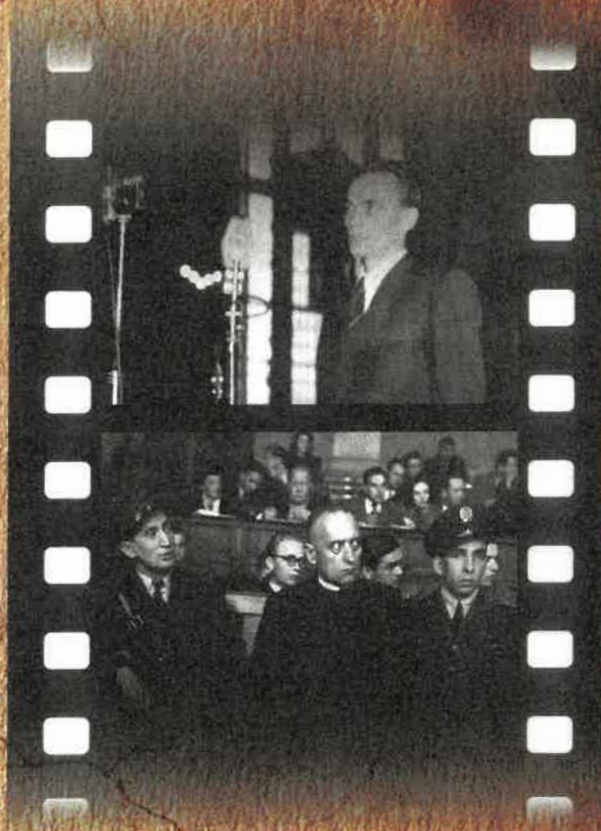

Magyar törvényhozók
a történelem sodrásában
(1848–1989)

Magyar törvényhozók a történelem sodrásában (1848–1989)

A magyar népképviseleti országgyűlések
képviselőit, főrendiházi
és felsőházi tagjait ért megtorlások

I. kötet

Tanulmányok

ORSZÁGHÁZ KÖNYVKIADÓ
Budapest • 2026

Tartalom

Ajánló sorok

7

Bevezető

9

Pelyach István

Az 1848-1849-es forradalmat és szabadságharcot
követő megtorlás

13

Cieger András

Rendkívüli okok miatt elhunyt országgyűlési képviselők
a dualizmus korában

48

B. Müller Tamás

A Magyarországi Tanácsköztársaság időszakában történt
túszejtések országgyűlési áldozatai

75

Ujváry Gábor - Kupiné Drócsa Izabella

Parlamenti képviselők elleni eljárások
a Horthy-korszakban, 1920-1944

114

Püski Levente
Törvényhozókat ért üldöztetések
a német megszállás után és a nyilas rezsim alatt
162

Pulen Csilla
A visszacsatolt Felvidékről behívott országgyűlési képviselők
és felsőházi tagok második világháború utáni jogtalan üldöztetése
180

Kosztjó Gyula
A visszacsatolt Kárpátaljáról behívott országgyűlési képviselők
és felsőházi tagok sorsa a szovjet megszállás után
188

Dévavári Zoltán
A visszacsatolt Délvidékről behívott országgyűlési képviselők
és felsőházi tagok második világháború utáni üldöztetése
201

Kovács Szabolcs
A visszacsatolt Erdélyből behívott képviselők
és felsőházi tagok sorsa a második világháború után
229

Bikki István – Zinner Tibor
A kollektív bűnösség érvényre juttatása.
Honatyák sorsa 1944/1945 után.
252

Horváth Zsolt – Simon István
Meggyilkolva, bebörtönözve, kisémmizve, elűzve.
Az 1945 utáni parlamenti képviselőkkel
szembeni politikailag motivált atrocitások
306

Képek jegyzéke
335

Névmutató
336

Ujváry Gábor – Kupiné Drócsa Izabella

Parlamenti képviselők elleni eljárások a Horthy-korszakban, 1920–1944

Politikai keretek

Az Osztrák–Magyar Monarchia, benne Magyarország első világháborús veresége a Kelet-Közép-Európa 16–20. század közötti történetét meghatározó nagyhatalom felbomlását, a térség politikai, gazdasági és állami struktúrájának teljes újjárendezését eredményezte. Magyarország ugyan visszanyerte régóta várt állami önállóságát és függetlenségét, ezért azonban szörnyű árat fizetett: 1918 előtti területe kétharmadának és magyar anyanyelvű lakossága egyharmadának elvesztését.

1918 őszétől egymást gyorsan követő, drasztikus politikai változások rázták meg az országot. Miközben egyre nagyobb részét foglalták el az előrenyomuló, a világháború győzteseinek közé sorolt régi, de jelentősen megnagyobbodó – a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággá (1929-től Jugoszláv Királysággá) vált Szerbia, illetve Románia –, valamint a Monarchia romjain újonnan létrehozott új államalakulatok (például Csehszlovákia), az ország államformája és politikai vezetése egy éven belül háromszor, gyökeresen átalakult. A demokratizálódást ígérő, kezdetben – ám csak rövid ideig – komoly támogatást élvező „őszirózsás forradalmat” (amely klasszikus értelemben nem volt forradalom, hiszen békés úton került hatalomra) a kommunista álmokat terrorisztikus eszközökkel megvalósítani kívánó Magyarországi Tanácsköztársaság, annak román haderővel történt leverése után pedig a rövid életű kormányok látszaturalmával induló ellenforradalmi berendezkedés követte. Az 1919-es kommün vörösterrorját a fetherterror váltotta, így 1919–1920-ban felettébb kaotikus viszonyok jellemezték a trianoni béke aláírásáig (illetve ratifikálásáig) nemzetközileg még el sem ismert Magyarországot.

Mindez ráadásul katasztrofális gazdasági helyzetben sújtotta a fokozatosan zsugorodó állam lakosságát, így nem csoda, hogy még 1920-ban is több korabeli elemző úgy vélte, hogy a (nép)köztársaságból (1918–1919) tanácsköztársasággá

(1919), majd ismét köztársasággá, aztán 1920-ban megint királysággá vált magyar államnak nincs jövője: maradék területét is felosztják majd egymás között a környező országok.

A fenti eseményekkel párhuzamosan a magyar alkotmányos rendszer gyakorlatilag szétesett: 1918. november 16-án, a (nép)köztársaság kikiáltásának napján a korábbi országgyűlés képviselőháza feloszlatta önmagát, az ezt tudomásul vevő főrendiház pedig berekesztette tanácskozásait, így ezután jó egy éven át Magyarországnak nem volt önálló törvényhozó intézménye. Furcsa ellentmondás, hogy a magát demokratikusként meghatározó – Károlyi Mihály, majd Berinkey Dénes vezette – kormányok tulajdonképpen egyszerre töltötték be a törvényhozó és a végrehajtó hatalom szerepét azáltal, hogy rendeleti úton kormányoztak. A társadalmi támogatottság kifejezésekként a kabinet által hozott jogszabályokat „néptörvényeknek” nevezték el. Ez persze részben indokolt volt a politikai indulatokkal teli, a háborúból visszatért – többnyire leszerelt és gyakran kilátástalan jövő elé néző – katonák nem ritka önkényeskedéseitől és erőszakos cselekedeteitől rettegő országban, amelyben a rendfenntartás korábbi eszközei már nem (vagy erősen korlátozottan) működtek. 1918 őszétől szinte polgárháborús hangulat jellemezte Magyarországot.

Az 1919 áprilisára tervezett választásokat – amelyekre a kormányt támogató és az ellenzéki pártok is készültek – a március 21-én a szociáldemokraták és a börtönben ülő kommunista vezetők megegyezése révén a hatalmat puccszerűen átvevő Tanácsköztársaság hiúsította meg. A kommünben tartott 1919. április 7–8-ai helyi tanácsválasztások antidemokratikusak voltak, hiszen kizárták belőlük a „tőkéseket”, illetve az előző rendszer híveinek és kiszolgálóinak bélyegzeteket. A voksolás bonyolult rendszere miatt a parlament szerepét betöltő Tanácsok Országos Gyűlésének végül kizárólag kommunista és szociáldemokrata tagjai lettek, akik ekkorra már a Magyarországi Szocialista Pártban egyesültek. Az egypárti, a népakaratot torzán megjelenítő „népképviselő” csak egy alkalommal, 1919. június 14-e és 23-a között ülésezett.

A Tanácsköztársaság vörösterroriját a fehérterror követte. Bár mindkettő számos ártatlan áldozatot követelt, közöttük annyi különbség mégis volt, hogy a kommün politikája támogatta és állami szintre emelte az erőszakos megtorlást, míg az 1919 augusztusától regnáló – novemberig a román megszállás miatt igen korlátozott hatáskörrel rendelkező – kormányok igyekeztek azt akadályozni; még akkor is, ha ez irányú törekvéseik sikertelenek maradtak.¹

¹ Minderről újabban: *Terror 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*. Szerk. Müller Rolf, Takács Tibor, Tulipán Éva. Budapest, 2019; Kóródi Máté: *Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tisztii különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról. 1919. augusztus 3. – 1921. október 23.* Budapest, 2020. https://www.clioinstitut.hu/_files/ugd/198ee4_c0257b90a7e74710b6285d9734937c0c.pdf (a letöltés ideje: 2025.

A politikai konszolidáció kezdetét az ekkor és a következő ciklusban is nemzetgyűlésnek nevezett egykamarás, ideiglenes parlament (1927-től ismét kétkamarás országgyűlés) 1920. február 16-i összehívása; „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” szóló 1920. évi I. törvénycikk 1920. február 28-i elfogadása, majd másnapi kihirdetése; március 1-jén Horthy Miklós kormányzóvá választása; illetve a trianoni béke 1920. június 4-i aláírása (a békeszerződés de jure csak a ratifikációs okmányok kicserélése után, 1921. július végén vált hivatalosan is érvényessé az 1921. évi XXIII. törvénycikkkel); végül a Teleki-, illetve Bethlen-kormányok megalakulása (1920. július 19. és 1921. április 14.) jelentette.

A nemzetgyűlés összetétele

Az 1920. január végén rendezett választások nem terjedtek ki a későbbi, trianoni Magyarország teljes területére, hiszen ekkor a Tiszántúl még román, az ország déli része pedig szerb megszállás alatt állt. Előbbin ez év június–júliusában, az utóbbin pedig 1921 októberének végén voksolhattak az erre jogosult állampolgárok. Így az első nemzetgyűlés 1920 februárjában 164 képviselővel kezdte tárgyalásait. 1920 nyarán ehhez 44, 1921 őszén újabb 11 honatya társult.

A választásokat a Friedrich István miniszterelnökről elnevezett 5.985/1919. M. E. sz. – és emellett több más – választójogi rendelet alapján tartották. Az új szabályozás a választójogosultak arányát a lakosság körülbelül 40%-ára terjesztette ki, ami európai összehasonlításban is az egyik legdemokratikusabbnak minősült. Általánossá tette a férfiak és a – korábban a voksolásból kimaradó – nők titkos szavazásának lehetőségét. Mindezt csak az árnyékolta be, hogy a szociáldemokraták a fehérterror elleni tiltakozásként bojkottálták a voksolást, így a két kormánypárt – a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) és az Országos Kisgazda- és Földműves Párt – nagyjából azonos eredményt elérve a szavazatok csaknem 90%-át tudta megszerezni. A változó elnevezésű, 1922 februárjától egységes kormánypárt – Keresztény-Keresztyén Kisgazda, Földműves és Polgári Párt (Egységes Párt), 1932-től Nemzeti Egység Pártja, 1939-től Magyar Élet Pártja – kétharmadnál is nagyobb parlamenti dominanciája az egész Horthy-korszakban megmaradt.

A választójog tekintetében Bethlen István miniszterelnöksége hozott némi változást. Bethlen ugyanis úgy vélte, hogy az 1919 késő őszén hirtelen kiszélesített választójogot feltétlenül korlátozni szükséges, elsősorban a szélsőségek térnyerésének megakadályozása érdekében. 1921. december 3-án kinevezett

január 20.); Hatos Pál: *Hideg polgárháború. Csonka-Magyarország születése 1919–1922.* Budapest, 2025.

40. Bethlen István gróf
miniszterelnök,
1920-as évek eleje

belügyminisztere, Klebelsberg Kuno másfél hónap alatt készítette el az új választójogi törvényjavaslatot, melyet 1922. január 24-én a minisztertanácsnak, majd 27-én a nemzetgyűlésnek is bemutatott. A parlament összetétele, legnagyobb pártjának, az Országos Kisgazda- és Földműves Pártnak az álláspontja azonban kérdésessé tette, hogy elfogadják-e az 1920-ban érvényes választójog megnyirbálását.

A nemzetgyűlés választójogi bizottságának a javaslatot részben módosító 1922. február 9-i jelentése után csak február 11-én kezdődhetett meg a törvénytervezet nemzetgyűlési vitája. Öt ülésnapon, meglehetősen hosszasan tárgyaltak róla, s ahogy várható volt, jóváhagyását sokan ellenezték. Mivel ekkor már csak néhány nap volt hátra a nemzetgyűlés február 16-i berekesztéséig, a kormány a nem túl elegáns, ám a maga szempontjából ügyes húzással be is terjesztette a javaslatát, meg nem is. Kezdetől valószínűsíthető volt ugyanis, hogy a sok más ügy mellett nem marad idő a tervezet elfogadására, holott a választójog szabályozásáról kizárólag a törvényhozás dönthetett volna. Végül e jogi problémát úgy hidalták át, hogy a nemzetgyűlés berekesztése után, a kormányzó elnökségével 1922. február 21-én megtartott alkotmányjogi értekezleten felhatalmazták a kormányt a választójogról szóló rendelet megalkotására, amire az 1920. évi

VI. törvényben foglaltak szerint a kivételes hatalomgyakorlás hatályban tartása adott lehetőséget.

Az így megszületett, március 2-án kiadott 2.200/1922. M. E. sz. rendelet lényegében megismételte a törvényjavaslatot, később pedig az alapja lett az 1925-ben szentesített választójogi törvénynek (1925. évi XXVI. tc.) is. Az 1922-es rendelkezés – néhány szabályt erősítő kivételtől eltekintve – a huszonnegyedik életévét betöltött, legalább tíz esztendeje magyar állampolgárságú, két éve egy helyben lakó, az elemi iskola negyedik osztályát elvégzett férfiaknak biztosított választójogot. Nők esetében a korhatárt harminc esztendőben, valamint a népiskola hatodik osztályának befejezésében szabták meg, illetve a négy osztályt teljesítetteknel megkívták, hogy legalább három gyermekkel vagy önálló keresettel, jövedelemmel rendelkezzenek. A választójogosultak egyben választhatók is voltak, kizárták viszont azokat, akiket – meghatározott időkereten belül – „jogerősen szabadságvesztésbüntetésre”, közhivatalnokok esetében hivatalvesztésre ítélték, illetve az adott választóközvetben állami vagy önkormányzati vezetői pozíciót töltöttek be. A rendeletben visszaállították a nyílt szavazás – Európában akkor már példa nélküli – intézményét: titkosan csak Budapesten és a törvényhatósági jogú városokban lehetett voksolni.

A 2 382 157 választójogosult az 1920-as 40%-kal szemben az összlakosság 29,8%-át tette ki. Mindez így is jelentős előrelépést jelentett a háború előtti szabályozáshoz képest, hiszen az akkori 6%-kal egybevetve mintegy ötszörösére nőtt a voksolásra jogosultak száma. A 30%-os arány nemzetközi összehasonlításban jobb volt, mint a Magyarországtól keletre és délre elhelyezkedő államoké, nagyjából azonos szinten állt Belgiummal, Franciaországgal és Svájcjal, de lényegesen elmaradt Nagy-Britannia, Ausztria, Hollandia, Lengyelország, Németország vagy az északi államok mutatóitól.

A nyílt szavazás rendszerének fennmaradásáig, 1939-ig a nyílt kerületekben többnyire a kormánypárt, a titkosokban az ellenzék szerzett mandátumot. Ezt bizonyították az 1922. május végi, június eleji nemzetgyűlési választások is, ahol a 244 képviselő közül 195-öt nyílt voksolás alapján küldtek a nemzetgyűlésbe. A nyílt kerületek mandátumainak többségét az Egységes Párt szerezte meg (133-at; a titkosan szavazó körzetekben csak 7-et kaptak), a második helyezett Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP; később csak SZDP) 25 mandátumából 20 esett a titkos, 5 a nyílt kerületekre. Emellett 15 képviselői hely jutott a kormánypárti KNEP-nek és a Keresztény Egység Táborának, 40 a kormány liberális és jobboldali ellenzéki erőinek; a pártonkívüliek aránya 10% (24 fő) lett. Kialakult tehát az a parlamenti pártstruktúra, amely az egész korszakban, ha eltolódó erőviszonyokkal is, de meghatározó maradt a törvényhozásban.²

² A választójog változásairól: Hubai László: Választók és választói jog Magyarországon, 1920–1947. *Társadalmi Szemle*, 53. évf. (1998) 7. sz., 105–120.; Uő: *Magyarország XX. századi*

Miként Carlile Aylmer Macartney, az ismert – Magyarország 1929 és 1945 közötti történetét is éles szemmel feldolgozó – brit történész megállapította: a Horthy-korszakban „a választási rendszer biztosítani tudta, hogy a kormánypártnak mindig meglegyen a döntő többsége. Ilyenformán ellenzéki politikusnak csak reményüket vesztett szélsőségesek mentek, akik nem számíthattak semmiféle tisztségre [...]. Ha valaki a saját elképzeléseit akarta érvényre juttatni, annak az volt a szokásos módja, hogy belép a kormánypártba, fokozatosan felküzd magát, s ha vezető posztra jutott, onnan átalakítja a párt politikáját; e művelet utolsó szakasza nem volt nehéz, [...] minthogy a kormánypártnak semmiféle elvei nem voltak, azon túl, hogy ellenforradalminak vallotta magát [...]”³

Végül is ez vezetett oda, hogy egy olyan korlátozott parlamentáris demokrácia alakult ki, amely autoriter vonásokat is mutatott. A nyílt választás révén ugyanis nagyrészt a vidéki közigazgatás határozhatta meg a parlament összetételét, az abban élvezett állandó kormánypárti többség viszont lehetővé tette, hogy a közigazgatás mindig a törvényhozás – illetve azon belül a kormánypárt, tulajdonképpen az azt irányító miniszterelnök – szándékainak megfelelően működjön.

Az 1926. december közepén rendezett választások alapján 1927 elején kezdte meg munkáját az új országgyűlés (a nemzetgyűlés után immár ez volt az elnevezése). Ez abban is különbözött elődjétől, hogy immár nem egy-, hanem két-kamarás volt: a képviselőház mellett felsőházzal is rendelkezett (az 1926. évi XXII. tc. alapján). A felsőház az 1918 előtti főrendiház utódja volt, s Bethlen István kormányfő már miniszterelnöksége kezdetétől tervezte újjáalakítását. Ide nem általános választás, hanem méltóság vagy hivatal alapján; a főúri családok, a vármegyei és a városi törvényhatóságok, a különböző fontos szakterületek szervezetei és intézményei által történt jelölés, illetve kormányzói kinevezés révén lehetett bekerülni.

Az 1927-es választások nyomán az Egységes Párt és koalíciós partnere, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt a szavazatok 84%-át szerezte meg. Ekkorra az ország nemcsak politikai, de gazdasági szempontból is talpra állt, aminek legfontosabb bizonyítéka az új, értékálló fizetőeszköz, a pengő 1927. január 1-jével történt bevezetése volt. Hamarosan ehhez társult az 1927 áprilisában aláírt magyar–olasz barátsági szerződés révén az addig erősen beszorított magyar külpolitika lehetőségeinek tágulása, az 1920-as évek végének szociálpolitikai intézkedéssorozata, valamint Klebelsberg Kuno segítségével a kulturális politika terén elért eredmények. A konszolidáció megvalósulása Bethlen ügyességét és

választási atlasza 1920–2000. I–III. kötet. Budapest, 2001; Hollósi Gábor: Országgyűlési választási rendszer és választójog a Horthy-kori Magyarországon. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2016, 1. sz., 115–133.

³ Carlile Aylmer Macartney: Kállay Miklós és magyar világa. In: *Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam*. I. kötet. Szerk. Antal László. Budapest, 1991, 7–32, az idézet: 18–19.

rátermettségét, államférfíui nagyságát bizonyította. A vele szemben liberális oldalról kritikus bankár, Madarassy-Beck Gyula 1929-ben megállapította, hogy ekkor „Bethlen-párti volt az országnak igen tekintélyes többsége”, és egy „titkos és széleskörű választás is Bethlen Istvánnak biztosított volna majoritást a parlamentben”.⁴

Az 1931. június végi országgyűlési választásokon a két kormánypárt – az Egységes Párt és a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt – a mandátumok 78%-át szerezte meg, így háromnegyedes többsége lett az országgyűlésben. Nem sokkal ezután azonban gyülekezni kezdtek a világválság viharfelhői, amit a gazdasági szakembereken kívül addig még nem sokan sejtettek. Az 1935-ös, március legvégi és április eleji, előrehozott választásokon a kormánypárt már nem alkotott koalíciót a Keresztény Gazdasági és Szociális Párttal, de így is megszerezte a voksok csaknem 70%-át.

A titkos szavazásról szóló törvényjavaslatot Darányi Kálmán kabinetje 1937 végén terjesztette be az országgyűlés elé, és az Imrédy Béla vezette kormány idején fogadták el (1938. évi XIX. tc.). Kissé felemás volt a jogszabály, hiszen a titkosságnak – elsősorban a szélsőjobb erősödésétől tartva – az lett az ára, hogy különböző korlátozásokkal a választásra jogosultak számát 250-300 ezer fővel csökkentették. Felemelték az életkori és a műveltségi cenzust; a nagyvárosi kerületekben csak lajstromos, míg a vidékiekben lajstromos és egyéni választást is tartottak, így a szavazatok értéke egyenlőtlen lett, hiszen vidéken kettős szavazás érvényesült; az egyéni kerületekben pedig relatív többséggel is mandátumot lehetett szerezni. Az 1939. május 25–26-án tartott választásokon az óvintézkedések ellenére is előretört a szélsőjobb, ám a kormánypárt – amelynek 1935-től egyre nagyobb része fordult radikális jobboldali irányba – így is megtartotta majdnem 70%-os többségét. Az országgyűlés ebben az összetételben folytatta a munkáját, az 1938 és 1941 között négy alkalommal elért revíziós sikerek következtében a Magyarországról visszacsatolt területekről – a Felvidékről és Kárpátalja déli részéről (1938), Kárpátaljáról (1939), Észak-Erdélyből, a Székelyföldről és a „keleti részekből” (1940); a Délvidékről (Bácska, Baranyai háromszög, Muraköz és Muravidék, 1941) – „behívott” képviselőkkel kiegészülve.

E rövid áttekintésből is egyértelmű, hogy a két világháború közötti Magyarországon a politikai érdekek érvényesítésére kizárólag az 1922-től már egységes kormánypárton belüli politizálás adott lehetőséget. E gyűjtőpártban persze különböző irányzatok érvényesültek, olykor nagyon is komoly belső csatározások zajlottak. 1922-től 1931-ig az Egységes Párt még más pártokkal együttműködve jelentette a parlamentben a kormányt támogató erőt, de 1927-től a korszak

4 Madarassy-Beck Gyula: *Quo vadis domine Bethlen*. Budapest, 1929, 14.

végéig önmaga is kétharmadot meghaladó többséget szerzett az országgyűlés képviselőházában. A felsőház szerepe leginkább a kormánypárti többség konzervatív ellenőrzésére, néha befolyásolására szorítkozott.

A képviselők mentelmi joga

A megválasztott parlamenti képviselők mentelmi jogának lényegét a kisgazdapárti Rubinek István foglalta össze abban a hosszas vitában, amely IV. Károly második, 1921. október végi, sikertelen visszatérési kísérlete kapcsán, az abban részes képviselők büntethetőségéről zajlott a nemzetgyűlésben. Rubinek 1921. december 9-én mondott előadói beszédében kitért ennek előzményeire, az 1867. évi XII. törvénycikk 47. §-ára – amely nem az országgyűlés, hanem a Monarchia közös ügyeiről évenként tárgyaló, 60 fős magyar delegáció tagjaira vonatkozott –, illetve a magyar országgyűlés tízes bizottságának annak alapján született, 1867. november 18-i jelentésére. Utóbbi szerint: „[...] az országgyűlési tag sérthetlensége két irányban jut gyakorlati érvényre, t. i.: 1. hogy amit az országgyűlési tag mint olyan a Házban és a Házon kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés, és pedig annak azon Háza által vonathatik feleletre amelyhez tartozik; 2. hogy amit az országgyűlési tag nem mint olyan és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása közben mond vagy tesz, azért csak a Ház engedelmével vonathatik közkereset alá, s a tettenérés esetét kivéve csak a Ház előleges engedelmével zárathatik el. [...] E kettős sérthetlenség nem annyira az egyéni mentességnek előjoga, mint inkább a törvényhozó testület politikai teljes szabadságának és függetlenségének elengedhetetlen feltétele, követelménye. Ebből következik, hogy a mentelmi jog nem terjedhet addig, hogy az országgyűlés egyes tagjai fölötte álljanak a törvénynek, s olyan tetteikért se vonassanak feleletre, melyeket nem mint országgyűlési tagok követtek el.»

Ezekből az 1867-es szabályokból fejlődött ki az a gyakorlat, amelynek alapján Rubinek megállapította a mentelmi jog két fontos kiváltságát. „Az egyik a felelőtlenség kiváltsága, amelynek értelmében az országgyűlés tagja mindazért, amit ezen minőségében a Házban vagy a Házon kívül mond vagy tesz, csak is az országgyűlés és annak azon Háza által vonathatik felelősségre, amelyhez az illető tartozik. A másik fontos kiváltság a sérthetlenség, amely abban áll, hogy amit az országgyűlés tagja a Házon kívül nem törvényhozói tevékenysége közben mond vagy tesz, azért, a tettenérés esetét kivéve, le nem tartóztatható és mentelmi jogának felfüggesztése nélkül közkereset alá nem vonható.” Mindehhez hozzátette, hogy „olyan esetben, amidőn az országgyűlés együtt nincs és amidőn az országgyűlés tagjainak mentelmi joga felfüggesztésében beállható késedelem veszéllyel járhat [...], akkor kivételesen a magyar kir. kormány, illetőleg a magyar kir. minisztérium is jogosítva van ideiglenesen elhárítani azt

az akadályt, amely a képviselő mentelmi jogának sérthetlenségében rejlik”. E tekintetben – számos, ezt firtató hozzászólást kiváltva – egy 1876. október 9-én hozott országgyűlési határozatra hivatkozott, amely nem zárta ki „a lehetőségét és szükségét annak, hogy oly esetben, amidőn az országgyűlés szünetel és amidőn oly körülmények forognak fenn, amelyek valamely büntett azonnal való üldözését az ország jogrendjének nagyobb mérvű veszélyeztetése nélkül elhalasztani nem engedik, a kormány saját felelőssége mellett a képviselők büntetőjogi felelősségre vonásának a mentelmi jogban rejlő akadályát addig is el ne háríthassa, amíg e részben a Ház határozata az országgyűlés össze ülése után azonnal kikérendő lehet”.

A mentelmi jog tettenérés esetén való felfüggesztéséről pedig – komoly vitára okot adva – kifejtette: „[...] a tettenkapás fogalma nem az; hogy a tolvaj rajtakapasson, rajtaéressen a cselekményen, hanem kimeríti a tettenkapás tényálladékát azon eset is, amidőn a tolvaj a lopott dologgal lakása felé útban van, tehát a bűncselekményt esetleg régebben, hosszabb idő eltelte előtt követte el és a lopandó dologgal útban van hazafelé. [...] A mentelmi joggal kapcsolatban a tettenkapás fogalmának megállapításánál nem szükséges, hogy az érdekelt képviselőnek a cselekménye a véghezviteli cselekménnyel teljesen azonos legyen; elegendő az is, ha a véghezviteli cselekmény közvetlen közelében áll az ő cselekménye, de magát a véghezviteli cselekményt még nem követte el.”⁵

Lényegében a korszakbeli elemzésen alapul a mentelmi jog politika- és jogtudományi megítélése napjainkban is. Ennek alapján ez olyan, bizonyos közjogi tisztségekhez fűződő jog, amely az érintett személy számára – hivatása gyakorlásával összefüggésben – garantálja a büntetőjogi és szabálysértési kényszerintézkedés alóli mentességet, és védelmet biztosít a különböző zaklatásokkal szemben.⁶ Vagyis a jogosultat munkájával összefüggésben sem a végrehajtó, sem pedig a bírói hatalom nem korlátozhatja azáltal, hogy eljárást helyez kilátásba vele szemben.⁷ A mentelmi jog alapját olyan alkotmányos alapelvek képezik, mint a népszuverenitás elve,⁸ a hatalommegosztás tana⁹ vagy a szólásszabad-

5 *Nemzetgyűlési napló* (a továbbiakban: NN), 1920–22. XIII. kötet. Budapest, 1921, 232–234.

6 Szente Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba*. Budapest, 2010, 206.

7 Molnár Gábor Miklós: A mentelmi jog felfüggesztése. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica*, 2018, 81. sz., 717.; Polt Péter: A mentelmi jog definíciós kérdései és típusai. *Jog, Állam, Politika*, 3. évf. (2011) különszám, 27.

8 Kis János: Népszuverenitás: klasszikus tan és kritikája. *Politikatudományi Szemle*, 15. évf. (2006) 1. sz., 5–28.

9 Szoboszlai György: Az alkotmányozás dilemmái: a hatalommegosztás és a népszuverenitás az alkotmányban. *Politikatudományi Szemle*, 4. évf. (1995) 4. sz., 116–140.; Tóth J. Zoltán – Nagy Péter: A hatalmi ágak elválasztása modern elméletének kialakulása: a locke-i hatalommegosztási tan születése. *Jogelméleti Szemle*, 2017, 4. sz., 134–142.

sághoz¹⁰ való jog, így érthető, hogy az immunitásnak ez a típusa a parlamenti képviselőket is megilleti. Ennek oka az országgyűlés zavartalan működésének biztosítása.¹¹

A mentelmi jog két pillérből tevődik össze: az egyik a felelőtlenség,¹² amely a büntethetőséget kizáró okok közé tartozik. Lényege, hogy a képviselő az országgyűlésben leadott szavazata és a parlamenti munka során kinyilvánított véleménye miatt nem vonható felelősségre. Ez a szabály abban az esetben is érvényesül, ha a jogosult tevékenysége a büntető törvénykönyv szerint tényállásszerű.¹³ Ennek a jogosultságnak a másik vetülete a sérthetlenség,¹⁴ amely egy büntetőeljárás akadályának minősül, mert a kilátásba helyezett eljárás csak akkor indítható meg a képviselővel szemben, ha erre az országgyűlés előzetesen engedélyt adott. E szabály alól kivételt képez a bűncselekményen való tettenérés esete.¹⁵ Azonban fontos kiemelni, hogy a sérthetlenség csak ideiglenes védelmet biztosít az érintett számára, hiszen ez a mentesség csak a képviselői megbízatás ideje alatt áll fenn. Tehát a büntetőeljárás megindításának lehetősége a mandátum lejártát követően automatikusan megnyílik.¹⁶

Történeti szempontból vizsgálva a mentelmi jog a magyar közjogban csak a népképviselőten alapuló országgyűlés összehívása után merült fel érdemben,¹⁷ ám annak gyökerei már a középkorban megjelentek. A rendi korszakban az országgyűlési követeket és a törvényalkotási munkában részt vevő más személyeket az úgynevezett *salvus conductus*¹⁸ előjoga illette meg, mely szerint az állam védelemben részesítette őket az erőhatalmat kifejtőkkel szemben. A jogi oltalom ezen formája azonban még nem tekinthető mentelmi jognak, csupán nemesi privilégiumnak. Később az 1647. évi LXXX. törvény a követek vagyonát hasonló védelemben részesítette, az 1723. évi VII. törvény pedig a családtagokra és

10 Koltay András: *A szólásszabadság alapvonalai: magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, 2009.

11 Polt: *A mentelmi jog definíciós kérdései és típusai*, i. m., 27–28. Szente: *Bevezetés a parlamenti jogba*, i. m., 206–207.

12 Molnár: *A mentelmi jog felfüggesztése*, i. m., 718. Szente: *Bevezetés a parlamenti jogba*, i. m., 210–212.

13 A büntetőjog általános részének dogmatikája szerint a büntethetőséget megszüntető okoknak több csoportja van. A felelőtlenség a jogellenességet kizáró okok közé tartozik, tehát anyagi jogi akadályt képez a felelősségre vonással szemben. Polt: *A mentelmi jog definíciós kérdései és típusai*, i. m., 28.

14 Molnár: *A mentelmi jog felfüggesztése*, i. m., 718. Szente: *Bevezetés a parlamenti jogba*, i. m., 207–210.

15 Polt: *A mentelmi jog definíciós kérdései és típusai*, i. m., 28.

16 Molnár: *A mentelmi jog felfüggesztése*, i. m., 718.

17 Pecze Ferenc: A mentelmi jog a dualizmus korában. *Jogtudományi Közlöny*, 15. évf. (1960) 11. sz., 622.

18 Balogh Elemér: A *salvus conductus* és a magyar peregrináció. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica*, 1996, 2. sz., 1–18.

a személyzetre is kiterjesztette a *salvus conductus* hatályát. A követeket megillető mentesség másik vetülete a nemeseknek járó szólásszabadság biztosítása volt, amelyet közvetett módon a tanácskozások békés lefolytatását garantáló 1625. évi LXII. törvény, az említett 1723. évi VII. törvény és az 1790/91. évi XIII. törvény szavatoltak.¹⁹ E három jogszabály közül az utolsó az, amely a mentelmi joghoz hasonló rendelkezéseket tartalmazott, mert elismerte a követek szólásszabadsághoz való jogát az országgyűlés előtt tárgyalandó ügyek tekintetében.

Az ezzel kapcsolatos törvényhozás az 1848-as forradalom alatt is folytatódott. A sajtótörvényről szóló XVIII. törvény 14. §-a szerint nem lehetett felelősségre vonni azt, aki az országgyűlés ülésein elhangzottakat közölte, míg a rögtönítélő bíróságok működését szabályozó 1849. évi I. törvénycikk 6. §-a a törvényhozás előzetes jóváhagyásához kötötte a képviselő elleni bírósági eljárás megindítását.²⁰

A mentelmi jog kodifikációját a kiegyezést előkészítő jogi munkálatok során vették először napirendre, azonban az ez irányú törvényalkotói munkára végül nem került sor. A dualizmus időszakában két jogforrás szabályozta ezt a jogintézményt: az egyik „a magyar korona országai és az Ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról” szóló 1867. évi XII. törvénycikk²¹ 47. §-a volt – ezt említette Rubinek is –, amelyet analóg módon alkalmaztak az országgyűlési képviselők jogállására is.²² A mentelmi jog másik jogforrása a képviselőház által hozott 1867. évi novemberi 18-i határozat volt, amelyet az országgyűlés a 48-as Párt egyik vezetőjének, Böszörményi Lászlónak²³ az ügyében hozott. A parlament engedélyezte a mentelmi jog felfüggesztését a politikussal szemben, ezzel pár-

19 Polt Péter: *A parlamenti mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály*. Doktori értekezés, Budapest, 2010, 7.; Horváth Emil: A mentelmi jog határai. *Jogállam*, 11. évf. (1912) 7. sz., 489–490.

20 A szabadságharc eseményei miatt a fenti rendelkezést az országgyűlés módosította az 1849. március 9-én és 24-én hozott határozatában. A döntések szerint a Ház tagjai rendes katonai szolgálatuk alatt a hatályos jogszabályok hatálya alatt álltak, ezért a törvényhozással összefüggésben megillető jogaikat nem gyakorolhatták. Pecze: *A mentelmi jog a dualizmus korában*, i. m., 622.

21 Kárbin Ákos: A közös ügyek és a szuverenitás eredőjében. Az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása és működése. In: *Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve*. Szerk. Beke-Martos Judit. Budapest, 2022, 33.

22 Azért ezt a törvényt alkalmazták a mentelmi joggal összefüggésben, mert a delegáció tagjai csak országgyűlési képviselők lehettek. Vargha Ferencz: Mentelmi jog és személyes szabadság. *Jogtudományi Közlöny*, 67. évf. (1932) 23. sz., 137.; Pecze: *A mentelmi jog a dualizmus korában*, i. m., 622.; Polt: *A parlamenti mentelmi jog*, i. m., 10.

23 Tidrenczel Sándor: Böszörményi László (a „Kis-Kossuth”). Nagykálló, 1986; Galambos Sándor: A kiegyezés ellen: Böszörményi László harca eszményeiért. *Szabolcs-szatmár-beregi évkönyv*, 1995, 11. sz., 195–204.

huzamosan pedig hosszasan kifejtette álláspontját a mentelmi jog tartalmával kapcsolatban.²⁴

Ebben a döntésben került először megfogalmazásra a képviselőket megillető azon mentesség, mely szerint az országgyűlés tagját a „képviselői minőségében” tanúsított büntethető magatartásáért csak a Ház vonhatja felelősségre, míg az ezen kívül eső, jogilag releváns cselekmények esetén kizárólag a törvényhozó hatalom előzetes engedélyét követően kerülhet sor az eljárás megindítására.²⁵ A főszabály alól kivételt képezett a bűncselekményen való tettenérés esete, amikor a hatóságoknak csak utólagosan kellett engedélyt kérniük az országgyűléstől. Megállapítható, hogy a parlamenti joggyakorlat két irányba fejlesztette tovább a mentelmi jog szabályozását: egyrészt az országgyűlés irányába fennálló politikai felelősségből kiindulva deklarálta a szólásszabadság jogát, másrészt pedig a sérthetetlenséget, hiszen engedélyhez kötötte az érintett politikus perbe fogását.²⁶ A Böszörményi-féle határozat jelentősége a magyar mentelmi jogi szabályozásban vitathatatlan, hiszen törvényi szabályozás hiányában egészen 1945-ig meghatározó volt a képviselők jogállása tekintetében.²⁷ Mivel a mentelmi jog tartalmát egy precedensben foglalták össze, az a további következtetés is levonható, hogy a politikusokat megillető mentesség ezen formája szokásjogként²⁸ volt jelen a polgári korszak jogrendszerében.²⁹

Bár az országgyűlés a Böszörményi-ügyben állást foglalt a képviselőket megillető felelőtlenység és sérthetetlenség tartalmáról, a mentelmi jog körül kialakult joggyakorlat nem vált egységessé, és a törvényszékek számos esetben a saját hatáskörükön túllépve ítélték el mandátummal rendelkező politikusokat. Kialakult továbbá egy olyan álláspont a bíróságokon, mely szerint a mentelmi jog a parlament szüneteiben nem érvényes, így a büntetőeljárások megindíthatók az érintettekkel szemben.³⁰

Az elégtelen jogszabályi háttértől függetlenül mégis elindult a mentelmi jog „negatív törvényi elismerése”, hiszen számos közjogi törvény figyelembe vette

24 *Képviselőházi napló* (a továbbiakban KN), 1865–1869. V. kötet, 232.; Auer Ádám: Böszörményi László mentelmi ügye. *Jogtörténeti Szemle*, 2010, 3. sz., 35–38.

25 A házhatározattal kapcsolatos bizottsági jelentést lásd *Képviselőházi irományok* (a továbbiakban: KI), 1865–69. III. kötet, 21.

26 Pecze: *A mentelmi jog a dualizmus korában*, i. m., 623.; Bölöny József: *Mentelmi jogunk jogalapjának kérdéséhez. Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok*, 1938, 21–24. sz., 392.; Vargha: *Mentelmi jog és személyes szabadság*, i. m., 138.

27 Polt: *A parlamenti mentelmi jog*, i. m., 10.

28 Vargha: *Mentelmi jog és személyes szabadság*, i. m., 138.; A szokásjog fogalmával kapcsolatban lásd Somló Bódog: *A szokásjog*. Kolozsvár, 1914.

29 Bölöny: *Mentelmi jogunk jogalapjának kérdéséhez*, i. m., 391.; Bölöny József: *Mentelmi jog*. Budapest, 1937.

30 Pecze: *A mentelmi jog a dualizmus korában*, i. m., 625.

az immunitás ezen formáját.³¹ Tehát a magyar közjogi rendszer utólagosan elismerte a Bösörményi-ügyben foglaltakat.³²

Elsőként megemlíthető a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvény³³ 19. §-a, amely elismerte a törvényerejű szokás kötelező erejét a bíróságokra nézve, feloldva ezzel a mentelmi jog szokásjogi jellegéből fakadó anomáliákat. A következő jogszabályhelyek, amelyek nevesítették a mentelmi jogot, a Csemegi-kódex³⁴ 19. §-a és a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk³⁵ 32. §-a voltak, ahol a jogalkotó kijelentette, hogy az országgyűlési képviselők mentelmi jogát ezek a törvények nem érintik.³⁶

A mentelmi jog közvetett szabályozása a Horthy-korszakban is folytatódott:³⁷ az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk 3. §-ának (1) bekezdése a nemzetgyűlési képviselők számára az országgyűlési képviselőkkel azonos mentelmi jogot biztosított, a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikk 76. §-ának (6) és (7) bekezdése pedig ugyanazt a rendelkezést ismételte meg, mint a büntetőkódex és az említett 1896. évi XXXIII. törvénycikk. A korszak egyik kiemelkedő jogtudósa, Bölöny József a mentelmi joggal összefüggésben hangsúlyozta a házsabályok és azon igazságügyi miniszteri rendeletek jogforrási értékét is, amelyek kiegészítik a mentelmi jogot. Példaként említette szemben alkalmazható kényszerítő eszközök tárgyában, valamint a képviselők tanúzási kötelezettségéről kiadott 18.050/1890. számú igazságügy-miniszteri rendeletet.³⁸

Mindenképpen nehézséget jelentett, hogy a mentelmi jognak nem volt külön törvényi szabályozása; azt – mint láttuk – a szokásjogból és különböző parla-

31 Polt: *A parlamenti mentelmi jog*, i. m., 11.

32 Andres Iván: A mentelmi jog kodifikálása Magyarországon, különös tekintettel a horvát alkotmányjogra. *Jogtudományi Közlöny*, 47. évf. (1913) 7. sz., 55.

33 „Bírák vagyunk...”. A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk kihirdetésének 150. évfordulója tiszteletére. Szerk. Bagossyné Körtvélyesi Mária, Peres Zsuzsanna. Budapest, 2019; Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. *Gazdaság- és jogtudomány: a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának közleményei*, 1969, 1–2. sz., 133–161.

34 Lengyel Aurél: A Csemegi-kódex. *Jogtudományi Közlöny*, 57. évf. (1922) 4. sz., 25–26.; Nagy Zoltán: 120 éves a Csemegi-kódex. *Jura*, 5. évf. (1998) 1. sz., 34–38.

35 Balogh Jenő: A bűnvádi perrendtartás első tíz éve. *Jogtudományi Közlöny*, 44. évf. (1909) 48. sz., 414–416.; Medvigy Gábor: A bűnvádi perrendtartás jubileumára. *Jogállam*, 35. évf. (1936) 5. sz., 160–164.

36 Molnár Kálmán: Mentelmi jogunk jogalapja és kodifikálása. *Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok*, 1938, 21–24. sz., 376.; Polt: *A parlamenti mentelmi jog*, i. m., 12.; Bölöny: *Mentelmi jogunk jogalapjának kérdéséhez*, i. m., 395.; Vargha: *Mentelmi jog és személyes szabadság*, i. m., 138.; Andres: *A mentelmi jog kodifikálása Magyarországon*, i. m., 55.

37 Polt: *A parlamenti mentelmi jog*, i. m., 2010, 12.

38 Bölöny: *Mentelmi jogunk jogalapjának kérdéséhez*, i. m., 394, 397–398.

menti határozatokból eredeztették, és azok alapján értelmezték. Emiatt többször is bizonytalanságok adódtak az alkalmazása körül, mint például a IV. Károly második visszatérési kísérlete után fogva tartott képviselők – ifj. Andrássy Gyula, Beniczky Ödön, Rakovszky István és Sigray Antal (erről a későbbiekben még lesz szó) – vagy a nemzetgyűlésben is sokszor felszólaló demokrata politikus, Rupert Rezső 1926. márciusi ügyében.

Az utóbbi eset előzményét március 19-én a nemzetgyűlés ülésén ismertette Rubinek Gyula, a mentelmi bizottság előadója. A „budapesti kir. büntető-törvényszék egyik tanácsának elnöke Rupert Rezső nemzetgyűlési képviselőt tárgyalás közben³⁹ letartóztatta és a letartóztatást foganatosította is” – mondta Rubinek –, s emiatt vizsgálták, hogy Rupert „mentelmi joga nem szenvedett-e sérelmet”. Egyben kifejtette, hogy mivel „ez ügyhöz hasonló még a nemzetgyűlés előtt nem volt, [...] beható, részletes tárgyalás alapján hozta meg [a mentelmi bizottság a] határozatát”. Annál is inkább így cselekedtek, mivel a határozat a jövőben is precedensként szolgálhat. Miután Rubinek az 1921. decemberi – már ismertetett – eszmefuttatásához hasonlóan felsorolta a mentelmi jog különböző, általa fontosnak vélt forrásait, bejelentette, hogy Rupert esetében „a rendbüntetés foganatosítása sem a nemzetgyűlés tanácskozási szabadságát nem befolyásolta, sem pedig épségét nem sértette”. Ezért „azt javasolja a t. Nemzetgyűlésnek, mondja ki, hogy Rupert Rezső nemzetgyűlési képviselő mentelmi joga ebből az ügyből kifolyóan meg nem sértetett és a vonatkozó bejelentés fölött térjen napirendre”.

Ezzel ellentétben a mentelmi bizottság kisebbségi véleményének előadója, Rassay Károly hosszas és meggyőző jogi érveléssel hangsúlyozta, hogy a nyolcnapi eljárással büntetett Rupert mentelmi jogát igenis megsértették. „Nekünk kötelességünk a törvény uralmának biztosítása – összegezte Rassay a véleményét –, bármely állami intézmény részéről lássunk is törvénytelen lépéseket. [...] A képviselőházat megillető mentelmi jogot az 1920: I. cikkben egyszerűen átszarmasztattuk a saját testületünkre [a nemzetgyűlésre] is. A legkevesebb, amivel tartozunk az, hogy ezt a mentelmi jogot olyan állapotban adjuk vissza az összeülő, vagy átalakuló képviselőháznak, amelyben mi átvettük és nem lerongyolva, elértéktelenedve. Ezek a szempontok vezettek engem kisebbségi véleményem megalkotásánál és ezeknek a szempontoknak alapján kérem a Házat,

39 Egy 1925. február 10-i tárgyaláson „Rupert Rezső képviselő úr, mint hallgató, Schadl tanácselnök úr pedig, mint a főtárgyalás elnöke vett részt, incidens történt, amely abból állott elő, hogy a hallgatóság soraiban helyet foglaló Rupert képviselő úr félhangos közbeszólást tett. Azt mondta, a tanácselnök úr egyik intézkedését kritizálva, hogy az nem felel meg a bűnvádi perrendtartásnak, a Bp. [Büntető perrendtartás] mást mond.” NN, 1922–26, XXXI. kötet, 166.

méltóztassék a kisebbségi javaslatot elfogadni.”⁴⁰ Mint a hasonló viták esetében szinte mindig, ez alkalommal is a többségi akarat érvényesült: Rubinek Gyula javaslatát fogadta el a nemzetgyűlés.

A mentelmi jog a Horthy-korszakban

A mentelmi jog szigorú védelméből arra következtethetnénk, hogy a nemzet-, illetve az országgyűlésben ritkán került sor annak felfüggesztése. Valójában nem így történt: a *Nemzet-* és az *Országgyűlési irományok* adatai alapján az 1920–22. évi ciklusban harminchárom, az 1922–1926 közöttiben hatvanöt, az 1927–31. éviben negyven, 1931–35-ben 52, 1935–39-ben hetvenkettő, 1939-től pedig nyolcvanhat honatya mentelmi jogának megszüntetését javasolta a parlament mentelmi bizottsága. Az ez irányú ajánlásokat szinte kivétel nélkül elfogadta a mentelmi ügyekkel bejelentés vagy megkeresés alapján foglalkozó képviselőház. Bejelentést az ülésnapokon maguk a képviselők tehettek mentelmi joguk megsértéséről, a megkeresés pedig az ügyészség útján a bíróságoktól érkezett valamelyik honatya mentelmi jogának felfüggesztését kérve. A házelnök e kérelmet továbbította a mentelmi bizottsághoz, amely elkészítette a jelentését. Ezt a bizottság előadója ismertette.⁴¹

Gyakori volt, hogy egy cikluson belül egy személynek több ügyét is tárgyalták. 1922 és 1926 között például Peyer Károlynak és Szilágyi Lajosnak hat, Lingauer Albinnak és Ulain Ferencnek hét, Lendvai Istvánnak tizenkét, Rupert Rezsőnek tizenhárom, Vanczák Jánosnak pedig harminc alkalommal javasolta a mentelmi bizottság mentelmi joga felfüggesztését. Az 1927–31-es ciklusban Lázár Miklós és Lingauer Albin öt, Bartos János hét, Vanczák János kilenc, Szabó Imre huszonhét, Farkas István pedig ötvenöt esetben járt ugyanígy. 1931–35-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre és Meskó Zoltán öt, Fröhvirth Mátyás kilenc, Turchányi Egon tizenhárom, Esztergályos János huszonhárom, Lázár Miklós harminchat, Weltner Jakab ötvenhárom, Farkas István hatvanhárom; 1935–39-ben Eckhardt Tibor, Horváth Zoltán és Takács Ferenc öt, Drozdy Győző, Mojzes János, Rajniss Ferenc és Széchényi György gróf hat, Hubay Kálmán és Rupert Rezső hét, Györki Imre kilenc, Milotay István tizenkilenc, Esztergályos János hatvanhat alkalommal szenvedett ilyen sérelmet valamilyen kihágás miatt. 1939 és 1944 között Rátz Kálmánnak nyolcszor, Rajniss Ferencnek kilencszer, Maróthy Károlynak tizenegyszer, Milotay Istvánnak tizenkétszer, Matolcsy Mátyásnak tizenháromszor, Gál Csabának tizennegyszer, Hubay Kálmánnak hússzor füg-

⁴⁰ Uo. 163–182., az idézetek: 163, 165, 174.

⁴¹ *A képviselőház házszabályai*. Budapest, 1908. III. fejezet, 188–191. §, 146–148. A mentelmi jog szerepéről lásd még: Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Budapest, 2015, 64–72.

gesztették fel a mentelmi jogát.⁴² 1944-ben, a német megszállás, részben pedig a nyilas-hungarista hatalomátvétel után számos képviselőt tartóztattak le és hurcoltak el az országgyűlés mentelmi bizottságának tudomása és beleegyezése nélkül. 1944. október 15–16-a után az új hatalom már ismét „adott a formára”: Bajcsy-Zsilinszky Endrét például a nyilas „pótparlament”, a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége kiadta a hadbírósnak.⁴³

Az előző névsorból egyértelműen kiderül, hogy elsősorban az ellenzéki honatyák mentelmi jogát függesztették fel. Ahogy az is nyilvánvaló – hiszen a mentelmi joguktól megvont képviselők a továbbiakban is részt vettek a törvényhozás munkájában –, hogy a korabeli sajtót is állandóan foglalkoztató kihágások döntő többségében a honatyákat többnyire a nemzet- vagy országgyűlés megkövetésére ítélték, illetve egy, esetleg több ülésnapról kizárták,⁴⁴ a bíróság elé kerülteket pedig általában felmentették, vagy kisebb pénzbüntetésre ítélték.

A legtöbb esetben a vád a sajtó (jóval ritkábban a nyomtatvány) által elkövetett rágalmazás (vagy becsületsértés); a párviadal; a pusztá rágalmazás és/vagy becsületsértés; a magyar állam (és/vagy a magyar nemzet) megbecsülése elleni cselekedet; az izgatás vagy a kihágás volt ellenük. További hosszas vizsgálatot – alapos levéltári és sajtóbeli kutatásokat – igényelne minden egyes mentelmi jog alól felfüggesztett képviselő esetének vizsgálata. Az azonban bizonyos, hogy csak nagyon kevesen voltak azok, akiknek további politikai tevékenységét megszakította volna az ellenük indított eljárás. Még azok esetében is így volt, akiket megfosztottak mandátumuktól: többen közülük ezután is kaptak még politikai szerepet. (Igaz, ez inkább csak az utolsó, 1939–44-es ciklusban, főleg a nyilas képviselők esetében történt így, akik aztán a német megszállás vagy a nyilas hatalomátvétel után kaptak új lehetőséget a politizálásra.)

Az imént felsoroltak közül 1927–1931-ben Farkas Istvánnak ötvenötször, a következő ciklusban hatvanháromszor függesztették fel a mentelmi jogát, az esetek döntő többségében „sajtó útján elkövetett rágalmazás” miatt. Megszólalásai azonban már 1922-től is többször nagy feltűnést keltettek. Az 1869-ben született Farkas – az úgynevezett Bethlen–Peyer-paktum egyik aláírója – 1911-től a szociáldemokraták titkárságának vezetője, 1922-től 1939-ig az idő múlá-

42 Az adatokat itt és a továbbiakban is a *Nemzet*-, illetve *Országgyűlési irományok* megfelelő kötetei alapján közlöm (itt olvashatók a mentelmi bizottság határozatai). Ezek összegyűjtésében hálásan köszönöm kollégáim, Balogh Atilla, Hollósi Gábor és Orosz László segítségét!

43 Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre fogságban és az ellenállás élén. *Történelmi Szemle*, 61. évf. (2019) 1. sz., 107.

44 Püski Levente kutatása alapján a Ház megkövetésére az egymást követő ciklusokban – időrendben haladva –, 2, 7, 5, 6, 4, illetve 20; jegyzőkönyvi megrovásra 0, 6, 7, 5, 3 és 4; ülésekről kizárásra 0, 23, 1, 2, 1, 2 alkalommal került sor. Ebből egy megkövetés és 14 kizárás 1924. december 1-jén, az úgynevezett Esküdt-ügy kapcsán történt (lásd később). Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, i. m., 264.

41. Farkas István
szociáldemokrata
képviselő 1922-ben

sával egyre fogyatkozó Magyarországi Szociáldemokrata, majd később Szociáldemokrata Párt nemzetgyűlési, illetve országgyűlési frakciójának meghatározó egyénisége, 1931-től vezetője; emellett 1925-től 1931-ig a főváros törvényhatósági bizottságának is tagja, 1928–1931 között pedig a *Népszava* szerkesztője volt. A képviselőségét elvesztett Farkast a német megszállás után a Gestapo letartóztatta, Dachaubá vagy Auschwitzba hurcolták, ezutáni sorsa nem ismert (valószínűleg 1944 végén vagy 1945 elején halt meg).

Az egyik országgyűlési almanach (ennek szövegét többnyire maguk az érintettek írták) így fogalmazott Farkasról: „Felszólalásaival gyakran támasztott nagy vihart a Házban, főként az emigráció likvidálását sürgette. A frankhamisítás vitájában az ellenzék vezérszónoka volt. Éles támadásokban részesült, amikor 1925 elején a házszabályrevízió miatt passzivitásba vonult szociáldemokrata párt nevében levelet írt az »Emberi Jogok Ligájához«, amelyben vádat emelt a magyar kormány ellen. A szociáldemokraták bécsi döntőbírósága előtt, amely a magyarországi szociáldemokrata párt politikai magatartásával foglalkozott, ő

képviselte a magyarországi szervezetet.”⁴⁵ Az almanach nem említette Farkas 1925. június 5-i beszédét, amelyben Beniczky Ödön tanúvallomására hivatkozva azt állította, hogy a kormányzó az 1920. február 17-i Somogyi–Bacsó-gyilkosságnak felbújtóként a részese volt. Emiatt az elnök kétszer is rendreutasította és a mentelmi bizottság elé utalta, amely aztán javasolta, hogy – mivel „az államfővel szemben súlyosan sértő kifejezést használt” – három ülésnapról zárják ki Farkast a parlament munkájából. A kisebbségi vélemény ellenére a javaslatot az országgyűlés június 12-én elfogadta.⁴⁶

Esztergályos János pécsi képviselőtől 1931–35-ben huszonháromszor, 1935–39-ben hatvanhatszor vonták meg a mentelmi jogot. Ő Farkashoz hasonlóan szintén 1922-től 1939-ig volt szociáldemokrata honatya. 1916-tól a *Népszava* kiadóhivatalában, 1919-től a párt központi titkárságán dolgozott. 1933. május 1-jétől haláláig a *Népszava* felelős szerkesztője, 1939-től főszerkesztője volt.⁴⁷ „Élehangú felszólalásai – állította az almanach – sokat foglalkoztatták a Házat. Az Eskütt-ügy tárgyalásáról emlékezetes ülésen [1924. november 28-án] őt is kivezették és hús napra kitiltották az ülésekről. Régi kerületében azóta is minden alkalommal megválasztották, a Háznak ma is jegyzője. A szociáldemokrata párt népszerű és egyik legtevékenyebb képviselője, közbeszólásaival az utóbbi években sok derűt keltett, de sokszor meg is zavarta a tanácskozás nyugalalmát.”⁴⁸

Az említett Eskütt (Esküdt)-ügy 1921-ben kezdődött, és elsősorban Nagyatádi Szabó István⁴⁹ földművelésügyi miniszter – Bethlen István miniszterelnök fő riválisa – lejárátását célozta. Nagyatádi Szabó minisztériumában a fiatal titkár, Eskütt Lajos az agrárkiviteli engedélyek kiadásáért pénzt kért, amely aztán a kisgazdapárt kasszájába került. Ennek a panamának a megszéllőztetése jelentősen hozzájárult Nagyatádi Szabó népszerűségének csökkenéséhez, illetve ahhoz, hogy a kisgazdákra épülve jöjjön létre 1922 februárjában Bethlen vezetésével az új, erős kormánypárt, az Egységes Párt. Ezután egy ideig „megfeledkeztek” Eskütről, ám 1924-ben újból elővették az ügyét, amelynek augusztus végén kezdték a főtárgyalását. Többben úgy vélték, hogy a miniszteri tárcájáról 1924. október közepén lemondó Nagyatádi Szabó részben emiatt hunyt el 1924. október 31-én. Halála után nem sokkal, november 27-én az Eskütt-perben Bethlen

45 *Országgyűlési almanach az 1935–40. évi országgyűlésről (Sturm-féle országgyűlési almanach)*. Szerk. Haeffler István. Budapest, 1940, 254.

46 NN, 1922–26, XXXIII. kötet, 81–82. és 157–160.

47 Vértési Lázár: *150 éve született Esztergályos János politikus, lapszerkesztő, ország- és nemzetgyűlési képviselő*. https://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/150_eve_szuletett_esztergalyos_janos_politikus_lapszerkeszto_orzag_es_nemzetgyulesi (a letöltés ideje: 2026. január 18.).

48 *Országgyűlési almanach, 1935–40, i. m.*, 250–251.

49 A nagyatádi csak az előneve volt Szabó Istvánnak – politikustársától, a sokorópátkai jelzővel megkülönböztetett másik Szabó Istvántól való elkülönítés érdekében –, ám ennek ellenére a korszakban és a későbbiekben is szinte mindig nagybetűvel írták „ragadványnevét” – itt is ezt a formát használjuk.

is tanúvallomást tett, a következő napon, november 28-án pedig a korszak egyik legnagyobb parlamenti botránya történt a nemzetgyűlési ülésen.

Györki Imre szociáldemokrata képviselő Bethlen miniszterelnököt hamis tanúzással vádolta, mire Scitovszky Béla, a nemzetgyűlés elnöke megvonta tőle a szót, ám Györki ennek ellenére is tovább beszélt. Ezután Scitovszky a mentelmi bizottság elé utalta Györkit, felfüggesztette az ülést, és a szünet után – amikor Györki állva maradt, és ismét beszélni kívánt – a parlamenti őrséggel vezettette ki az engedetlenkedő honatyát. Az ezt követő – 16 órától 23 óráig tartó – zűrzavarban az állandó bekiabálások, egymás szavába vágások közepette a házelnök a hasztalan figyelmeztetések után újbóli szünetekről határozott, további – egy kivétellel szociáldemokrata – képviselőket rendelt a mentelmi bizottsághoz és távolíttatott el az ülésteremből. (Esztergályos János és Kabók Lajos visszaszöktek a karzatra, de innen is kiutasították őket.) Végül 1924. december 1-jén a parlamentből kivezetett tizenöt főből kettőt (Györki Imre és Szilágyi Lajos) huszonöt ülésről, ugyancsak kettőt (Propper Sándor és Kabók Lajos) huszonkettőről, tízet (Esztergályos János, Peyer Károly, Baticz Gyula, Sütő József, Szabó Imre, Saly Endre, Klárik Ferenc, Farkas István, Szeder Ferenc és Malasits Géza) húsz, egyet (Peidl Gyula) pedig tíz ülésről tiltottak ki, míg Hébelt Edét a nemzetgyűlés megkövetésére kötelezték.⁵⁰

A november 28-i események következményeként november 28-ától a fővárosban és környékén – főleg a munkásnegyedekben – megerősítették a rendőri és a honvédségi jelenlétet, másnap pedig betiltották a *Népszava* árusításának jogát. December 1-jén a „szövetkezett” ellenzéki képviselők döntő többsége bejelentette a nemzetgyűlésben, hogy a házszabály-revízióról folytatott tárgyalásokon – ennek elején szólalt fel Györki – nem vesz részt. A házszabályokat végül december 21-én fogadták el, ezután még aznap berekesztették az 1922–26-os parlamenti ciklus első ülészakát. Másnap már az új házszabályok alapján nyílt meg a második ülészak.⁵¹

A szociáldemokrata Weltner Jakabtól az 1931–35. évi ciklusban ötvenháromszor vonták meg a mentelmi jogot. A Tanácsköztársaság bukása után csaknem öt esztendő tölthető Weltner az amnesztia után tért vissza Magyarországra, s ismét – miként már korábban is – a *Népszava* szerkesztője lett. Bár a proletárdiktatúra alatti tevékenységéért bűnvádi eljárás indult ellene, 1929-ben kormányzói kegyelemben részesült. 1931-től 1936 májusában bekövetkezett haláláig szociáldemokrata honatyaként, egyben a *Népszava* felelős szerkesztőjeként tevékenykedett. Utóbbi minőségében számtalan sajtóper miatt függesztették fel

50 NN 1922–1926. XXVII. kötet, 492–504, 525–527. Az ügy parlamenti eseményeit ismerteti: Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, i. m., 266–269. Lásd még: Karsai Elek: *A budai Sándor-palotában történt*. 3. kiadás. Budapest, 1967, 112–114, 118–119, 132–134.

51 Serfőző Lajos: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben. 1922–1926*. Budapest, 1967, 233–239.

a mentelmi jogát – a legbizarrabb talán az volt, amikor egyetlen napon, 1932. november 29-én huszonkét, Weltner elleni vádemelést tárgyaltak. Egy kivétellel valamennyi kifogásolt cikk névtelenül jelent meg, Weltner azonban felelős szerkesztőként a „felhívás dacára” sem volt hajlandó megnevezni az inkriminált írások szerzőit. Szinte mindegyik mentelmi bizottsági javaslat ismertetése azzal indult, hogy a „budapesti kir. főügyészség Weltner Jakab országgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, mert a budapesti kir. büntetőtörvényszék megkeresése szerint ellene a bíróság, mint felelős szerkesztő ellen, büntetőeljárást indított a »Népszava« politikai napilap” 1931. október 4-e és 1932. augusztus 10-e között kiadott, különböző címet viselő cikkeinek tartalma és – általában a jelentésben idézett – kitételei miatt.⁵²

Az 1920-ban még a választásokat bojkottáló szociáldemokraták 1922-től lettek a nemzetgyűlés tagjai. Ettől kezdődően az 1930-as évek közepéig elsősorban tőlük vonták meg a mentelmi jogot a parlamentben, mivel ők számítottak a legmarkánsabb véleményt nyilvánító ellenzéki csoportosulásnak. Az utolsó Horthy-korszakbeli országgyűlési voksolásokat követően, 1939-től a szélsőjobboldali honatyák vették át tőlük ezt a szerepet, amit a már jelzett statisztikai adatok is bizonyítanak.

A nyolcszor több alkalommal mentelmi joguktól megfosztottak kizárólag közülük kerültek ki. A szokatlanul kacskaringós politikai pályát befutó Rácz Kálmánt háromszor becsületsértéssel, szintén háromszor párviadallal, egyszeres pedig sajtórendészeti kihágással, illetve „tiltott formaruha viselése által elkövetett kihágással” gyanúsították. Rácz ugyan a Nyilaskeresztes Párt mandátumával jutott a parlamentbe, de 1941-ben kilépett a pártból, és új, németellenes szélsőjobboldali alakulatot hozott létre. A német megszállás után őt is le tartóztatták, Mauthausenbe vitték, ahonnan 1944 szeptemberében kiszabadult. Visszatért Magyarországra, de a nyilas hatalomátvétel után bujkálni kényszerült. 1948-ban emigrált Svájcba, ott is hunyt el, 1951. július 13-án.⁵³

A kormánypártiként megválasztott, de hamarosan az ellenzéki Magyar Megújulás Pártjához csatlakozó Rajniss Ferencnek nyolcszor sajtó útján elkövetett rágalmozás vétsége, egyszer pedig párviadal miatt vonták meg a mentelmi jogát. 1941 májusától ő volt a főszerkesztője a nagy példányszámban megjelenő *Magyar Futár* című képes hetilapnak, amely egyértelműen szélsőjobboldali, antiszeimita és németbarát nézeteket képviselt. Szálasi Ferenc kormányában Rajniss lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter; tisztéről 1945 februárjában lemondott. A népbíróság háborús bűnösnek ítélte halálra, 1946 májusában kivégezték.⁵⁴

⁵² KN, 1931–1936, XI. kötet, 438, 440, 444, 447, 453–455.

⁵³ Máthé Áron: Hetvenkedő katona vagy dörzsölt ügynök? Rácz Kálmán. Egy bizarr életút tanulmányai. *Rubicon*, 32. évf. (2021) 9. sz., 82.

⁵⁴ Életéről: Sipos Péter: Rajniss Ferenc, a publicista és a politikus. In: *Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója*. Szerk. Uő. Budapest, 2001, 7–43.

42. Rajniss Ferenc a halálos ítélet kihirdetésekor 1946-ban

Az ugyancsak szélsőjobboldali programmal a parlamentbe került, 1940-ben a nyilasokhoz csatlakozó Maróthy (1940-ig ifj. Meizler) Károly 1939-ben alapította a főszerkesztésében megjelenő *Pesti Ujság*ot. Kilencszer sajtó útján elkövetett rágalmazás (illetve becsületsértés), egyszer-egyszer közlekedésrendészeti kihágás, illetve rágalmazás miatt függesztették fel a mentelmi jogát. Érdekes viszont, hogy mely alkalmakkor nem tették ezt meg – ebből egyet emelek ki. A *Pesti Ujság* minden címdalának alján szerepelt a „Zsidó hirdetést mi nem fogadunk el!” felirat. 1942. február 19-én, a kormányzóhelyettes választásáról szóló cikkben a kormányzóhelyettes fényképét úgy helyezték el, hogy az újság négybe hajtásakor (a lapot mindig így árulták a rikkancsok) Horthy István fotója alá a „mi nem fogadunk el” szöveg került. Mindez elkerülte a cenzúra figyelmét, s bár a lapot 15 napra betiltották, és Maróthy ellen sajtórendészeti eljárást indítottak, a képviselőház mentelmi bizottságának június 9-i ülésén – mivel a számközlése ellen előzetesen a sajtóellenőrzés nem emelt kifogást – nem vonták meg a főszerkesztő mentelmi jogát.⁵⁵ Maróthy a II. világháború végén Németországba, onnan 1947-ben Argentínába menekült, és ott hunyt el 1964-ben.

Milotay István, a korszak legismertebb és legnépszerűbb radikális jobboldali újságírója 1939-ben kormánypárti mandátummal jutott az országgyűlésbe, ám

⁵⁵ Erről az esetről tudósít: Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története, 1941–1944.* Budapest, 2007, 200–201.

43 Gál Csaba országgyűlési képviselő 1941-ben

pártjának szélsőjobb szárnyához tartozott. Tíz, sajtó útján elkövetett rágalmazás, egy-egy tiltott közlés, illetve hivatalból üldözendő rágalmazás vétsége miatt vonták meg a ciklusban a mentelmi jogát. 1944 végén Németországba, onnan 1947-ben Brazíliába ment, 1956-tól 1963-as haláláig Svájcban élt.⁵⁶

Az 1940-ben a Nyilaskeresztes Pártba olvadt Nyilaskeresztes Front mandátumával a parlamentbe került Matolcsy Mátyás – fiatal és tehetséges sztárközgazdászként – 1938-ban csatlakozott a szélsőjobbhoz, ám 1942-ben visszalépett a kormánypártba, amelynek korábban is tagja volt. Kilencszer sajtó útján elkövetett rágalmazás (és becsületsértés), kétszer rágalmazás, egyszer-egyszer pedig annak érdekében, hogy „meghatározott kényszerítő intézkedések terhével tanú-

⁵⁶ Életéről, publicisztikájáról: Varga Ágnes: *Milotay István jobboldali radikális publicisztikája. A magyar történelem három évtizedének jobboldali radikális olvasata Milotay István írásain keresztül (1913–1944)*. PhD-disszertáció. Budapest, 2023. <https://real-phd.mtak.hu/1800/> (a letöltés ideje: 2026. január 20.).

ként megidézhető legyen”, illetve büntetellel való gyanúsítás miatt függesztették fel a mentelmi jogát. 1945-ben az amerikai hatóságok kiadták, a népbíróság tíz évi börtönre ítélte, a fogságban hunyt el 1953-ban.⁵⁷

A régi szélsőjobboldali mozgalmár, Gál Csaba mentelmi jogát tizennégyszer vonták meg, a legkülönbözőbb indokokkal. Gált végül Szálasi nemzetvezető 1944. november 1-jén a „személyügyek országos kormánybiztosává” nevezte ki. A világháború végén Németországba menekült, amerikai hadifogságba esett, az amerikaiak kiadták Magyarországnak. Kötél általi halálra ítélték, 1946. június 25-én végezték ki.

Annak ellenére, hogy – a Nyilaskeresztes Pártot a börtönben ülő Szálasi helyett vezető – Hubay Kálmán mandátumát a Vágó Pállal közösen beadott, a Magyarországon élő népcsoportok és nemzetiségek önkormányzatáról és anyakönyvezéséről szóló törvényjavaslata miatt már 1940. július 22-én megszűntnek nyilvánította a képviselőház,⁵⁸ mégis ő vezette a listát a mentelmi jogok felfüggesztésének esetszámát tekintve. Kilencszer a sajtó útján elkövetett rágalmazás (ebből egyszer: izgatás), hatszor „tiltott közlés”, kétszer „tiltott formaruha viselésével elkövetett kihágás” egyszer-egyszer rágalmazás, „engedély nélküli gyűjtés által elkövetett kihágás”, valamint „a magyar állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló és folytatólagosan elkövetett izgatás” miatt vonták meg tőle a mentelmi jogot. Bár Hubay 1942-ben komoly konfliktusba került Szálasival – akinek a szabadulása után is a helyettese volt –, és ki is lépett a Nyilaskeresztes Pártból, a nyilas hatalomátvétel után a Nemzetvezető Munkatörzse Kultúrirodájának vezetője lett. A népbíróság halálra ítélte, 1946. június 22-én végezték ki.

Hubay mandátumának megvonása vezet minket ahhoz a kérdéshez, hogy mennyire jellemezték a Horthy-korszakot a képviselők ellen politikai okokból indított perek. Közülük a legnagyobb vitát kiváltóval, a király második visszatérési kísérlete utánival foglalkozunk először részletesebben.

Képviselők szerepe IV. Károly második visszatérési kísérletében

IV. Károly korábbi magyar király első, 1921. tavaszi, sikertelen visszatérési kísérletét követően már ugyanezen esztendő nyarán megszerveződött az a csoport, amely az uralkodónak a trón visszaszerzésére irányuló újbóli próbálkozását igyekezett elősegíteni. Ennek érdekében elsősorban politikai, diplomáciai és katonai segítséget nyújtottak Károlynak. Ez annál is inkább indokoltnak tűnt,

57 Ifj. Dr. Matolcsy Mátyás: *Életrajz. Matolcsy Mátyás pályafutása (1905–1953)*. <https://www.csaladitemeto.hu/dok/sir17-13.pdf> (a letöltés ideje: 2026. január 20.).

58 Erről a sajtó is részletesen tudósított, például: Hubay Kálmánt és Vágó Pált megfosztották mandátumától. *Népszava*, 1940. július 23. 5.

mert 1920–1921-ben a magyar belpolitika egyik legfontosabb kérdése az eljövendő királyválasztás mikéntje volt. Horthy kormányzóságát ugyanis még szinte mindenki ideiglenesnek tekintette, IV. Károly 1918. november 13-án aláírt eckartsauai nyilatkozatában pedig nem a trónról, csak uralkodói jogainak gyakorlásáról mondott le.

Emiatt 1921-ben a Károlyt ismét trónra ültetni kívánó, meglehetősen erős legitimista tábor és az ugyancsak komoly támogatást élvező szabad királyválasztók közötti politikai csatározások állandóan napirenden voltak, meghatározták a politikai közbeszédet.⁵⁹

A legitimisták részéről Schnitzler Ágoston nyugállományú alezredes 1921 nyarán szervezett egy olyan királypárti gyűlést, amelyen három nemzetgyűlési képviselő – Rakovszky István, a nemzetgyűlés korábbi elnöke, ifj. Andrássy Gyula, az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó külügyminisztere és Beniczky Ödön korábbi belügyminiszter –, illetve rajtuk kívül az 1921 januárja és áprilisa között a külügyminiszteri posztot betöltő Gratz Gusztáv is részt vett. A szervezkedés 1921 szeptemberétől vált komolyabbá, amikor Károly elhatározta, hogy uralkodói jogait ismét megkísérli érvényesíteni.⁶⁰ Tervezett akciója katonai előkészületei is megkezdődtek. Ezzel párhuzamosan Rakovszky és Gratz folyamatosan tájékoztatták a Hartensteinben tartózkodó királyi párt a magyar politika eseményeiről, Gratz pedig Horthy kormányzót is rendszeresen tudósította az uralkodó kéréseiről. A két fél közötti egyeztetések a Károlynak nyújtandó anyagi segítségnyújtásra, az esetleges visszatérés problémáira terjedtek ki.⁶¹

A királyi párt szállító repülőgép végül 1921. október 20-án délután, negyed öt körül érkezett meg Dénesfára, ahonnan a volt uralkodó és felesége Cziráky József birtokára mentek. Károly a Nyugat-Magyarországon állomásozó – a visszatérési tervbe már korábban beavatott – Ostenburg-Moravek Gyulát azonnal utasította: „Az országba visszatértem, a hatalmat átvettem, felszólítom ezredes urat, hogy haladéktalanul jelentkezzen nálam és zászlóalját bocsássa rendelkezésemre.” Az akció előkészítetlenségét igazolta, hogy az ekkor a Cziráky-birtokon tartózkodó Andrássy az uralkodó megérkezésének hírére kijelentette: „[...] engem előre értesíteni kellett volna erről, de most már megtörtént, és én helyt állok mindenért”.

Rakovszky és Gratz még aznap Sopronba utaztak. Késő este találkoztak a királyi párral, s az aktuálpolitikai helyzetet áttekintve arra jutottak, hogy bár

59 Minderről és a korabeli közhangulatról újabban: Veszprémy László Bernát: *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*. Budapest, 2021.

60 Gulyás László: IV. Károly visszatérési kísérletei, avagy a magyar coup d'état. In: *1921 – A nagy újrakezdés*. Szerk. Hermann Róbert, Ligeti Dávid. Budapest, 2023, 139–147.

61 Szakály Sándor: *Kormányzó vagy király? Horthy Miklós és IV. Károly kapcsolata (1914–1921)*. In: *Jó szándék és balsors. Tanulmányok Károly magyar király és osztrák császár halálának 100. évfordulójára*. Szerk. Ligeti Dávid. Budapest, 2022, 99–103.

a környező országok nem fogják támogatni Károly visszatérését, ez komolyabb fennakadást nem okoz a magyar belpolitikában, s a szomszédos államok közül csak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részéről várható katonai beavatkozás.

Károly és felesége másnap, október 21-én hajnalban Rakovszky, Gratz és a katonai vezetők kíséretében a soproni 48-as laktanyába ment. Délelőtt csatlakozott hozzájuk Sigray Antal – Nyugat-Magyarország fő kormánybiztosa –, Andrássy Gyula és a szinte mindig az uralkodó mellett tartózkodó Boroviczény Aládár. Károly délben kihallgatásokat tartott, kinevezte a kormányát. Rakovszky István lett (volna) a miniszterelnök, Gratz Gusztáv a pénzügy-, Andrássy a külügy-, Beniczky a belügyminiszter, Sigray pedig Nyugat-Magyarország kormányzója.

Sigray Budapest, Zala, Veszprém, Tolna és Somogy vármegye irányába megszüntette a távíró és távbeszélő-forgalmat, a postákat pedig megszállta a katonaság, cenzúra alá vonva a kommunikáció különböző formáit. Táviratban utasította a zalaegerszegi, a székesfehérvári, a pécsi és a nagykanizsai parancsnokságokat a királyra való eskütétel kötelezettségére. Ennek hatására harminc helyőrség állt az uralkodó rendelkezésére, emellett a fővárosban négy gyalogezred is a karlisták törekvéseit támogatta.

Károly és kísérete október 22-én hajnalban indult Sopronból Budapestre. Győrben megszállták a pályaudvar épületét, lefoglalták a távírókat és a telefonokat, valamint megtiltották a főváros irányába való kapcsolatfelvételt. Csordás Márk azonban titokban tájékoztatta a kormányt a helyszínen történekről. A kabinetből – amelynek tagjai nem is sejtették, mire készülnek Sopronban – Belitska Sándor hadügyminiszter azonnal reagált a történekre, és kizárólag a Budapestről érkező parancsok végrehajtását engedélyezte. Bethlen István miniszterelnök pedig betiltotta Győrben a gyülekezési jog gyakorlását, és felszólította az uralkodót, hogy jöjjön a fővárosba, ahol személyesen közölheti kéréseit a minisztertanáccsal. Kijelentette, hogy Magyarországon a végrehajtó hatalmat a kormányzó és az ő nevében tevékenykedő kormány gyakorolja.

A királyt szállító vonatnak először Ács állomásnál kellett megszakítania az útját, mert a kormánypárti alakulatok felszedték a vonatsíneket. Este hat óra körül Rakovszky István felhívta a miniszterelnököt, és rövid tájékoztatást követően ultimátumot adott neki: ha nem vonulnak vissza a kormányzóhoz lojális csapatok, támadást indítanak ellenük, és a vérontásért a Bethlen-kormánynak kell vállalnia a felelősséget.

Bethlen kétfős küldöttséget küldött az uralkodóhoz. Vass József kultuszminiszter és Ottrubay Károly vezérkari alezredes – a kormány álláspontjának tolmácsolása mellett, miszerint Károly hagyja el az országot, vagy utazzon Budapestre, hogy szembesüljön a Habsburg-restauráció végzetes következményeivel – személyesen akarták átadni Horthy levelét Károlynak, aki közben azt kérte a kormánytól, hogy engedje Tatára befutni a vonatot. Ezt Bethlen elutasította, mire

44. IV. Károly, Zita királyné és Rakovszky István megérkezése Győrbe, 1921. október 22.

Rakovszky ismét megfenyegette a miniszterelnököt. A kormány küldöttsége végül Komáromban találkozott a királypártiakkal, a tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. Így a vonat még az éjjel továbbindult Budapest irányába.

A királyt szállító vonat Budaörsnél a sínek megrongálása miatt ismét elakadt. A királypártiak itt szembesültek azzal, hogy a Bethlen-kormányhoz hú katonai alakulatok egy esetleges fegyveres konfliktusra készülve ütegeket helyeztek el, és megszállták a Kelenföldi pályaudvart is. Ezzel egyértelművé vált, hogy az uralkodó nem juthat békésen a fővárosba. Ezért Lehár Antal ezredes körtáviratot adott ki Károly megérkezéséről és a Nemzeti Hadsereg tüzéségének átállításáról. Erre való hivatkozással kérte az állomásfőnököt a kormánypárti katonák szállításának leállítására. Egyben elrendelte a győri katonaság és a komáromi huszárság mozgósítását.

A Lehár terjesztette információt Rakovszky István is felhasználta Bethlen-nel való egyeztetése során, ugyanis azt állította, hogy megszerezték a Nemzeti Hadsereg tüzéségét, így ha Bethlenék további ellenállást tanúsítanak, akkor támadni fognak. A tárgyalásokkal párhuzamosan azonban a kormánycsapatok

megtámadták Ostenburg-Moravek alakulatát, aki válaszul elrendelte csapatai előrenyomulását. Így alakult ki az a fegyveres összeütközés, amelyet az utókor budaörsi csataként tart számon.⁶²

Az incidens kezdete után a kormány küldöttje útján jelezte fegyverszünetre irányuló szándékát, amit az uralkodó elfogadott. Október 24-én a budaörsi őrházban a kabinet képviselőjében Kánya Kálmán meghatalmazott miniszter és Sárkány Jenő tábornok, a legitimisták részéről pedig Lehár ezredes és Gratz Gusztáv ült tárgyalóasztalhoz a válság megoldása érdekében. A kormány békefeltételei szigorúak voltak: kérték IV. Károly lemondását és katonáinak leszerelését, ugyanakkor megígérték a közkatonák amnesztiáját, ám a tisztekkel szemben katonai bírósági, míg a politikusok esetében polgári büntetőbíróági eljárásokat helyeztek kilátásba.

Az egyeztetés azonban eredménytelen maradt, mivel a jegyzőkönyv aláírásával egy időben a kormányhű csapatok ismét támadást intéztek a királypárti alakulatok ellen, és körülzárták Károly csapatait. Az uralkodó a további vérontás elkerülése érdekében végül parancsot adott a harcok beszüntetésére. Kíséretével Szombathely felé próbált visszavonulni, mivel megtámadták a vonatot, amelyen tartózkodott. Tatánál azonban meg kellett állniuk, mivel Komáromnál felszedték a vonatsíneket.⁶³

A IV. Károly második visszatérési kísérletét követő büntetőeljárás

Az ügyészség 1921. október 25-én a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról szóló 9550/1915. számú I. M. E.⁶⁴ rendelet 30. és 33. §-ai alapján indítványozta Rakovszky István, Andrássy Gyula, Gratz Gusztáv, Sigray Antal, Boroviczeny Aladár, Lórenz József, Schnitzler Ágoston, Beniczky Ödön és Szenkovics Dénes előzetes letartóztatását. Kray István és Alexay András ellen is megindították a büntetőeljárást, de velük szemben a hatóságok nem alkalmaztak kényszerintézkedést. A kényszerintézkedés

62 HU-BFL-VII.18.d-121242-1921, 101–104, 108–123. Vö. Gulyás: IV. Károly visszatérési kísérletei, i. m., 157.; Murber Ibolya: Habsburg IV. Károly restaurációs elképzelései. Osztrák és magyar válságkezelés. *Századok*, 155. évf. (2021) 5. sz., 921–938.; V. Fodor Zsuzsa: IV. Károly visszatérési kísérletei. *A Veszprém megyei múzeumok közleményei*, 1993/20. sz., 557–569.; Fogarassy László: IV. Károly második visszatérési kísérlete. A „budaörsi csata”. *Hadtörténeti Közlemények*, 18. évf. (1971) 2. sz., 107–119.

63 Bővebben: Folkusházy Lajos – Bengyel Sándor: *A királypuccs katonai története – 1921*. Szerk. Ligeti Dávid, Veszprémi László Bernát. Budapest, 2022. Vö. Gulyás: IV. Károly visszatérési kísérletei, i. m., 158.

64 *Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, 1915, 956–971. Vö. „Rakovszky, Sigray, Gratz és Schnitzler szökésétől tartani lehet.” *Az Est*, 1921. december 23. 2.

elrendelésének okaként a szökés veszélyének fennállását jelölték meg.⁶⁵ A gyanúsított politikusokat a Pestvidéki Törvényszéken, privilegizált körülmények között helyezték el: Andrássy Gyula a cellájába a saját bútorait hozathatta, míg Rakovszky István foghelyét Batthyány Gyula festőművész rendezte be.⁶⁶ Károlyt és feleségét is őrizetbe vették, majd az antant követelésére arra kényszerítették, hogy november 1-jén elhagyják az országot.

A büntetőügy ezen a ponton azonban megrekedt, hiszen négy gyanúsított nemzetgyűlési képviselő volt, akiket a mentelmi jog védett. Ezért az eljárás további folytatásának előfeltétele a mentesség feloldása volt. A törvényszék B.VII. 13.640/1921. számú végzése és a vádhatóság 117.161/1921. számú megkeresése alapján a nemzetgyűlés továbbította az ügyvel kapcsolatos iratokat a mentelmi bizottsághoz.⁶⁷

Mivel a király visszatérési kísérletét komoly politikai és sajtóvisszhang kísérte, a törvényhozásban rendkívül heves szócsaták alakultak ki Andrássy Gyula, Rakovszky István, Sigray Antal és Beniczky Ödön mentelmi jogának felfüggesztéséről – annál is inkább, mert a képviselői jogállásból fakadóan már az előzetes letartóztatás is jogszerűtlennek minősült. A nemzetgyűlés 1921. november 3-i ülésén Gaál Gaszton elnök bejelentette, hogy „a budapesti kir. főügyészség 10.008/1921. f. ü. számú s hozzám intézet [sic!] megkeresését, amelyben a lázadás büntette miatt feljelentett Rakovszky István, gróf Andrássy Gyula, gróf Sigray Antal és Beniczky Ödön nemzetgyűlési képviselők mentelmi jogának felfüggesztését kéri, a házszabályok 188. §-ának rendelkezése értelmében közvetlenül áttettem a mentelmi bizottsághoz”. Hozzátette: „[...] a miniszterelnök úr átiratot intézett hozzám, amelyben értesített, hogy a m. kir. minisztérium az 1921. évi október hó 28. napján tartott ülésében felhatalmazta az igazságügyminiszter úr útján a kir. ügyészséget, hogy [...] [az említett] képviselők ellen addig is, amíg a Nemzetgyűlés a mentelmi jog felfüggesztése tárgyában határozhat [...] lázadás büntette miatt mentelmi jogukra való tekintet nélkül a bűnvádi eljárást a fennálló jogszabályok szerint szorgalmazhassa és az illetőket letartóztatásban tarthassa.” Rassay Károly erre közbeszólt: „És kivégeztethesse! [...] Kár, hogy nem tették hozzá.” Gaál erre közölte, hogy „a magyar kormány a Nemzetgyűlés mentelmi jogát érintő ezen cselekményéért a felelősséget elvállalja”.

Rassay Károly, a liberális ellenzék egyik vezéralakja ezután jelentkezett szólasra, hogy tiltakozzon a politikai felfogásában tőle „mindenféle tekintetben nagyon messze” álló Beniczky Ödönnek „a mentelmi jog legflagrantsabb megsértésével” végrehajtott letartóztatása ellen. Beniczky ugyanis a visszatérési kísérlet idején mindvégig Budapesten tartózkodott, a tettenérés esete nála végképp

65 HU-BFL-VII.18.d-121242-1921. 42. 93. 131.

66 Andrássy, Rakovszky és Gratz. *Az Est*, 1921. október 8. 8.

67 *Nemzetgyűlési irományok* (a továbbiakban: NI), 1920. XII. kötet. Budapest, 1922, 109.

nem volt igazolható, márpedig egy képviselőt csak ez esetben lehetett volna letartóztatni.⁶⁸

A nemzetgyűlés mentelmi bizottsága 1921. november 22-én adta ki a jelentését, a testület elnöke, Kutkafalvy Kutka Miklós és előadója, Rubinek István aláírásával. Hosszas parlamenti vitát előlegezett, hogy mindössze egy szavazat (9 : 8 arányban) döntött a bizottsági határozatról, amely szerint a négy képviselő „személyes szabadságának korlátozása tárgyában tett ideiglenes intézkedések az állam belső rendjének és békességének helyreállítása céljából feltétlenül szükségesek”. Javasolták a nemzetgyűlésnek, hogy „a kormánynak ez ügyben tett intézkedéseire a felmentvényt megadva, mondja ki”, hogy Rakovszky, Andrassy, Sigray és Beniczky „képviselők mentelmi joga letartóztatásuk által sérelmet nem szenvedett”. Végül kérték, hogy a négy honatya mentelmi jogát függesse fel a nemzetgyűlés.⁶⁹

Mindezt azzal indokolták, hogy Rakovszky István elfogadta IV. Károly illegitim miniszterelnöki kinevezését, katonai csoportokat toborzott a kormánnyal szemben, kinevezéseket foganatosított, fegyveres támadásra utasította a rendelkezésre álló fegyveres alakulatokat, a kormányzó és a kabinet ellenállása esetén pedig súlyos következményeket helyezett kilátásba. Andrassy Gyula is elfogadta a király által felkínált külügyminiszteri tárcát, és nem igyekezett Rakovszkyt jobb belátásra bírni, bár tisztában volt a fegyveres konfliktus kitörésének lehetőségével. Sigray Antal felhívta a katonákat, hogy tegyék le a hűségesküt a királyra, Beniczky Ödön pedig elfogadta a jogszerűtlen belügyminiszteri kinevezést, és a fővárosi királysági szervezkedést irányította. Ezért megalapozottnak találták az ügyészség véleményét, miszerint a gyanúsítottak megvalósították a lázadás törvényi tényállását.

A mentelmi bizottság négy kérdést vizsgált: illetékes hatóságtól érkezett-e a mentelmi jog felfüggesztésének kérése, a tényállás bűncselekményt valósított-e meg, volt-e okozati összefüggés a képviselő személye és a deliktum között, és történt-e a mentelmi jogot sértő politikai zaklatás. Megállapította, hogy a törvényhozás megkeresése az illetékes törvényszéktől érkezett, az erre vonatkozó indítványt a főügyész juttatta el a házelnökhöz. Álláspontja szerint bűncselekmény történt, amit a terheltek követtek el. Kizárta a politikai zaklatás fennállását, az ügy kiemelkedő súlyossága miatt pedig az eljárás későbbi részleteiről a széles körű nyilvánosság tájékoztatását kívánta.

Eldöntendő volt, hogy a nemzetgyűlés szünetelése esetén mely szerv jogosult a mentelmi jog felfüggesztésére. A bizottság szerint a kormány nem jogosult erre, csupán ideiglenes intézkedések megtételére adhat engedélyt, a végső döntést a nemzetgyűlésnek kell meghoznia. Úgy vélték, nem sérül a mentelmi jog,

68 NN, 1920–22. XIII. kötet, 93, 98.

69 NI, 1920–22, XII. kötet, 119–120.

ha a kényszerintézkedésekre tettenérést követően vagy az állam biztonságának veszélyeztetése miatt kerül sor. A négy képviselő előzetes letartóztatását akkor rendelték el, amikor a nemzetgyűlést elnapolták, és annak összehívása hosszabb időt vett volna igénybe. Rakovszky és Andrassy esetében megvalósult a tettenérés követelménye, mivel a királyi pár és kíséretének visszavonulása közben vették őket őrizetbe. Sigray Antalt a király oldalán Nyugat-Magyarországon „önként vállalt feladatának teljesítése” közben tartóztatták le, így nála is megállapították a tettenérést. Beniczky Ödönnél pedig azért tartották indokoltnak a hatóság beavatkozását, mert a fővárosban kifejtett tevékenységével veszélyeztette a magyar állam integritását. Megállapították, hogy a büntetőeljárás tárgya rendkívül súlyos államellenes bűncselekmény, ezért a Bethlen-kormány beavatkozása teljes mértékben indokoltnak volt tekinthető.⁷⁰

Rubinek István előadó 1921. december 7-én terjesztette a mentelmi bizottság jelentését a nemzetgyűlés elé. Kérte, hogy „tekintettel az ügy sürgősségére, [...] ezúttal a háromnapos határidőtől eltekintve az ügyeknek tárgyalását” már 9-én napirendre tűzhessék.⁷¹ Miután ezt elfogadták, december 9-én ismertette a parlamentben az ügyészség indokolását és – számos, terjedelmes kommentárral – a mentelmi bizottság véleményét is. Ezt a következő hét ülésen – 10-étől 17-éig, a 11-ei szünnap kivételével mindennap – rendkívül hosszasan, heves indulatokat kiváltva tárgyalta a törvényhozás.

A vaskos kötetet megtöltő szócsata a két világháború közötti időszak egyik (ha nem „a”) legnagyobb, a jelzett ülésnapok nagy részét kitöltő vitájaként mélyebb elemzést is megérdemelne. Külön érdekessége volt, hogy ez alkalommal nem a kormánypárti és az ellenzéki képviselők feleltek egymással – a megszokottnál jóval több közbeszólással kísérvé –, hanem a többnyire egyaránt a kormánypárthoz tartozó legitimisták és a szabad királyválasztók. A királpártiak (és néhány ellenzéki honatya) hozzászólásai jelentősen árnyalták és módosították a kormány IV. Károly visszatérési kísérletéről kialakított narratíváját és kommunikációját, jogi érvek is elgondolkodtatóak voltak.

Mindennek ellenére 1921. december 17-én „a nemzetgyűlés hatvanegy szavazattal harminckettővel szemben a mentelmi bizottság javaslatát fogadta el, minek következtében nevezett képviselő urak mentelmi joga felfüggesztetik; megállapítja a nemzetgyűlés, hogy mentelmi joguk sérelmet nem szenvedett, végül a nemzetgyűlés a kormánynak ez ügyben való eljárását helyeslőleg veszi tudomásul”.⁷² A büntetőeljárás ezzel folytathatóvá vált.

⁷⁰ Uo., 114–119.

⁷¹ NN, 1920–22. XIII. kötet, 202.

⁷² Uo., 228–547, az idézet: 547. (A december 9-e és 17-e közötti vitát ugyan egyéb napirendi pontok többször megszakították, de az ülések nagy része a négy képviselő mentelmi jogának felfüggesztéséről szólt.)

Ennek politikai vetületei mellett újabb jogi probléma volt, hogy a bűncselekmény elkövetésének időpontjában kivételes hatalomgyakorlás érvényesült az ország területén az 1920. évi VI. törvénycikk felhatalmazása alapján. Az igazságügyi miniszter az 5.348/1921. számú I. M. E. és a 14.896/1921. számú I. M. E. rendelettel⁷³ hűtlenségre és lázadásra korlátozta a rögtönítélő bíróság hatáskörét. Tehát a vádhatóság a terheltekkel szemben a statáriális rendeletek alapján kezdte meg az eljárást.⁷⁴ Azonban Strache Gusztáv, az ügyészség elnöke a vádiratban kifejtette: a mentelmi jog felfüggesztését követően fontosnak tartja, hogy az eljárást a rendes büntetőeljárás szabályok alapján folytassák tovább. Ennek oka a bizonyítékok magas száma, ami ellehetetleníti a statáriális eljárás véghezvitelét. Tehát elhúzódó bizonyítási eljárásra kell számítani.

Az ügyészség a december 19-i vádiratban kiemelte azt a körülményt, hogy IV. Károly nem önként, hanem királypárti magyar politikusok felszólítására és biztatására tért vissza Magyarországra. Bár tudjuk, hogy ez nem így történt, ezzel felmentette az uralkodót a büntetőjogi felelősség alól. E tény alátámasztása érdekében bizonyítékként csatolták a volt uralkodónak a svájci szövetségi tanácselnöknek írt levelét. Az ügyészség elnöke az írásból az alábbi részt idézte: „Magyar híveim igen fontos okok kifejtése mellett szólítottak fel arra, hogy esküvel fogadott köteletségemhez híven, haladéktalanul jöjjenek vissza Magyarországra, részükről minden előkészületet megtettek, hogy elutazásunk a legközelebbi órákban megtörténhessenek.”

Erre hivatkozva a lázadás bűncselekményének megalapozottságát azzal indokolta, hogy az 1920. évi I. törvény preambuluma szerint a királyi hatalom gyakorlása 1918. november 13-án, az eckartsau nyilatkozat kibocsátásával megszűnt. Ezért a törvény 2. §-a a nemzetgyűlést a magyar állami szuverenitás törvényes képviselőjének nyilvánította, amely „az államhatalom gyakorlásának további módját is jogosult rendezni”. A 12. § pedig arról rendelkezett, hogy az államfői hatalom gyakorlásának kérdésének végleges rendezéséig a nemzetgyűlés az „államfői teendők ideiglenes ellátására” kormányzót választ. Ezt a feladatát a törvényhozás 1920. március 1-jén teljesítette, tehát Horthy Miklós kormányzóként jogosult volt a királyi jogkörök korlátozott gyakorlására. Bethlen István kormányát Horthy Miklós államfő legitim keretek között nevezte ki, ezért kizárólag ez a kabinet tekinthető a közigazgatás csúcsszervének. A királypárti „lázádok” célja a törvényes kormány akadályozása volt, amelyet erőszakos módon, fenyegetést alkalmazva kívántak megvalósítani. Az ügyészség bizonyítékként értékelte a terheltek beismerését, a beidézett tanúk vallomását és a tettenérést.

A vádirat kiemelte a letartóztatottak köréből Beniczky Ödönt, akinek az ügyét – mivel a szervezkedést Budapestről irányította, de nem tartózkodott a ki-

⁷³ *Igazságügyi Közlöny*, 1921., 6. sz., 454. és 1921., 7. sz., 514.

⁷⁴ A vádtanács szerdán dönt Andrássyék ügyében. *Az Est*, 1921. december 20. 3.

45. Andrassy Gyula gróf (középen) IV. Károly vonata előtt, 1921

rály mellett – a vádhatóság elkülönítette.⁷⁵ A vádemelést követően az ügyészség elnöke az ügy iratait továbbította Kiss István táblabíró által vezetett vádтанácsnak, mivel a Bp. 98. §-a szerint neki kellett határozatot hoznia a vádlottak további fogva tartásának kérdésében. A védelem is a vádтанácshoz fordult a terheltek szabadon bocsátása érdekében.

A vádтанács elnöke 1921. december 22-én hozott határozatában elrendelte Andrassy Gyula szabadlábra helyezését, azonban Rakovszky István és Sigray Antal esetében fenntartotta az előzetes letartóztatást. A Beniczky Ödönnel szembeni nyomozás eredményeképp az ügyészség 1922 februárjában lázadás büntette miatt vádat emelt ellene is.⁷⁶ Ezen eljárással párhuzamosan a vádlottak kifogásokat nyújtottak be a vádirattal szemben.

⁷⁵ HU-BFL-VII.18.d-121242-1921. 129–131. A sajtó által „nagy királypernek” hívott büntetőeljárás során huszonkilenc katonai hivatali viselő személlyel szemben is vádat emeltek: Huszonkilenc nagyrangú katonatisztet vádolnak a királypuccs ügyében. *Az Est*, 1922. február 10. 4.

⁷⁶ HU-BFL-VII.18.d-121242-1921. 42–52. Az ügyészség Beniczky Ödönt is lázadással vádolja. *Az Est*, 1922. február 11. 7.

A budapesti büntetőtörvényszék vádtanácsi tárgyalását 1922. március 31-én, zárt ülésen tartották.⁷⁷ A tanács fenntartotta az ügyészi vádemelést, azonban két (nem képviselő) vádlottal – Kray Istvánnal és Alexay Andrással – szemben megszüntette az eljárást. A vádtanács módosította az ügyészség által meghatározott törvényi tényállásokat is, mivel figyelmen kívül hagyta a lázadásnak a 155. §-ban meghatározott eseteit. Ennek révén az érintettek által elkövetett cselekmények enyhébb megítélés alá eshettek a bíróságon.⁷⁸ Az anyagi jogi módosítások mellett lehetőséget adott a vádlottaknak óvadék befizetésére, aminek eredményeképpen szabadlábban védekezhetnek a büntetőeljárás hátralevő részében.

Andrássy Gyula és Sigray Antal számára 1 millió, Rakovszky István esetében 300 ezer korona összeget állapítottak meg, amelyet az államkincstárnak kellett befizetni. Bár a kért összegeket a vádlottak megtérítették, utóbb mégis indítványt nyújtottak be az óvadék visszafizetése érdekében, mivel az eljárás ideje alatt megtartották az újabb nemzetgyűlési választásokat, amelyek eredményeként ismételten mandátumot szereztek. Tehát az ügyészségnek újra kérelmet kellett benyújtania a nemzetgyűléshez a mentelmi jog felfüggesztéséről.⁷⁹

Az 1922-es választások és az igazságszolgáltatás részéről az azt követő tétlenség megakasztotta a büntetőeljárás érdemi folytatását. Bár az ügyészség ismét indítványozta a képviselők mentelmi jogának felfüggesztését, a nemzetgyűlés mentelmi bizottsága ezt nem tűzte napirendjére. Emiatt – hiába készült több vádirat ellenük – semmilyen hivatalos intézkedésre sem került sor 1924 júliusáig, amikor Horthy Miklós kegyelmet adott a vádlottaknak, és elrendelte a pertörlését.⁸⁰ Végül a bíróság Töreky Géza vezette tanácsa 1924 augusztusában, zárt ülésen, a Csemegi-kódex (1878. évi V. törvénycikk, „magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről”) 105. §-a (2) bekezdésében lévő elévülési szabályra hivatkozva megszüntette az eljárást mind az érintett politikusokkal – beleértve a négy képviselőn kívüli vádlottakat is –, mind pedig a katonákkal szemben.⁸¹

Így végül nem született elmarasztaló ítélet a IV. Károly második visszatérési kísérletében részvevőkkel szemben, ám a budaörsi csata kudarca és az azt követő büntetőeljárás, majd a Habsburg-ház trónörökösödési jogának hatályvesztését deklaráló törvény (1921. évi XLVII. tc. „IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről”) a háttérbe szorí-

77 A vádtanács ma reggel kezdte tárgyalni Andrássyék ügyét. *Az Est*, 1922. március 22. 5. Pénteken hirdetik ki a vádtanács döntését Andrássyék ügyében. *Az Est*, 1922. március 29. 3.

78 Vád alá helyezték lázadás büntettségéért Andrássyt és társait. *Az Est*, 1922. április 1. 8. Andrássyék ügyét május végén vagy júniusban tárgyalják. *Az Est*, 1922. április 4. 5.

79 A királypuccs vádlottai visszakérik a kauciót. *Az Est*, 1922. szeptember 5. 2.

80 Horthy kormányzó pertörlést rendelt el a királypuccs vádlottainak ügyében. *Az Est*, 1924. július 22. 2.

81 Ma délelőtt megtörtént a pertörlés a királypuccs vádlottainak ügyében. *Az Est*, 1924. augusztus 2. 4.

totta a legitimista politikát, egyben megszilárdította a kormányzó pozícióját, így hozzájárult Bethlen István politikai konszolidációs programjának sikeréhez. E folyamatban szerepet játszott az a körülmény is, hogy a király visszatérési kísérlete veszélyeztette a soproni népszavazás megtartását, amelynek az időpontját az incidens miatt 1921 decemberére halasztották.⁸² Az 1922-es választásokon Andrassy Gyula legitimista pártja (Keresztény Nemzeti Földmives és Polgári Párt) csak tizenkét mandátumot szerzett, ezzel sokat veszített korábbi befolyásából, és kiszorult az érdemi politikai versenyből.

Politikai perek

A Rakovszkyék elleni, részben kétségtelenül politikai motivációkból lefolytatott eljárás sok szempontból az „állatorvosi ló” esetét idézte. Óriási felhajtással indult, majd a fokozatosan lanyhuló figyelem lassan feledésre ítélte. Sok hűhó semmiért, mondhatnánk. Legalábbis abban az értelemben, hogy kezdetben komoly büntetéseket helyeztek kilátásba, amelyekről – miután az ügy főszerelői politikailag marginalizálódtak – végül már egyáltalán nem esett szó. A négy honatya ellen indított eljárás dacára Andrassyt, Rakovszkyt és Sigrayt 1922-ben újra nemzetgyűlési képviselővé választották – az előbbi kettő e ciklus végéig, Sigray 1939-ig maradt a parlamentben –, egyedül Beniczky esett ki a nemzetgyűlésből.

A különböző történelmi korszakokban más-más jelentéstartalommal bíró politikai pernek a két világháború között általában azt a valamilyen politikai irányzatot követő személy ellen indított, a jogi alapot (legalább részben) nélkülöző eljárást nevezzük, melynek kimenetele előre valószínűsíthető. Szűkebb értelemben a Horthy-korszakban a német megszállásig nem rendeztek ilyen pereket, tágabb értelmezésben azonban több alkalommal is sor került rájuk. Hogy csak néhányat soroljak a nem képviselőkkel szembeni büntetőeljárások közül: ilyenek voltak a kommünben vezető szerepet játszókkal, a Károlyi Mihállyal (1921–1924), Sallai Imrével és Fürst Sándorral (1932) vagy éppen Rákosi Mátyással (1926 és 1935), illetve Szálasi Ferencsel (1937–1938) szembeni perek. Ezek is igazolják, hogy a két világháború közötti korszakban politikai pereket általában a kommunista, szélsőjobboldali vagy éppen „oktobrista” közszereplőkkel szemben indították. Részben azonban idetartozott a politikai közvéleményt erősen foglalkoztató frankhamisítási botrány (1925–1926) is, amelyben a Teleki Pál, sőt valószínűleg Bethlen Istvánig is elérő kormányzati felelősség eltuosolását sikeresen oldották meg.

⁸² Ujváry Gábor: *„Hűség városa, légy hű öre önmagadnak”. Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út.* Sopron, 2021; *„Haza – Szeretet – Hűség” A soproni népszavazás elő- és utóélete.* Szerk. Orosz László. Budapest, 2024.

A politikai jellegű perek jogszabályi hátterét az első átfogó magyar büntetőjogi szabályozást megalkotó Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) csaknem hét évtizeden át alkalmazott törvényhelyei és az azokat kiegészítő-módosító jogszabályok adták. A büntető törvénykönyv államellenes bűncselekményeket szabályozó fejezetének hiányosságai már az első világháborút megelőzően is érzékelték a büntetőjogot gyakorló jogászközösség. Ezért már a dualizmus időszakában elfogadta a parlament a király megsértéséről és a királyság intézményének védelméről szóló 1913. évi XXXIV. törvényt, amely a királysértés törvényi tényállását pönalizálta. Ezt a két világháború között is alkalmazták, ugyanis az 1920. évi I. törvény 14. §-a deklaráta a kormányzó személyének sérthetetlenségét és a királlyal azonos szintű büntetőjogi védelmét.

E jogszabályhely felhatalmazása alapján jelent meg a Horthy-korszak büntetőjogában az úgynevezett „kormányzósértés” deliktuma. Azonban a politikai bűncselekmények jogi elbírálására a legnagyobb hatást az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény, az úgynevezett „rendtörvény” gyakorolta. A jogszabály beemelte a bűncselekmények közé az államfelforgatás alap- és minősített eseteit, az azokkal összefüggésben lévő, enyhébb elbírálás alá eső törvényi tényállásokat, valamint a nemzetragalmazás és a nemzet meggyalázásának különböző eseteit is.

A rendtörvény alapján olyan politikusok kerültek a vádlottak padjára, mint Rákosi Mátyás, Szálasi Ferenc, Károlyi Mihály, valamint a (nép)köztársaság időszakában miniszteri posztot betöltött politikusok. Bár az 1921. évi III. törvényről napjainkban is tudományos viták folynak, mégis megállapítható, hogy a két világháború között a bíróságok valamennyi radikális(nak ítélt) ideológiát képviselő politikai csoporttal szemben képesek voltak hatékonyan alkalmazni a jogszabály rendelkezéseit.

Ugyanakkor a Károlyi Mihály elleni per jogalapjának megteremtésére az 1915. évi XVIII., „a hazaárulók vagyoni felelősségéről” szóló törvényt az 1921. évi XLIII. törvénycikkkel egészítették ki, amely lehetővé tette a hitbizományi vagyon elkobzását. Ráadásul e módosítás – amelyet hamarosan már lex Károlyiként emlegettek – visszamenőleges hatályú volt, alkalmazhatták „azokban az ügyekben is, amelyek a jelen törvény életbelépése előtt elkövetett bűncselekmények alapján merültek fel”. Ezzel Károlyi vagyonát ugyan elkobozhatták, ám nyilvánvalóan megsértették a jogállamisági kereteket.⁸³

A képviselők közül Friedrich Istvánt a Tisza István meggyilkolásában való bűnrészséggel vádolták. A saját kérésére és a mentelmi bizottság 1920. augusztus 9-i javaslatára a nemzetgyűlés augusztus 10-i, 11-i és 12-i ülésén rendkívül hosszan vitatkoztak mentelmi joga felfüggesztéséről, amelyet végül 48 : 22

83 Lehotay Veronika – Sztruhár Szabolcs: A Horthy-korszak a 21. századi magyar ember szemével: a politikai perek egy empirikus kutatás tükrében. *Miskolci Jogtudó*, 2023, 2. sz., 81–89.

szav:
kezd
meg:
G
atya,
Erich
tesse
a det
rák-1
jogár
másr
örize
A
javas
jenek
1-jén
gyűlé
álden
gedél
kísér
A
Ulain
hóna
gek n
lábra
azért
mivel
a Hitl
így ne
korm
ítélőt
hozás
bírósa
sodfo
bizon
1923-
84 NI
85 Pet
Isé
86 NI

szavazati aránnyal fogadtak el.⁸⁴ Friedrich ellen azonban az 1921. április 12-én kezdődő polgári perben – bizonyítékok hiányában – már a tárgyalási szakaszban megszüntették az eljárást.⁸⁵

Gömbös Gyula híve, a magyar sörpuccsot több társával közösen tervező honatya, Ulain Ferenc ügyvéd 1923. november 6-án indult Münchenbe, hogy ott Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff-fal és Adolf Hitlerrel találkozzon és egyeztessen. A szervezkedésüket azonban már hetek óta figyelték a hatóságok, így a detektívek kíséretében érkező Záborszky Miklós rendőrfogalmazó az osztrák–magyar határon, Hegyeshalomnál leszállította Ulaint a vonatról. Mentelmi jogára tekintettel nem vették ugyan őrizetbe, de nyomatékosan kérték, hogy másnap jelenjen meg az állami rendőrség budapesti főkapitányságán, ahol aztán őrizetbe vették, és előzetes letartóztatásba került.

A nemzetgyűlés mentelmi bizottsága november 22-én tárgyalta az ügyet, és javasolta, hogy Ulain mentelmi jogát függesszék fel, hogy szabad utat engedjenek a bírói eljárásnak. November 27-én, 28-án és 29-én, 30-án és december 1-jén számos, emellett és ez ellen szóló vélemény elhangzása után, a nemzetgyűlés végül elfogadta a mentelmi bizottság indítványát. A liberális és a szociáldemokrata ellenzék egyetértett abban, hogy a szélsőjobboddallal szemben engedékenységet mutató kormány is vétkes volt abban, hogy Ulainék puccstervet kíséreljenek megvalósítani.⁸⁶

A büntetőtörvényszék elsőfokú ítéletét 1924. január 24-én hirdették ki. Ulain Ferencet és két vádlott-társát, Szemere Bélát és Bobula Tituszt csupán egy hónap és tizennégy nap államfogházra, illetve a bűnügyi és a fogva tartási költségek megtérítésére ítélték. Mivel a vádlottakat már 1923 decemberében szabadlábra helyezték, büntetésüket a bíróság kitöltöttnek vette. Az indokolás szerint azért volt ilyen enyhe a lázadásra irányuló szövetség létesítéséről szóló ítélet, mivel nem volt bizonyítható, hogy a három vádlott valóban kapcsolatban állt a Hitler–Ludendorff-féle szervezettel, fegyveres erővel amúgy sem rendelkeztek, így nem jelentettek komoly veszélyt a magyar állam biztonságára, a törvényes kormányt nem tudták volna megdönteni. A vádlottak fellebbeztek, a budapesti ítéletábla másodfokon felmentette őket a lázadásra irányuló szövetség létrehozásának vádjá alól. Az ügyészség fellebbezést nyújtott be, ám a harmadfokú bíróság, a Kúria 1924. november 18-án kelt végzésében helybenhagyta a másodfokú ítéletet. Ulain tehát ártatlanul került ki az államcsínykísérlétből, ami bizonyította, hogy a magyar politika – a magyar bíróságokhoz hasonlóan – még 1923-ban is sokkal megengedőbb volt a jobboldali, mint a baloldali szélsőségek-

84 NI, 1920–22. IV. kötet, 129–130. és NN, 1920–22. IV. kötet, 336–357, 365–378. és 382–406.

85 Petrasovszky Anna: „Az 1918. esztendő egy ködös, sötét őszi délutánján...” – A gróf Tisza István-gyilkosság hadbíróági pere. *Miskolci Jogi Szemle*, 16. évf. (2021) 5. sz., 438, 442.

86 NI, 1922–26. VIII. kötet, 135–142.; NN, XVII. kötet, 1922–26, 113–149, 157–220.

kel szemben. Ulain az 1922–26-os ciklus után nem került már be a parlamentbe, de 1935 és 1939 között ismét képviselő lett.⁸⁷

Jó hét évvel ezután a „Dréhr-ügy” kavart nagy hullámokat. A fiatalon tehetséges bankszakemberként ismertté vált Dréhr Imre 1922-től volt nemzet-, majd országgyűlési képviselő, 1926 novemberében lett a Vass József vezette népjóléti és munkaügyi tárca politikai államtitkára. Vass József 1930. szeptemberi halála után ő is lemondott, ám nem sokkal ezután, 1931. január 23-án a szociáldemokrata Peyer Károly – az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) vezetőségének tagja – több közbeszólásában azzal vádolta a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumot, hogy annak albertfalvai építkezései során 3 millió pengőt „loptak el”.⁸⁸ (Peyer vádjának előzménye volt, hogy 1929. július 5-én Vass József arra kérte a minisztertanácsot – amely el is fogadta a javaslatát –, hogy az OTI „öregségi és rokkantsági biztosítási járuléktartalékának terhére”, annak tőkéje „gyümölcsötetése” érdekében csaknem 2,2 millió pengőért megvehessék a Magyar Általános Ingatlanbank albertfalvai építési telkeit, és itt – több mint 4,5 millió pengőért – mintalakótelepet építhessenek föl. Ennek céljából kölcsönt vettek föl a telkeket értékesítő banktól.⁸⁹)

A következő, 1931. január 27-i ülésnapon Dréhr „koholt panamavádaknak” nevezte Peyer állítását, egyben bevallotta, hogy ő volt a felelős az építkezésekért, és követelte, hogy Peyer terjessze elő bizonyítékait. „Naivitás azt mondani – állította –, hogy hét és félmillió pengős szubsztrátumú vállalkozásnál, amely vállalkozásnál 309 kertesi családi ház épült és amely 64.000 négyszögölnek a vételára is, a hét és félmillióból valaki 3 milliót lopott.” Peyer ezután személyes megtámadtatás címén kért szót. Kijelentette: „[...] amit én a Képviselőházban közbeszólás formájában elmondottam, majdnem szó szerint megjelent a Népszava [1930.] szeptember 23-iki és szeptember 26-iki számában”. A szeptember 23-ai cikk záró sorait idézte is: „A közélet megtisztításánál nem elegendő csak azokat felelősségre vonni, akik bebizonyíthatóan a törvény ellen vétettek, ezt a vizsgálatot ki kell terjeszteni arra a területre is, ahol a formák betartásával, de mégis súlyosan megkárosították a közérdeket és a közintézményeket. Ennek a fölfogásunknak kifejezést adunk majd a képviselőházban is.”

Peyer meggyőzően érvelt amellet is, hogy a telkek vételára legalább a kétszerese volt azok valódi értékének, az építkezésnél pedig olyan négyzetméterárakat szabott a bank, „amelyet fizetni szoktak a belterületen jól épített házaknál, olyan házaknál, ahol lépcsőház van, ahol gőzfűtés van és egyéb felszerelések vannak, ahol úgynevezett 800 és 1000 pengős szobaárakat kérnek”. Beszéde befejeztével

87 Kántás Balázs: *A magyar sörpuccs? Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselő és társai államcsínykísérlete, 1923. Tanulmány és források.* Budapest, 2020, <https://mek.oszk.hu/20600/20627/20627.pdf> (a letöltés ideje: 2026. január 22.).

88 KN, 1927–32, XXXIII. kötet, 29.

89 MNL OL, K 27, 1929. július 5-i minisztertanácsi ülés, 39. napirendi pont.

rlamentbe,
alon tehet-
nzet-, majd
te népjóléti
berri halála
szociálde-
(OTI) veze-
és Munka-
illió pengőt
Vass József
ogy az OTI
nak tőkéje
essék a Ma-
b mint 4,5
ól kölcsönt

avádaknak”
építkezése-
zt mondani
isnál, amely
gölnek a vé-
1 személyes
iselőházban
lent a Nép-
szeptember
egendő csak
étettek, ezt
rtásával, de
eket. Ennek

ibb a kétsze-
méterárakat
aknál, olyan
sek vannak,
befejeztével

sai államcsíny-
20600/20627/

46. Dréhr Imre
közgazdász, politikus
1930 körül

Almásy László üléselnök Peyert „általános gyanúsításokat tartalmazó, súlyosan sértő kifejezéseket” használó hozzászólása miatt a mentelmi bizottsághoz kívánta utalni, amit a képviselőház meg is szavazott (február 5-én pedig a mentelmi bizottság javaslatára jegyzőkönyvi megrovásban részesítették Peyert). Dréhr a viszontválaszában ismét visszautasította Peyer gyanúsításait.⁹⁰

Dréhr az 1931. júniusi választásokon is bekerült a parlamentbe, de hamarosan további súlyos vádakkal illették, és az Országos Kaszinóból is kizárták. A kormányzó politikai elit számára – mivel az addig makulátlannak látszó Vass emlékét a kabinet meg kívánta védeni – Dréhr tűnt az egyre kínosabbá váló ügy alkalmas bűnbakjának. Ernst Sándor népjóléti és munkaügyi miniszter 1931 novemberében annak érdekében kérte Dréhr mentelmi jogának felfüggesztését, hogy a minisztériumon belüli korábbi korrupciós ügyekben eljárhasson. A képviselőház november 20-i ülésén Dréhr kérte, hogy ezt utasítsák vissza; mivel ő képviselőként lett politikai államtitkár, ebben a minőségében soha nem

⁹⁰ KN, 1927–32, XXXIII. kötet, 34–42.; Albertfalva-Kertváros. Mit kapott az öregségbiztosító alap 7 millióért, ki keresett ezen az építkezésen 2,5–3 milliót? *Népszava*, 1930. szeptember 23. 5. (A cikk név nélkül jelent meg.)

volt közhivatalnok, ezért a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium nem jogosult vele szemben eljárni. Egyben a Ház támogatását kérte ahhoz, hogy „küldjön ki parlamenti bizottságot, [...] amely megvizsgálja a népjóléti minisztérium összes ügyeit, [...] amelyeket négy esztendei államtitkárságom alatt intéztem”.⁹¹

A mentelmi bizottság 1931. december 2-án igen részletes jelentést készített Dréhr ügyéről, és megállapította, hogy a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium fegyelmi vizsgálata alapján „Dréhr Imre politikai államtitkár az alája rendelt tisztviselőknek utasításokat adott, hogy a költségvetésnek meghatározott tételei alatt rendelkezésre álló hiteleket a rendeltetésüktől eltérő célokra használják fel, ennek elpalástolására szabálytalan elszámolásokat készítsenek, hivatalos iratokba és könyvekbe tudatosan valótlan adatokat vezessenek be”. Úgy vélték, azt vizsgálva, hogy „a megkeresés illetékes hatóságtól érkezett-e”, arra is ki kell térni, hogy „a politikai államtitkár hivatali szolgálatának tartama alatt köztisztviselő-e”. Megállapították, hogy „az ú. n. politikai és az ú. n. adminisztratív államtitkári állás között tisztán és kizárólag az államtitkári állásnak a képviselői megbízatással való összeférhetősége szempontjából áll fenn különbség, nevezetesen az, hogy az előbbi lehet, az utóbbi nem lehet országgyűlési képviselő”. Ehhez hozzátették, hogy „parlamenti gyakorlat szerint a politikai államtitkárok a minisztereknek politikájukat támogató bizalmas munkatársai és politikai helyettesei”, hivatali szolgálatuk időtartama alatt köztisztviselők, akik „a közhivatalnokokra érvényes szabályok értelmében felelős[ek]”.

Dréhr védekezését, miszerint „a kifogásolt intézkedések némelyikéről mit sem tud, azok tekintetében általában néhai Vass József m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter rendelkezett és amennyiben egyik-másik rendeletet az alantás tisztviselőknek ő adta, azokat mindig a néhai miniszter egyenes utasítására vagy annak tudtával és beleegyezésével adta ki”, és „soha törvényellenes vagy szabályellenes cselekményre utasítást nem adott”, nem fogadták el. Ennek alapján – és az öt ellenzéki honatya által aláírt két kisebbségi vélemény ellenére – javasolták mentelmi jogának felfüggesztését.⁹²

A képviselőház 1932. január 15-én tárgyalta a mentelmi ügyet, amellyel kapcsolatban többen szóvá tették a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban történt visszaéléseket, azokban az elhunyt miniszter, Vass József felelősségét, s kérték, hogy ez ügyben induljon vizsgálat. Erős kormányzati nyomásra azonban a többség jóváhagyta a mentelmi bizottság Dréhr mentelmi jogának megvonására tett javaslatát. Január 26-án azonban Hegymegi Kiss Pál kisgazda képviselő bejelentette, hogy a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium ideiglenes vezetésével megbízott miniszterelnök, Károlyi Gyula Dréhr ellen „még olyan pontok miatt is rendelt el fegyelmi eljárást, amelyekre vonatkozólag a mentelmi bizott-

91 KN, 1931–36. II. kötet, 349–350.

92 KI, 1931–36. I. kötet, 541–555.

ság enged tartották vizsgálni 1932.

sította az nak már a alcímekkel hivatalveszítélte Dré lyen pana idején”; „ fölhasználás kezését és részletese

A Drél megküldt ben Dréh kérte a ké tás, közöl tali hatalk jelentését azzal a ko hadikölcs felelő tén A Ház vég bejelentés

A tová miután a Dréhr⁹⁶ – került sor hivatali si enyhítő sz pengő péi ugyanilyen

93 KN, 193

94 *Népszav*

95 KN, 193

96 Ítélet a *Népszav*

97 Két és fi A Dréhr

ság engedélye ki nem kéretett”. Emiatt aztán – miközben állandóan napirenden tartották a minisztériumban történt visszaéléseket és abban Vass felelősségét – vizsgálni kellett Dréhr mentelmi jogának megsértését is.

1932. február 23-án Dréhr személyes felszólalásban, határozottan visszautasította az ellene megszületett fegyelmi ítélet vádjait.⁹³ Az erről tudósító lapoknak már a címei is sokatmondóak voltak. A *Népszavában* például ezzel a fő- és alcímekkel jelent meg a hír: „Károlyi miniszterelnök mint népjóléti miniszter hivatalvesztésre, nyugdíjának beszüntetésére és 82.752 pengő kár megtérítésére ítélte Dréhr volt népjóléti államtitkárt. Az ítélet indokolásából is kiderül, milyen panamagazdálkodás folyt a népjóléti minisztériumban Vass minisztersége idején”; „Hajmeresztő adatok az állami pénzek legkülönbözőbb célokra való fölhasználásáról. Dréhr a képviselőház plénuma előtt akarja elmondani védekezését és azt, hogyan és kiknek utasítására történtek a panamák”. A lap ezután részletesen ismertette az ítélet indokolását.⁹⁴

A Dréhr-ügy még hosszan elhúzódott. Miután a „budapesti kir. főügyész megküldte a budapesti kir. büntető törvényszéknek azt a megkeresését, amelyben Dréhr Imre országgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését” kérte a képviselőháztól, a mentelmi bizottság a „többrendbeli hivatali sikkasztás, közokirathamisítás, hűtlen kezelés és lopás büntetével, továbbá a hivatali hatalommal való visszaélés vétségével gyanúsított” Dréhről készült újabb jelentését 1932. április 18-án tárgyalta a képviselőház. A mentelmi bizottság azzal a korlátozással javasolta Dréhr mentelmi jogának felfüggesztését, hogy „a hadikölcsönkötvény vásárlása körül való cselekvésére” vonatkozó vádat, „megfelelő tényállás és bűncselekmény gyanúja hiányában” ne vegyék figyelembe. A Ház végül így határozott, Dréhrnek a mentelmi joga megsértésére vonatkozó bejelentéseit viszont nem fogadta el.⁹⁵

A további részleteket már nem ismertetve csak arra szorítkozunk, hogy – miután a büntetőtörvényszék 1934. július 5-én ötévi fegyházbüntetésre ítélte Dréhr⁹⁶ – az ellene indított per fellebbeviteli főtárgyalására 1935. október 26-án került sor (ekkor már Dréhr nem volt képviselő). Az ítélőtábla Dréhr⁹⁷ „csalás és hivatali sikkasztás büntetében mondta ki bűnösnek és összbüntetésül, a 92. enyhítő szakasz alkalmazásával, kétévi és hathónapi fegyházbüntetésre, 5000 pengő pénzbüntetésre, valamint ötévi hivatalvesztésre és politikai jogainak ugyanilyen időtartamra szóló felfüggesztésére ítélte el”.⁹⁷

93 KN, 1931–36. IV. kötet, 26–49, 84. (az idézet innen származik), 425–427.

94 *Népszava*, 1932. február 23. 7–8.

95 KN, 1931–36. V. kötet, 424–435.

96 Ítélet a Dréhr-perben: ötévi fegyház ötezer pengő pénzbüntetés tízévi hivatalvesztés. *Népszava*, 1934. július 6. 5.

97 Két és félesztendei fegyházra ítélte a tábla Dréhr Imrét. *Népszava*, 1935. október 27. 17. A Dréhr-ügy rövid, átfogó ismertetése: Hámori Péter: *A Horthy-kor legnagyobb korrupciós*

Az újabb fellebbezés után a Kúriához került az ügy, amely 1936. február 6-án – Dréhr távollétében – három és fél évi fegyház összbüntetésre súlyosbította az ítéletet. Ahogy *Az Est* erről szóló tudósítása kezdődött: „Öt évig tartó izgalmak, meglepő fordulatok és politikai viharok után ma utolsó fejezetéhez érkezett Dréhr Imre 1931-ben megindult bűnügye.”⁹⁸ Azt ekkor még nem tudták, hogy ezzel Dréhr élete is véget ér: miután értesült a Kúria határozatáról, családjával ebédelt, aztán visszavonult hálószobájába, és – mint a boncolása utáni vizsgálatok megállapították – nagy mennyiségű altatót (adalint és medinalt) vett be. A kikerkező orvosok már nem tudták megmenteni az életét.⁹⁹

Ahogy a *Pesti Hirlap* felidézte: „A régen húzódó Dréhr-ügy után tragikus kettőspontot tett az élet. Ma délelőtt hirdették ki a Kúria ítéletét, amely az alsó bíróságokhoz hasonlóan kimondotta Dréhr Imre bűnösségét. Délután pedig a Kúria ítélete már tárgytalanná vált, mert nincs elítélt, akin végre lehetne hajtani a szigorú ítéletet. Dréhr Imre az ítélet kézhezvétele után hirtelen meghalt. Ezzel megdöbbenő valósággá vált az a jövendölése, amit már a törvényszéki tárgyaláson hangoztatott, hogy nem éli túl, ha a bíróság megállapítja bűnösségét.”¹⁰⁰

Bár máig nem tudjuk pontosan, Dréhr mennyiben volt bűnös az ellene felhozott vádakban, már akkoriban is nyilvánvaló volt, hogy mások felelősségét is vizsgálni kellett volna, ami politikai érdekekből nem történt meg. A bemutatottnál sokkal szövevényesebb ügy is jelezte, hogy a nagypolitikai érdekek gyakran felülírják az igazság kiderítésére vonatkozó szándékokat. Dréhr kálváriájának és tragikus halálának furcsa utóöngéjeként „a magyar büntető joggyakorlatban csaknem példa nélkül álló esemény” megtörténte miatt – az ítéletablai ítéletbe „tollhibák” csúsztak, ám Dréhr ügyvédje, Gál Jenő szerint ezek „az ügy érdemi részét” érintették – 1936. június 24-ére összehívták a Kúria teljes ülését, amely végül Gál panaszának visszavonása miatt mégsem foglalkozott a már lezárult perrel.¹⁰¹

A következő parlamenti ciklusokban elsősorban a (sajtó)befolyásában is erősödő és egyre hangosabb szélsőjobboldal, 1939-től főleg a nyilas pártalakulatok tagjai ellen folytak politikai támadások. A mentelmi joguktól megfosztott nyilas

pere. https://hvg.hu/itthon/201118_a_horthykor_legnagyobb_korrupcios_pere_kis_ (a letöltés ideje: 2020. január 24.).

98 Súlyosbította a kúria Dréhr büntetését. Végső fokon 3 és félévi fegyházra ítélték. *Az Est*, 1936. február 7. 1–3.

99 Dréhr Imre nagymennyiségű altatószert vett be és meghalt A Kúria három és félévi fegyházra emelte föl büntetését. *Népszava*, 1936. február 7. 1–2.; Dréhr Imre öngyilkosságot követett el. *Népszava*, 1936. február 18. 2.

100 Dréhr Imre a Kúria jogerős ítéletének kihirdetése után hirtelen meghalt. *Pesti Hirlap*, 1936. február 7. 1–3.

101 A Dréhr-ügy epilógusa a kúria zárt ajtói mögött. *Pesti Hirlap*, 1936. június 21. 15.; Meglepető események a Drehr-ügyben a kúria mai teljes ülésén. *Az Est*, 1936. június 25. 15.

képviselők azonban általában kisebb büntetésekkel megúszták ezeket, a már röviden említett Hubay–Vágó-ügyet kivéve. Hubay Kálmán és Vágó Pál a Volksbunddal történt egyeztetések alapján, 1940. június 7-én nyújtotta be „a Magyar Szent Korona területén élő népcsoportok önkormányzatáról és anyakönyvezéséről” szóló törvényjavaslatát, amelyről a június 11-i ülésen Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke megállapította, hogy az „a magyar államiságot alapjában támadja meg”, ezért kérte, hogy azzal „a Ház érdemben soha ne is foglalkozzék”. Ezt a Ház nagy többsége – a Nyilaskeresztes Párt tagjait kivéve – elfogadta.

A június 13-i ülésen Teleki Pál miniszterelnök is élesen kritizálta Hubay és Vágó indítványát, és összeférhetlenségi bejelentést tett a két képviselő ellen, akik „a magyar hazához és a magyar nemzethez tartozó kötelező hűség ellen vétett[ek]”. Teleki úgy vélte, hogy mivel a törvényjavaslat egyes részei „a magyar államrendet létalapjaiból forgatják ki, nem maradhatnak a törvényhozás és az alkotmányvédelem e Házában sem további következmények és megtorlás nélkül”. Leginkább azt kifogásolta, hogy „[a] magyar nemzet a törvényjavaslat következtében, mint ilyen, megszűnnék, csak a magyar népcsalád és öt különböző nemzetiség alkotná az országot”. Az összeférhetlenségi bizottság 11 : 1 arányú szavazással megszületett 1940. július 22-i ítéletét másnap olvasták fel a képviselőházban. A két képviselő mandátumát megszüntnek nyilvánították, és felkérték a belügyminisztert, hogy intézkedjen a „megüresedett képviselői helyekre soron következő pótképviselők behívásáról”. Ez volt a korszakban az egyetlen olyan eset, amikor valaki a képviselőházon belüli tevékenysége miatt veszítette el mandátumát.¹⁰²

Az ugyancsak nyilaskeresztes párti Gruber Lajos (és később felmentett párt- és képviselőtársa, Gál Csaba) ügyében 1940. március 5-én készítette el jelentését a mentelmi bizottság, amely „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló nyolcrendbeli bűncselekménnyel gyanúsított” Gruber mentelmi jogának „előzetes letartóztatását is magában foglaló hatállyal” történő felfüggesztését javasolta. Gruber ugyanis többeknek utasítást adott arra, hogy „a Nyilaskeresztes Pártból kilépett képviselők, illetve azok, akik a Nyilaskeresztes Párt működését erősebben bírálták, megveressenek” – de egyéb bűncselekmények is szerepeltek a listáján, és más alkalmakkor is megvonták a mentelmi jogát. Március 6-án a képviselőház elfogadta a bizottság indítványát.¹⁰³

A budapesti büntetőtörvényszék ötös tanácsa 1940. április 24-én a Gruber által felbujtott hentest és fodrászsegédet ugyan fogházbüntetésre ítélte, Grubert és Gált azonban felmentette, és nem látta bizonyítottnak, hogy „a vádlottak államfelforgató mozgalmat szerveztek volna”. A döntés ellen az ügyész semmis-

¹⁰² KN, 1939–44. VI. kötet, 171, 195, 261–263, 489–490.; Tilkovszky Loránd: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország 1938–1945.* Budapest, 1978, 75–78, 85.; Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, i. m., 275–276.

¹⁰³ KI, 1939–44. III. kötet, 294–296.; KN, 1939–44. V. kötet, 38–41.

ségi panaszt jelentett be.¹⁰⁴ Ez az eljárás is eléggé elhúzódott, Grubernek közben arra is volt ideje és energiája, hogy az 1940. októberi országos bányászsztrájk egyik főszervezőjeként váljon ismertté.¹⁰⁵ A Kúria végül 1941. március 20-án hirdette ki a végső ítéletet az ügyében. Gál Csaba felmentését jogerősnek mondták ki, Gruber Lajost azonban egyévi börtönre ítélték, és azonnal le is tartóztatták,¹⁰⁶ így képviselői mandátumának április 20-ai hatállyal történő megszűnését április 24-én mondta ki a képviselőház. Az ezután is a szélsőjobbon politizáló Grubert 1945. január 3-án a soproni országgyűlés képviselőháza ismét tagjai sorába választotta,¹⁰⁷ a háború végén azonban ő is nyugatra menekült. Későbbi sorsáról nincsenek adataink.

Ugyáncsak 1941. április 24-én jelentették be Kovarcz Emil képviselőségtől való megfosztását is, a „m. kir. legfelsőbb honvédtörvényszéknek ez a folyó évi február hó 27-én meghozott” ítélete alapján (annak aznap jogerőre emelkedésére visszamenően).¹⁰⁸ Kovarczot „az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló büntetben [...] 2 évi börtönre, mint főbüntetésre és 5 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére, valamint lefokozásra” ítélték, mivel „1939. évi február 3-án a Dohány utcai zsinagógából távozó emberek ellen Kenyeres Jenő és társai által véghez vitt és 22 egyén sérülését okozó kézigránatos merénylet elkövetéséről előzetesen tudott”.¹⁰⁹ A Kúria – a semmisségi panaszok miatt – 1941. május 2-án ötévi fegyházra súlyosította a büntetését, Kovarcz azonban eközben már „ismeretlen helyre” – a Német Birodalomba – szökött.¹¹⁰ 1944 áprilisában tért haza, s rögtön aktívan bekapcsolódott a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom munkájába, a nyilas hatalomátvétel előkészületeibe. A Szálasi-kormányban tárca nélküli, „a nemzet totális mozgósításával és harcba állításával” megbízott miniszter lett. Amerikai fogságba került, s miután kiadták Magyarországnak, a Budapesti Népbíróság 1946. május 2-án halálra ítélte – még aznap kivégezték.

Wirth Károly 31 évesen, szintén a Nyilaskeresztes Párt színeiben került a parlamentbe. Az almanach szerint: „A politikában először 1938-ban vállalt aktív

104 Gruber Lajos és Gál Csaba nyilas képviselőket felmentették az államfelforgatás vádja alól. *Magyar Nemzet*, 1940. április 25. 7.

105 Szekeres József: Az 1940. évi általános bányászsztrájk története. *Századok*, 101. évf. (1967) 1–2. sz., 82–137.

106 Egyévi börtönre ítélte a Kúria Gruber Lajost, akit azonnal letartóztattak. *Nemzeti Ujság*, 1941. március 21. 5.

107 Tárgyalta és elfogadta a képviselőház Szöllősi Jenő miniszterelnökhelyettes 26 magyar állampolgárnak a képviselőházba teendő meghívása tárgyában benyújtott indítványát. *Soproni Hírlap*, 1945. január 4. 3.

108 KN, 1939–44, X. kötet, 2–3.

109 A legfelsőbb törvényszék két évre ítélte Kovarcz [sic!] Emilt. *Debreceni Ujság*, 1941. március 1. 2.

110 Ki tudja, hol lakik Kovarcz Emil? – kérdezte a tanácselnök. *8 Órai Ujság*, 1941. június 5. 6.

47. Wirth Károly képviselő beszédet mond egy nagygyűlésen az Istvántelki Főműhelyben 1944-ben

szerepet, amidőn, a Hungarista-mozgalomhoz csatlakozott és a munkásszervezés országos főnöke lett. Miután képviselővé választották, pártjában az országépítő tanács munkás ideológiájának irányítója lett.”¹¹¹ Wirth az Andrássy út 60. alatti pártközpontban és a Hölgly utcai Szűcs vendéglőben egyeztetett társaival arról, hogy „a Kormányzó úr ellen valamelyik kenderesi útja alkalmával merényletet követnek el oly módon, hogy őt elfogják, átöltöztetik és kijelölt helyre szállítva mindaddig őrizetben tartják, míg ők a hatalmat átveszik. A Kormányzó Urat arra kényszerítik, hogy Szálasi Ferenc kormányelnöki kinevezését aláírja. A szervezet tagjai egyidejűleg meg akarják szállni a Rádiót, a rendőrhatósági épületeket és a minisztériumokat. Az átállításhoz szükséges fegyvereket Bosnyák Imre fegyvergyári munkás útján a Fegyvergyárból akarták megszerezni.”¹¹²

¹¹¹ *Országgyűlési almanach. Az 1939–44. évi országgyűlésről.* Szerk. Haefler István. Budapest, 1940, 369.

¹¹² Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobb oldali mozgalmakról, 1932–1943.* Budapest, 2009, 98–99.

48. Bajcsy-Zsilinszky Endre emléktáblája a sopronkőhidai fegyház udvarán, 1948

A szervezkedést az államrendőrség 1940. július 25-én leleplezte, és – miután a képviselőház Wirth mentelmi jogát „az előzetes letartóztatást is magánbanfoglaló hatállyal” felfüggesztette (az erről szóló jelentés 1940. november 7-én készült el, és másnap szavazták meg)¹¹³ – november 11-én letartóztatta. A budapesti büntetőtörvényszék 1940. december 21-én Wirthet négy és fél évi, társait ennél rövidebb fegyházbüntetésre ítélte. Ez az ügy is a Kúria elé került, amely 1941. január 31-én Wirth Károly büntetését tizenöt évi fegyházra emelte föl.

Wirth a nyilas-hungarista hatalomátvétel után, 1944. október 21-én kiszabadult, újra tagja lett a csonka parlamentnek, és „országos üzemszervezési vezető”-ként tevékenykedett. Többek között felhívást tett közzé, „amelyben az üzemek hungarista szervezőit utasítja, hogy a lezárt zsidóüzletek készleteivel igényeljenek saját kiárúsításra árut, textilneműt, cipőt stb., ha ezt a kiárúsítást

113 KI, 1939–44. V. kötet, 197–198. és VI. kötet, 315–316., illetve KN, 1939–44. VII. kötet, 211–212. Lásd még: Bern Andrea: „A Kormányzó Urat [...] elfogni” – Wirth Károly és társai ügye – Nyilas merénylet-terv? Konceptiók per? I. <https://ntf.hu/index.php/2017/05/10/a-kormanyzo-urat-elfogni-wirth-karoly-es-tarsai-ugye-nyilas-merenylet-terv-konceptios-per-i/> (a letöltés ideje: 2026. január 26.); Prantner Zoltán: Vélt vagy valós merényletkísérletek Horthy Miklós ellen. In: *A Rendőrákadémiától Az Egyetemig. Rendészettörténeti tanulmányok*. Szerk. Jámbor Orsolya Ilona, Lénárt Máté Gábor, Tarján G. Gábor. Budapest, Rendőrség Tudományos Tanácsa 2019. 200.

49. Kabók Lajos,
a Magyar Szociáldemok-
rata Párt képviselője, 1941

vállalni tudják”, mivel „fontos az, hogy az egész napon át dolgozók ne kerüljenek hátrányos helyzetbe azért, mert nincs idejük sorbaállni”.¹¹⁴ 1944. december 10-én a budapesti lakását ért gránátbecsapódás következtében halt meg.¹¹⁵

A képviselőket érő politikai támadások – sőt immár megtorlások – legkivívóbb esetei az 1944. március 19-i német megszálláshoz, a Magyar Királyság szuverenitásának részbeni elvesztéséhez kötődnek. A német állambiztonsági szervek által összeállított listák alapján rögtön a megszállást követően megkezdődött a németellenes (vagy annak vélt) magyar politikusok őrizetbe vétele. Újságírók, művészek, ügyvédek, polgári és arisztokrata politikusok vagy közvélemény-formálók – köztük néhány hölgy is –, ismert zsidó személyiségek, szak szervezeti tisztviselők, lengyel menekültek, a Magyarországra érkezett amerikai

114 Az üzemek igényelhetnek munkásaiknak cipőt és ruhát a zsidó üzletekből. *Magyarország*, 1944. november 24. 5.

115 Gránátbecsapódás megölte Wirth Károly képviselőt. *Magyarország*, 1944. december 12. 7.

katonai misszió tagjai és a Badoglio-párti olasz diplomaták sem kerülhették el az őrizetbe vételt. Mindezzel e kötetben külön fejezet foglalkozik.¹¹⁶

Összesen mintegy 10 ezer főt fosztottak meg a szabadságától, ami a magyar politikai, gazdasági és kulturális elit erőszakos és átgondolatlan lefejezését, derekba törését jelentette. Egyben bizonyította: a megszállók attól tartottak, hogy az elit egy részének a börtönbe vetése nélkül nehezen lenne megvalósítható a magyar közigazgatás kollaborációja, annak a németekkel való – később sajnos fölöttébb eredményes – együttműködése. Ehhez társult több párt felosztása, a gyülekezési jog korlátozása, mintegy százharminc újság megszüntetése, a sajtócenzúra erősödése, könyvek sorának betiltása és bezúzása, valamint a külföldi adók hallgatásának tilalma. Minimálisra szorították vissza a társadalmi és a kulturális egyesületek és szervezetek tevékenységét: közülük két hónap alatt ezerkilencszázat számoltak vagy függesztettek fel. Még olyanokat is, mint például az Antialkoholista Liga – bár kétségtelen, hogy az akkori történéseket nehéz lett volna józanul elviselni.

A legszomorúbbnak az irányítóinak személyi összetételében jelentősen átalakult, ám intézményrendszerében szinte változatlan magyar közigazgatás letagadhatatlan, aktív közreműködésével végrehajtott 1944-es zsidóellenes intézkedések sora bizonyult, amelyet a gettósítás és a deportálás, a vallási és faji alapon kiközösítettek idegen hatalomnak való kiszolgáltatása, ezzel szinte a biztos halálba küldése követett. Joggal tartjuk ezt a magyar történelem szégyenfoltjának, hiszen magyar állampolgárok százazreit szolgáltatták ki a Német Birodalom kénye-kedvének, sőt megsemmisítő szándékának.

Mindennek következtében az addig vonakodó csatlósként viselkedő magyar állam – külső kényszer hatására – a Német Birodalom egyik utolsó erőtartaléka lett. Ebben a bevonuló német csapatok és a velük érkező állambiztonsági szakemberek mellett a magyar szélsőjobboldali politikusoknak és szakembereknek is döntő szerepük volt. A gyors és kiterjedt elitváltás ugyanis nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ország területe csaknem egy esztendőn át hadszíntérré váljon.¹¹⁷

*

Összegezve megállapíthatjuk tehát, hogy a két világháború között több alkalommal indítottak nemzet-, majd országgyűlési képviselők ellen politikai színezetű pereket, ezek azonban a jogállamtól elvárt törvényesség keretei között zajlottak, a koncepciók elemeket – amelyeket oly gyakran alkalmaztak a második világhá-

116 Lásd Püski Levente tanulmányát.

117 Ujváry Gábor: Változások a magyar politikai elitben, 1944–1945. *Rubicon*, 25. évf. (2014) 4. sz., 70–73.; Máthé Áron: Egy külföldről irányított rendszerváltás. A „rendszerváltás” fogalmának történeti vonatkozásai. *Rubicon*, 35. évf. (2024) 5–6. sz., 4–12.

ború utáni politikai eljárásokban – mellőzték. 1944. március 19-e után azonban Magyarország nemcsak szuverenitását és korábbi politikai (illetve gazdasági és kulturális) elitjének egy részét veszítette el, hanem a megszálló idegen hatalom rendőri szervei a parlamenti képviselők közül is többeket őrizetbe vettek, mentelmi jogukat semmibe véve. A német bábáskodással létrejött új magyar politikai vezetés mindezt szótlanul tűrte, sőt, 1944. október 15-ét követően már a saját elhatározásából fogatosított újabb letartóztatásokat és gyilkosságokat.

A visszacsatolt Délvidékről behívott országgyűlési képviselők és felsőházi tagok második világháború utáni üldöztetése

Jelen tanulmány a teljességre törekedve tekinti át a délvidéki képviselők és felsőházi tagok behívásának, illetve kinevezésének az előzményeit, röviden bemutatja a délszláv államban felállított Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság történetét, kitér a háborús bűnökkel összefüggő különböző jogi kategóriákra, végezetül feltérképezi, hogy az 1941-ben visszacsatolt délvidéki területekről behívott képviselők és felsőházi tagok közül az akkori magyar állam területén 1945-ben és 1946-ban kiket és miért vontak eljárás alá, illetve minősítettek háborús bűnössé.

Az 1941-es impériumváltással összefüggésben behívott délvidéki képviselők és felsőházi tagok

Horthy Miklós kormányzó hadparancsára 1941. április 11-én a magyar királyi 3. honvéd hadsereg és a gyorsadtest alakulatai átlépték az addigi magyar–jugoszláv határt. Bár a Délvidékre bevonuló magyar csapatok egyedül az Újvidékhez közeli Petrőcnél vívtak érdemi harcot a jugoszláv hadsereg egységeivel, a terület visszafoglalása a Felvidékkel vagy Észak-Erdéllyel ellentétben számos polgári áldozatot követelt. A rendelkezésre álló magyar adatok szerint a bevonulás 2870, míg a jugoszláv források szerint 3506 civil áldozattal járt.¹

Az első délszláv állam katonai szétesését követően – összhangban a német és olasz érdekekkel – a volt Jugoszláv Királyság felosztására 1941. április 24-én került sor. Magyarország az 1920-as trianoni békeszerződéssel elcsatolt 20 551

¹ A. Sajti Enikő: „Kis Bácskából süvít a szél...”. Összeomlás, hatalomátvétel, kisebbségpolitika a Délvidéken 1918–1947. Pécs, 2023, 153.

59. Magyar katonák bevonulása Délvidékre, 1941

négyzetkilométernyi terület 55 százalékát, azaz 11 475 négyzetkilométernyi területet kapott vissza (Bácska, Baranya déli területei – az úgynevezett Baranyai háromszög, Muravidék és a Muraköz). A magyar várakozásokkal ellentétben az 1920 és 1941 között az első délszláv államhoz tartozó Bánát/Bánság azonban a német megszállás alatt álló szerb bábállam része lett.²

A Magyar Királyi Honvédség délvidéki bevonulásával párhuzamosan történt meg a katonai közigazgatás bevezetése, amelynek két, egymástól jól elhatárolható szakasza volt. Az első, az úgynevezett szükségszerű katonai közigazgatás 1941. április 30-áig tartott. Ebben az időszakban a katonai hadműveletek mellett a közigazgatás egészének az irányítása a megszállást végző magyar királyi 3. honvéd hadsereg sereg- és csapatestparancsnokaira, egységeire hárult. A rendszeres katonai közigazgatás apparátusa ezzel párhuzamosan április 17-e, azaz a Jugoszláv Királyság kapitulációja után kezdett kiépülni. Ez utóbbi fokozatosan és nem is egy időben vette át a Bácska, a Muraköz, a Muravidék és a Baranyai háromszög közigazgatását. A Minisztertanács július 22-i ülésén döntött arról, hogy a Muraköz kivételével augusztus 1-jén áttérnek a polgári közigazgatásra,

² A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió és kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Budapest, 2004, 157–161.

majd ezt az időpontot július 29-én augusztus 15-ére módosították. A muraközi polgári közigazgatás kérdésében augusztus 12-én döntött a kormány, bevezetésének napját pedig augusztus 21-ében jelölték meg. A birtokba vett délvidéki területek egészen a polgári közigazgatásra való áttérés végül 1941. szeptember 6-áig ment végbe.³ A közigazgatási határok kialakításánál az 1918 előtti vármegyei beosztást vették alapul. A visszavett bácskai területeket a Csongrádhoz csatolt Horgos kivételével Bács-Bodrog, a Baranyai háromszöget Baranya, a Muraközt és a Muravidéket Zala, illetve Vas vármegyéhez csatolták vissza. Szabadka, Zombor, Újvidék visszakapta törvényhatósági jogú státusát, Zombor pedig ismét Bács-Bodrog vármegye székhelye lett.⁴

A Bácska, a Baranyai háromszög, a Muraköz és a Muravidék visszacsatolásáról szóló törvényt 1941. december 6-án terjesztették be a képviselőháznak, aznap, amikor Bárdossy László miniszterelnök az országgyűlésben bejelentette a hadiállapot beálltát a Magyar Királyság és az Amerikai Egyesült Államok között. A törvény elfogadásával utólagosan jóváhagyták a minisztériumoknak és az egyes minisztereknek a visszacsatolt területeken megtett rendeleteit és intézkedéseit. A beterjesztett törvényjavaslat volt hivatott megoldani a visszafoglalt Délvidék országgyűlési képviseletét, felhatalmazást adott azoknak a szükséges intézkedéseknek a megtételére, amelyek annak az ország jogrendszerébe való beillesztéséhez kellettek, rendezte az ott élők állampolgárságát, valamint felhatalmazta a kormányt, hogy a visszacsatolással összefüggő nemzetközi kérdésekben államközi megállapodásokat köthessen.⁵ Némi vita után végül 1941. december 31-én hirdették ki a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről szóló 1941. évi XX. törvénycikket.⁶

Az elfogadott törvénycikk 4. §-a rendezte az állampolgárság kérdését. Ennek értelmében a visszacsatolt területek lakosai közül azok, akik 1921. július 26-án magyar állampolgárok voltak, és a trianoni szerződés következtében váltak a Szerb–Horvát–Szlovén (1929-től: Jugoszláv) Királyság állampolgáraivá, valamint 1931. június 1-je és 1941. június 1-je között állandóan a visszacsatolt délvidéki területen laktak, magyar állampolgárságukat hatósági intézkedés nélkül 1941. április 11-i hatállyal visszaszerezték. A törvény értelmében az 1921. július 26-a után jugoszláv állampolgárként született azon egyének, akiknek felmenői 1921. július 26-án magyar állampolgárok voltak, és a trianoni szerződés

3 A. Sajti: *Impériumváltások, revízió és kisebbség*, i. m., 179–186, 235–238.; Göncz László: *Fel szabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941–1945*. Lendva, 2006, 9–23.

4 A. Sajti: *Impériumváltások, revízió és kisebbség*, i. m., 238.

5 Az országgyűlés képviselőházának 235. ülése 1941. december 16-án, kedden. In: *Képviselőházi napló*, 1939. XII. kötet. 1941. november 26. – 1941. december 22. 530.

6 1941. évi XX. törvénycikk a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről.

következtében lettek a Szerb–Horvát–Szlovén (1929-től: Jugoszláv) Királyság állampolgárai, a magyar állampolgárságot 1941. április 11-i hatállyal hatósági intézkedés nélkül szerezték meg. A törvény a házasságon kívül született gyermek állampolgárságát az anyjának, illetve nagyszülőjének állampolgárságához kötötte.⁷ Ugyanezen törvénycikk 2. §-a rendelkezett arról, hogy a visszacsatolt délvidéki területekről az országgyűlési választások megtartásáig az 1939. június 10-én egybehívott országgyűlés képviselőházának tagjai közé a miniszterelnök indítványára az országgyűlés mindkét házában a határozatával huszonhat főt hívnak be. A felsőházba behívandó képviselőkkel kapcsolatban a törvénycikk úgy fogalmazott, hogy „Magyarország Kormányzója az 1926:XXII. törvénycikk 23. §-a, valamint az 1938:XXXIV. törvénycikk 3. §-a, az 1939:VI. törvénycikk 3. §-a és az 1940:XXVI. törvénycikk 2. §-a alapján kinevezhető felsőházi tagokon felül a minisztérium felterjesztésére további négy felsőházi tagot nevezhet ki”.⁸

A visszacsatolt területeken tehát nem került sor választások megtartására, azok országgyűlési képviseletét kinevezéssel oldották meg. Ennek értelmében Bárdossy László miniszterelnök 1942. február 5-én a képviselőháznak, másnap pedig a felsőháznak terjesztette be indítványát a délvidéki képviselők behívásáról.⁹ A miniszterelnöki indítvány értelmében a délvidéki területekről a következőket hívták be képviselőnek: Bagi Péter martonosi földműves, Bártol István doroszlói kisgazda, Bogner József szabadkai tanár, a *Délvidéki Magyarország* napilap főszerkesztője, dr. Deák Imre zombori ügyvéd – Deák Leó főispán unokaöccse –, Dungyevszky Bogdán (Dunderski, Bogdan) óbecsei szerb földbirtokos, dr. Egerth Jakab apatini apátplébános, dr. Falcione Árpád bajsai földbirtokos, ifj. Fodor Sándor csúzai szőlőbirtokos, Hamm Ferenc (Ham, Franz) újverbácsi közgazdász, a *Deutsches Volksblatt* főszerkesztője, volt jugoszláv képviselő, Hartner Lindvay Nándor, Muraszombat polgármestere, vitéz Horváth Ferenc perlaki gazdálkodó, Horváth Lajos újvidéki református lelkész, Kalmár Tihámér topolyai földbirtokos, dr. Korányi Elemér újvidéki plébános, a *Nép* újvidéki lap rovatvezetője, dr. Nagy Iván újvidéki ügyvéd, a két világháború közötti időszakban a centrista politikát követő volt magyar párti politikusok fő riválisa, dr. Országh Pál alsólendvai ügyvéd, Pecsornik Ottó csáktornyai mérnök és iparos, Popovics L. Milán (Popović, L. Milan) újvidéki hírlapíró, volt jugoszláv szenátor, Schlachter Ádám kerényi orvos, Spreitzer József (Spreitzer, Josef) zombori gé-

7 A törvény teljes szövegét lásd <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94100020.TV&targetdate=&printTitle=1941.+évi+XX.+törvénycikk&referer=1000ev> (a letöltés ideje: 2025. január 28.).

8 Uo.

9 Bárdossy László miniszterelnök a képviselőház mai ülésén beterjeszti indítványát a délvidéki képviselők behívásáról. *Esti Újság*, 1941. február 5. 3.; Holnap tárgyalja a két Ház a délvidéki képviselők behívását – A miniszterelnök már ma beterjesztette az indítványt. *8 órai újság*, 1942. február 5. 5.; A felsőház is elfogadta a délvidéki képviselők behívásáról szóló indítványt. *Pesti Hírlap*, 1942. február 7. 5.

pésszmérnök, Sztuhlik Lajos temerini földbirtokos, dr. Takács Ferenc péterrévei plébános, Trischler József (Trischler, Josef) újvidéki mérnök, Vámos János zentai gimnáziumi igazgató, Vojnits Gyula szabadkai földbirtokos és Vukovich Gergely (Vuković, Grga) zombori ügyvéd.¹⁰

Ezzel párhuzamosan az országgyűlés felsőházáról szóló 1926. évi XII. törvénycikk 23. §-a alapján a miniszterelnök előterjesztésére a kormányzó a felsőház tagjává nevezte ki élethossziglan Krámer Gyula újvidéki gyárost, a Dél-magyarországi Közművelődési Szövetség (DMKSZ) elnökét, dr. Sántha György szabadkai orvost, földbirtokost, a volt jugoszláviai Magyar Párt első elnökét, Agoston Sándor bácsfeketehegyi református lelkész-püspököt és Welker Keresztély (Welker, Christian) bácsfeketehegyi földbirtokost.¹¹ A vármegyei és városi törvényhatóságok 1942 decemberében választották meg új felsőházi tagjaikat és póttagjaikat. Ennek értelmében Bács-Bodrog vármegye a felsőház rendes tagjává Szabó-Szabovljevic Dusán nyugalmazott alispánt, dr. Biliczky Ferenc zentai állatorvost, dr. Reszely Ottó újpalánkai gazdálkodót és Gyarmathy Sándor bácskossuthfalvi bankigazgatót választotta meg. Vas vármegye Mikola Sándor péterhegyi címzetes tankerületi főigazgatót, Zala vármegye pedig Uzdóczy-Zadavec Istvánt, a Csáktornyán született nyugalmazott táborigazgatót delegálta a felsőházba. Szabadka város törvényhatósági bizottsága dr. Nemesmiliticsi Dekker Endre szabadkai orvost, Zombor Magassy Antal zombori gimnáziumi igazgatót, Újvidék pedig Fürjes János napszámost, telepfelügyelőt.¹²

1943 februárjában, részben a dél-bácskai vérontásokkal összefüggésben jelentősen megromlott magyar–szerb kapcsolatok javítása érdekében, Csirics Irinej (Čirič, Irinej) újvidéki szerb püspököt nevezte ki a kormányzó a felsőházba.¹³

Fontos továbbá megemlíteni, hogy Vojnits Sándor – Tisza István valamikori egyik legbizalmasabb barátja, a dualizmus időszakában Szabadka képviselője – mint a csonka Bács-Bodrog vármegye és Baja város képviselője már 1927 óta a felsőház tagja volt. A visszacsatolást követően ezért az újraegyesített Bács-Bodrog vármegye honatyájának tekintették.¹⁴

10 A miniszterelnök indítványt nyújtott be a Házban a délvidéki képviselők behívásáról – Az új képviselők névsora. *Nemzeti Újság*, 1942. február 6. 3–4.; Huszonhat képviselőt hívnak be a visszafoglalt Délvidékről – Összeült a képviselőház. *Pesti Hírlap*, 1942. február 5. 6.

11 A felsőház délvidéki tagjai. *Délmagyarország*, 1942. február 7. 2.; Új felsőházi tagok. *Magyar Nemzet*, 1942. február 7. 5.; A felsőház új tagjai. *Magyar Élet*, 1942. február 7. 6.; A Délvidék felsőházi tagjai. *Pesti Hírlap*, 1942. február 7. 4.

12 Újvidék felsőházi tagja Fürjes János napszámos. *Délmagyarország*, 1942. december 8. 6.; Felsőházi tagválasztások. *Új Magyarság*, 1942. december 20. 4.; Új felsőházi tagok. *Magyar Nemzet*, 1942. december 18. 5–6.; Kik az új választott felsőházi tagok? – A mandátumok igazolására hamarosan összeül a felsőház. *Magyar Nemzet*, 1943. január 21. 3.

13 Csirics Irinej újvidéki szerb püspök a felsőházban. *Magyar Nemzet*, 1943. február 11. 10.; Čirič Irinej újvidéki szerb püspök a felsőházban. *Délmagyarország*, 1943. február 12. 5.

14 Botlik József: *Nemzetüket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938–1944)*. Budapest, 2020, 294–295.

60. Délvidéki képviselők az Országházban, 1942

A huszonhat délvidéki képviselő ünnepélyes bevonulására 1942. február 9-én került sor. A behívott képviselők nevében Nagy Iván szólalt fel.¹⁵ Mivel a Deák Leó¹⁶ főispán és Nagy Iván között az akkor már évek óta tartó ellentéteket to-

15 Ma vonulnak be a délvidéki képviselők. *Esti Újság*, 1942. február 9. 1.; A délvidéki képviselők ünnepélyesen bevonultak a Házba – Lelkesen ünnepelték a Kormányzó Urat. *Pesti Hírlap*, 1942. február 10. 5.; A képviselőház hétfői ülése. *Nemzeti Újság*, 1942. február 10. 3.; Nagy Iván beszédét lásd Az országgyűlés képviselőházának 214. ülése 1942. február 9-én, hétfőn. *Képviselőházi napló*, XIII. kötet, 30–32.

16 Deák Leó (Kula, 1888. január 14. – Újvidék, 1945. november 26.) ügyvéd, politikus, Bács-Bodrog vármegye főispánja. Jogi oklevelet Budapesten szerzett, Zomborban nyitott ügyvédi irodát. A Magyar Párt egyik alapítója, annak titkára. Várady Imrével és Strelitzky Dénessel együtt annak a hármasnak volt a tagja, amelyik a húszas, de elsősorban a harmincas években Belgrádban személyesen járta ki a magyarok számára fontos kérdések megoldását. 1927-től a tartományi gyűlés tagja. Rendszeresen írt a korabeli lapokba, pénzügyileg is támogatta a *Vajdasági Írás* folyóirat megindítását, később pedig a *Kalangya* munkatársa volt. Az 1941-

vábbra sem sikerült áthidalni, ezért – Erdéllyel és a Felvidékkel ellentétben – az egykori délvidéki Magyar Párt esetleges újjáalakítása nem volt napirenden, így a Délvidékről behívott magyar politikusok kollektíve beléptek a kormányzó Magyar Élet Pártjába.¹⁷

A jugoszláv hatalomátvétel és a „forradalmi” megtorlás intézményesülése (1943–1945)

Még javában tartott a második világháború, amikor a szeptemberi olasz fegyverletételt követően, 1943. november 29-én a boszniai Jajcában (Jajce) ülésező Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa (Antifašističko vijeće/veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ) döntött az úgynevezett népkormány megalakításáról, II. Péter (Petar II. Karadorđević) trónfosztásáról. Az AVNOJ másnap, tehát november 30-án keltezett 9. határozata alapította meg a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottságot (Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača). A bizottság feladata volt „a háború során a megszállók és segítők által a jugoszláv állam területén elkövetett bűncselekmények felelőseinek a megállapítása, megtalálása és az igazságszolgáltatás elé állítása”.¹⁸ Szervezési és működési szabályzatát 1944. május 8-án adták ki. Elnökévé Dušan Nedeljković¹⁹ belgrádi professzort nevezték ki.

- es újabb impériumváltást követően mint mérsékelt politikust Bács-Bodrog vármegye főispánjává nevezték ki. Az elsők között követelte az 1942-es újvidéki razzia leállítását, a történetek kivizsgálását. Magyarországnak a német haderő és rendvédelmi szervek általi megszállása után tisztségéből leváltották. 1945. november 1-jén az új jugoszláv hatalom háborús bűnösként halálra ítélte, az ítéletet 1945. november 26-án végrehajtották. Perének újratárgyalása, rehabilitációja a mai napig nem történt meg.
- 17 Pártértekezlet és pártközi értekezlet. *Pesti Hírlap*, 1942. február 10. 1. Ennek háttéréről pedig bővebben lásd Dévavári Zoltán: Elfeledett mártírnunk. Deák Leó Bács-Bodrog vármegyei főispánja (1941–1944). In: *Veritas Évkönyv 2023*. Budapest, 2024, 305–311.
- 18 A Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság történetével, működésével összefüggő fejezetet 1946-os zárójelentése, valamint Forró Lajos tanulmánya alapján állítottuk össze. Teljes szövegét lásd Vladan Vuklić: „Završni izvještaj dr Dušana Nedeljkovića o radu Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. *Topola Journal of the Memorial Zone Donja Gradina*, 2. évf. (2016) 2. sz., 164–243.; Forró Lajos: Az 1944–1945-ös magyarellenes atrocitásokkal kapcsolatos irattípusok a Vajdasági Levéltárban. Különös tekintettel Magyarokanizsa községre. In: Hornyák Áprád – Bíró László (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948. Történelem és emlékezet*. Budapest, 2016, 263–287.
- 19 Dušan Nedeljković (Isakovo, Čuprija, 1899. május 18. – Belgrád, 1984. június 29.) filozófiából doktorált Párizsban. 1941-től a Jugoszláv Kommunista Párt és az úgynevezett népfelszabadító hadsereg tagja, a *Borba* című újság egyik szerkesztője volt. A háború után a belgrádi Bölcsészettudományi Kar professzora. Az OZNA (Odeljenje za Zaštitu Naroda, magyarul: Népvédelmi Osztály – jugoszláv titkosszolgálat) Aranycsillag kitüntetésének birtokosa.

A bizottság 1944. október 20-ig Vis szigetén székelt, majd Belgrádba költözött. Az AVNOJ határozata értelmében a háború után, végül 1945-ben létrejövő leendő szövetségi állam tagköztársaságai és tartományai még 1944-ben létrehozták a terület regionális bizottságait.²⁰ A második világháború végén formálódó államszocialista Jugoszláviában kiépülő „népi demokrácia” azonban az igazságszolgáltatás vezérelvévé a lenini „forradalmi kard” ideológiát tette meg. Ennek következtében a „háborús bűnös”, a „népellenség”²¹ vagy az „ellenséggel való együttműködő” jogi kategória határa a tág értelmezhetőség következtében nagyon sok esetben elmosódott. Az új hatalom szemében etnikumhoz való hovatartozástól függetlenül ellenségnek számított a társadalom jelentős része: a városi polgárság, az értelmiség, a polgári politikusok, a közigazgatás volt hivatalnokai, a kereskedők, a gyártulajdonosok, a papok vagy a „kuláknak” bélyegzett gazdagabb parasztok. Ennek következtében a második jugoszláv állam első hónapjaiban – különösen a katonai közigazgatás időszakában – a vérontásba torkolló bűncselekmények egyenesen anarchikus vonásokat öltöttek; 1944 végén a legtöbb esetben bírósági ítélet nélkül vagy a valódi pereket megszegyenítő eljárások után likvidálták az új, „forradalmi állam” ellenségeit.²²

A legfelsőbb jugoszláv katonai vezetés 1944. október 17-én Versecen hozott határozatot arról, hogy Bácska, Bánát és Baranya területén bevezetik a katonai közigazgatást. Ezzel a bírói és a végrehajtó hatalom teljes mértékben katonai ellenőrzés alá került. Vezetője Ivan Rukovina²³ tábornok volt, aki közvetlenül Josip Broz Titónak tartozott felelősséggel.²⁴

Már az 1945 tavaszáig tartó katonai közigazgatás első napján elkezdődtek a birtokba vett területek etnikai, vagyis nem szláv elemektől való megtisztítását

20 Vukliš: *Završni izvještaj dr Dušana Nedeljковиća*, i. m., 165.

21 Az eredetileg a Szovjetunióból származó „nép ellensége” jogi kategóriába a rendszer szemében kisebb büntetteket elkövető egyéneket sorolták. A háborús bűnösöket a legtöbb esetben halálra, a népellenségeket pedig börtönbüntetésre ítélték. Lentebb látni fogjuk, nem minden esetben, mivel Bogner Józsefet népellenségnek nyilvánítva ítélték halálra és végezték ki.

22 Srđan Cvetković: The „Savage Purges” in Serbia in 1944-1945, with a brief consideration of Yugoslavia as a whole. *Review of Croatian History*, 12. évf. (2016) 1. sz., 70.

23 Ivan Josip Rukavina (Otočac, 1912. január 26. – Zágráb, 1992. április 3.) a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg, majd a Jugoszláv Néphadsereg tábornoka. A háború előtt orvostanhallgató, 1933-tól a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség, 1935-től a Jugoszláv Kommunista Párt tagja. A spanyol polgárháború résztvevője, az 1941-es jugoszláv népfelkelés horvátországi szervezője. A második világháborút követően hadseregszervező, hadügy-miniszter-helyettes.

24 Molnár Tibor: Az Óbecsei Járás Statisztikai Tanácsa. Adalékok a vajdasági közigazgatás működéséhez, 1944-1945. In: Hornyák Áprád – Bíró László (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941-1948. Történelem és emlékezet*. Budapest, 2016, 291; Cséres Tibor: *Vérbosszú Bácskában*. Budapest, 1991, 101-102.

célzó²⁵ tömeges, válogatás nélküli, kezdetben legtöbbször bírósági ítélet nélküli kivégzések, a sokszor egyenesen középkori módszereket idéző kínzások, amelyek több hullámban egészen 1944 végéig tartottak. A likvidálásokat az OZNA²⁶ (Odeljenje za zaštitu naroda, Népvédelmi Osztály) alakulatai a legfelsőbb politikai vezetés tudtával és annak parancsára hajtották végre. Josip Broz Tito már egy nappal a katonai közigazgatás bevezetése előtt, október 16-án személyesen utasította Peko Dapčević²⁷ vezérezredest, hogy küldje Versecre az egyik legerősebb, lehetőleg krajainai brigádost, hogy az a bánsági várost megtisztítsa annak német lakosságától.²⁸ A likvidálásokkal párhuzamosan, 1944 végén kollektíve kitelepítették és táborokba zárták a bácskai és a bánsági németeket,²⁹ részben a magyarokat is; elűzték otthonaikból a Sajkás-vidék (Csurog, Zsablya, Mozsor) magyarságának egészét,³⁰ munkaszolgálatra kötelezték a magyar férfiakat, illetve kényszerrel sorozták be őket a partizánhadseregbe. Magyar adatok szerint a berendezkedő kommunista hatalom legalább 65 ezer főt űzött el ekkor a Délvidékről, illetve kényszerített lakóhelyének elhagyására. Az 1944 végéig likvidált magyarok közül eddig 5-6 ezer főt azonosítottak név szerint, az áldozatok becsléseken alapuló összesített létszáma 20 ezertől a 60 ezerig terjed.³¹

A féktelen terror időszakának lett az áldozata Takács Ferenc péterrévei plébános, országgyűlési képviselő. A visszaemlékezések szerint 1944. november 9-én tartóztatták le, majd tíz nappal később, miután a híveket egyenesen Takács kivégzésének a helyszínére terelték, 1944. november 19-én a falu piacterén lőtték agyon. Molnár Lajos így emlékezett erre vissza: „[...] esperes-plébánosunkat, Takács Ferencet papi reverendában, hátrakötött kézzel kísér-

25 Ivan Rukovina, a katonai közigazgatás későbbi parancsnoka már 1944. október 22-én arra adott parancsot, hogy a vezetése alatt álló egységek tegyenek meg mindent „a nemzeti jövő és a területek délszláv jellegének megőrzésére.” Cseres: *Vérbosszú Bácskában*, i. m., 101–102.

26 Az 1944. május 13-án a boszniai Drvarban szovjet modell alapján létrehozott politikai rendőrséget közvetlenül a jugoszláv kormány alá rendelték, vezetője Aleksandar Ranković, helyettese Svetislav Stefanović „Čeča” volt.

27 Peko Dapčević (Ljubotinj, 1913. június 25. – Belgrád, 1999. február 10.) Belgrádban jogot hallgatott, 1933-ban belépett a Jugoszláv Kommunista Pártba. 1937 és 1939 között a köztársaságiak oldalán a spanyol polgárháborúban harcolt. A második világháborúban a Második Proletárbrigád parancsnoka volt. A háborút követően a Jugoszláv Néphadsereg vezérezredeként szolgált. 1953 és 1955 között a Jugoszláv Néphadsereg vezérkari főnöke volt.

28 Srđan Cvetković: Represije komunističkog režima u Srbiji na kraju drugog svetskog rata sa osvrtom na Evropsko iskustvo. 1945. Kraj ili novi početak? In: *Tematski zbornik radova*. Beograd, 2016, 58.

29 A németek internálását és teljes vagyonuk elkobzását 1944. november 18-án rendelték el. A Vajdaságban negyven internálótáborot állítottak fel, ahol ma ismert adatok szerint 140 ezer németet zsúfoltak össze. (A. Sajti: *Impériumváltások, revízió és kisebbség*, i. m., 322.)

30 A csúrogi magyarok internálását és kitelepítését a háborús bűnöket vizsgáló vajdasági bizottság rendelte el 1945. január 23-án. Lásd *uo.*, 323.

31 A. Sajti: „Kis Bácskából süvít a szél...”, i. m., 163–164.

te 15 partizán. A templommal szemben álló akácfához vezették, még a szemét sem kötötték be, ott a falu szeme láttára öt partizán agyonlőtte. Egyik kivégző partizán, név szerint Vlasztan máig ott lakik a faluban, az állatorvossal jár, az oltásoknál segít. Ismerem azt a partizánt, aki az esperes úr kivégzése után még odament és saját pisztolyával a fejébe lőtt kettőt. Ezt Vitamírnak hívják, az óbecsei városházán tisztviselő.³² Egy másik szemtanú, Leonissza nővér az akkori eseményekről később a következőket jegyezte fel: „[...] az egyik napon, november 19-én, Szent Erzsébet napján végezték ki dr. Takács Ferenc plébánost. A zárda ablakából néztük, hogyan vezették a vesztőhelyre. Ez a hely a templommal átellenben volt, az akkori községházánál. Csak Donáta nővér nézte végig a kivégzést, a többiek a kápolnában imádkoztak. Takács kívánsága az volt, hogy engedjék hozzá paptársát, de Török Vince káplán félelmében úgy elbújt, hogy nem találta meg. Egy jóakarátú szerb félórán át dörömbölt a plébánián, de hiába. Mivel nem találták a káplánt, végrehajtották az ítéletet, egy szerb lőtte le belülről, az ablakon keresztül, akiről később az hírlett, hogy megőrült. Miután lelőtték, négy magyart kényszerítettek, hogy tegyék fel egy kocsira, s úgy vitték ki a temetőbe. A sírásóval sírt ásattak, ő nem tudta, kinek ássa. A kocsirol csak belökték a sírba koporsó nélkül, úgyhogy félig ülő helyzetben földelték el.”³³

Bártol Istvánt 1944. október 21-én vették őrizetbe, s a zombori Kronich-palotába hurcolták. Vélhetőleg hasonló sorsot szántak neki, mint Takács plébánosnak. A doroszlói képviselő annak köszönhette az életét, hogy letartóztatásának hírére a Zombor melletti Stapar falu szerb lakosai személyesen igazolták, hogy az 1941-es magyar bevonuláskor Bártol az élete kockáztatásával vállalt értük kezességet. Ezt követően a hatóságok arra próbálták rávenni: a Bácskában minél több magyart győzzön meg arról, hogy azok belépjenek a jugoszláv partizánhadserg Petőfi brigádjába. Bár a volt képviselő a nyomásgyakorlásnak nem engedett, végül meghagyták az életét. 80-90 hold birtokának nagy részét azonban államosították, őt pedig családjával együtt az 1950-es évek első feléig egy Szabadka melletti tanyára telepítették ki.³⁴

Nagyjából ezekben a napokban fogták el Čirič Irinej püspököt is. Irinejt a „megszálló magyar hatóságokkal” való együttműködéssel vádolták meg. A kihallgatások során többször megkínózták, majd a későbbiekben is bántalmazták.

32 Cseres: *Vérbosszú Bácskában*, i. m., 201.

33 Tari János: Ha minden inog, marad a hit. In: Csorba Béla – Matuska Márton – Ribár Béla (szerk.): *Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenes atrocitásokról*. Újvidék, 2004, 173. Takács Ferenc kivégzéséről lásd még: Mészáros Sándor: *Holttá nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45. I. Bácska*. Budapest, 1995, 97–98.; Matuska Márton: *A megtorlás napjai. Harmadik, utószóval bővített kiadás*. Újvidék, 2008, 175–176.

34 Botlik: *Nemzetüket szolgálták*, i. m., 553–554.

Az életét meghagyták, s végül bíróság elé sem állították, azonban a háború után 17 hónapig korlátozták főpásztori tevékenységében.³⁵

Mikola Sándort, aki a felsőházában a Muravidéket képviselte, 1945 áprilisában a szovjet csapatok tartóztatták le, majd a Muraszombattól mintegy 15 kilométerre fekvő Bántornyán létesített internálótáborba hurcolták. 1945 szeptemberében engedték szabadon, pár nappal később – 1945. október 1-jén – a fogvatartása során elszenvedett súlyos bántalmazások következtében Nagykanizsán hunyt el.³⁶

Bár Pecsornik Ottóról rendkívül kevés információval rendelkezünk, az mindenestre biztosnak tűnik, hogy 1945 április 1-jén tűnt el Csáktornyárról. Vélhetőleg a bevonuló partizánok muraközi tisztogatásának esett áldozatul 1945 tavaszán vagy nyarán.³⁷

A katonai közigazgatás megszüntetéséről szóló rendeletet Josip Broz Tito 1945. január 27-én írta alá azzal az indoklással, hogy az betöltötte a feladatát, a továbbiakban már akadályozná a forradalmi változásokat egy olyan érzékeny soknemzetiségű területen, mint a vajdasági. A rendelet értelmében a hadseregnek február 15-éig kellett átadnia a hatalmat a civil bizottságoknak.³⁸

Az első névsorok és a per

Mint láthattuk, a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság már a háború alatt megkezdte a háborús bűnösökké, illetve a „népellenességgé” nyilvánított személyek névjegyzékének az összeállítását. A katonai közigazgatás időszakában érdemi büntetőperes eljárásra nem került sor. A névjegyzékek összeállítása azonban a likvidálásokkal párhuzamosan tovább folyt, aminél elsősorban a lakossági feljelentésekre támaszkodtak. Az ország területén összesen 938 828 feljelentés született. Ezt követte a különböző bűncselekmények gyanújával letartóztatott személyek, az úgynevezett „bűnrészes egyének”, valamint a tanúk kihallgatása. A bizonyítási eljárást képezte a bűncselekmények, tetthelyek helyszíneinek a vizsgálata, illetve a tömegsírok feltárása. Felhasználták az ellenséges államok közigazgatásának dokumentumait, illetve a háború alatt kiadott „ellenséges sajtó” cikkeit, tudósításait is.³⁹

Magyar vonatkozásban a bizottság végül a következő eseményekhez, illetve szervezetekhez kötve sorolta be a vélt bűnöket: 1. bevonulás (*ulazak*): a magyar hadsereg bevonulása során a helyi magyar lakosság által elkövetett bűnök;

35 Uo., 266.

36 Uo., 281.

37 Uo., 594.

38 A. Sajti: *Impériumváltások, revízió és kisebbség*, i. m., 335.

39 Vukliš: *Završni izvještaj dr Dušana Nedeljkovića*, i. m., 186–195.

2. hadsereg (*armija*): a magyar hadsereg által elkövetett bűntények; 3. razzia (*razzija*): az Újvidéken és környékén 1942-ben elkövetett bűnök; 4. táborok (*logori*): a különböző táborokban elkövetett bűnök; 5. erőszakos mozgósítás (*prisilno mobilisanje*): a katonai mozgósítás során elkövetett bűnök; 6. kényszermunka (*prisilni rad*): a kényszermunka során elkövetett bűntények; 7. kitelepítés (*iseljivanje*): a kitelepítéssel kapcsolatos bűntények; 8. vagyon elleni bűncselekmények (*protiv imovine*). A háborús bűnösök, illetve népellenesek listájára függetlenül attól, hogy bűnösségüket egyértelműen lehetett bizonyítani vagy sem, végül mindazok a személyek felkerültek, akikről 1944-ben kiderült, hogy a magyar impérium alatt közhivatalt viseltek, levanteoktatók, turáni vadászok vagy a nyilaskeresztes párt tagjai voltak, magyar katonaként szolgáltak, vagy egyszerűen csak lelkesen fogadták az 1941-ben bevonuló magyar honvédeket.⁴⁰

Az első hivatalos névjegyzéket még a katonai közigazgatás utolsó napjaiban, 1945. február 13-án Horthy Miklós és a magyar vezetőréteg bűnei – A megszállás gonoszait vizsgáló Állami Bizottság megállapításai címmel hozták nyilvánosságra, amelyet az Újvidéken megjelenő *Szabad Vajdaság* napilap is közölt. A bizottság ebben az első jelentésében úgy fogalmazott, hogy „[az] adatok és okmányok alapján megállapítást nyert, hogy [a] Bácska és Baranya megszállásának barbárságait legfelsőbb polgári és katonai körökben szervezték meg. Ezeknek a hatóságoknak az volt a céljuk, hogy nemcsak népünk ellenállását törjék meg, hanem hogy fizikailag megsemmisítsék népünket ott, ahol egységben és leghomogénabb [sic!] és legharciasabb szellemű: [a] Sajkásvidéken és a noviszádi [újvidéki] kerületben. [...] Megszállásuk nyers és barbár volt és gyászbá borította népünket. 21.000 bácskai és baranyai szerb, valamint több ezer zsidó megölése, a vagyonfosztás, anyagi javaik elkobzása olyan súlyos bűntény, amiért minden bűnöst, a rendelkezést kiadó személyeket éppen úgy, mint a bűntények végrehajtóit példásan meg kell büntetni.”⁴¹

Az ekkor közölt névjegyzéken elsősorban a magyar politikai, katonai és rendvédelmi elit tagjai szerepeltek. A visszacsatolt délvidéki területekről behívott képviselők és felsőházi tagok közül öt képviselő – Hamm Ferenc, Horváth Lajos, Korányi Elemér, Nagy Iván („mint az összes gaztettek és üldözések főbűnöse”⁴²), Trischler József – és egy felsőházi tag, Krámer Gyula neve volt rajta.⁴³

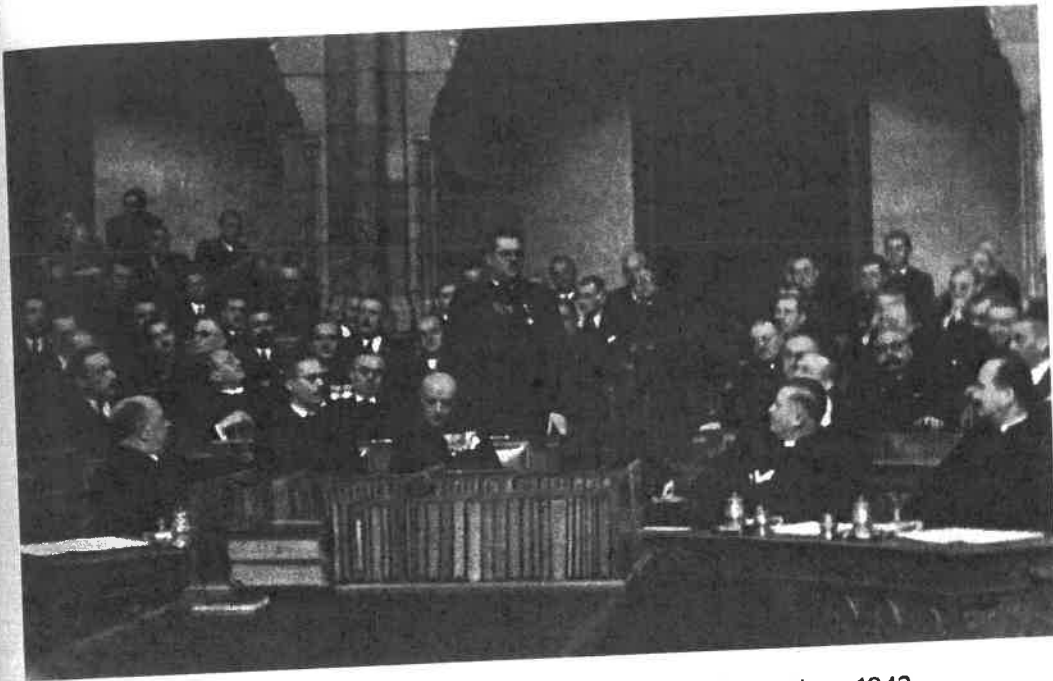
Ezzel párhuzamosan már javában zajlott az úgynevezett népellenesek felkutatása is. Bogner József szabadkai tanárt, a szabadkai *Délvidéki Magyarság* napilap főszerkesztőjét és országgyűlési képviselőt 1944. október 17-én, pár nappal a partizánok szabadkai bevonulása után lakásán tartóztatták le. Bog-

40 Forró: *Az 1944–1945-ös magyarellenes atrocitásokkal kapcsolatos irattípusok*, i. m., 266.

41 Horthy Miklós és a magyar vezetőréteg bűnei – A megszállás gonoszait vizsgáló Állami Bizottság megállapításai. *Szabad Vajdaság*, 1945. február 13. 2.

42 Uo.

43 Uo.

61. Nagy Iván délvidéki képviselő felszólal a Parlamentben, 1942

nert rabsága alatt többször is megkínozták és vallatták.⁴⁴ A szabadkai hadbíró-ság 1945. március 31-én hozta meg ítéletét. A mindössze négyoldalas judíci-um indoklásában Bognert többek között azzal vádolták, hogy „mint a magyar kormánypart képviselője, politikai tekintélyét felhasználva, a magyar fasiszta rendszert szolgálta, a Szovjetszövetség elleni háborúra és a bácskai szláv-ság megsemmisítésére irányuló politikában. Cselekvő részt vállalt a fasiszta parlament munkájában, beszédeket tartott, melyekben helyeselte a gonosztevők fasiszta politikáját, amely Bácskában tömeggyilkosságokat, üldözéseket, internálásokat hajtott végre népünk legtisztességesebb rétegei ellen.” Bognert azzal is vádolták, hogy a *Délvidéki Magyarország* napilap főszerkesztőjeként tevékenyen hozzájárult Magyarországnak „a német fasizmus szolgálatában” végrehajtott háborús erő-feszítéseikhez. Ennek alátámasztására a vádirat néhány mondatban ismertette Bogner *A változás* és *A magyarság megszervezése* című vezércikkeit. Az indoklás záró részében pedig mint „egyikét a magyar-fasiszta megszállás alatti legfelelő-sebb magyar fasiszta politikusnak, a bíróság, Bogner Józsefet népfelszabadító harcaink, a Szovjetszövetség és a szabadságszerető népek ellen elkövetett rá-galmazásokért, a fasiszta propagandáért, a megszállókkal való közreműködésé-ért, melyet mint képviselő, újságíró és lapkiadó elkövetett, a nép ellenségének

44 Bővebben lásd Juhász Géza: A pálya csúcsáról a veszthelyre (Emlékképek dr. Bogner Jó-zsefről). *Üzenet. Irodalom, Művészet, Kritika, Társadalomtudomány*, 16. évf. (1997) 1-2. sz., 1997, 73-90.; Botlik: *Nemzetüket szolgálták*, i. m., 555-556.

nyilvánította és golyóáltali halálra ítélte”.⁴⁵ A fennmaradt iratok alapján azt is tudni lehet, hogy ezzel párhuzamosan a Bogner családot teljes vagyonfosztással is sújtották. A minden anyagi bevételtől megfosztott, beteg, két kiskorút nevelő özvegye 1945. szeptember 14-én azzal a kéréssel fordult a hatóságokhoz, hogy a konfiskálás alól mentesítsék az életben maradásukhoz szükséges ruhákat. A szabadkai kerületi népbíróság végül 1945. december 6-án adott helyt ennek a kérelemnek.⁴⁶

Nem Bogner volt az egyetlen képviselő, akit népellenségge nyilvánítottak. Egy 1945. júniusi újságcikkből – amely megerősítette Nagy Iván nevét a háborús bűnösök névsorán – lehet tudni azt, hogy rajta kívül Deák Imre képviselőt és Vukovich Gergelyt is ebbe a kategóriába sorolták.⁴⁷ A szabadkai levéltárban őrzött egyik iratból pedig azt a következtetést lehet levonni, hogy ugyancsak népellenségge nyilvánították Kalmár Tihamér képviselőt. Ezt a dokumentumot a Szabadkai Járási Közvagyonkezelő Hivatal 1946. január 30-án küldte meg a Szabadkai Városi Népi Bizottság belügyi osztályának. Az iratban arról számolnak be, hogy „a beszerzett adatok alapján Kalmár Tihamér elszökött Jugoszláviából. A fentiek miatt javasoljuk, hogy Szabadka területén lévő ingatlanvagyonát kobozzák el a konfiskálásról szóló törvény⁴⁸ 28-ik paragrafusa alapján.”⁴⁹

45 IAS (Szabadkai Városi Levéltár) F:278. VP. 647/1945. A szuboticiai hadbíróóság ítéletei – Bogner József volt magyar képviselő halálos ítélete. *Szabad Vajdaság*, 1945. március 9. 3.

46 IAS (Szabadkai Városi Levéltár) F:278. VP. 647/1945.

47 Törölték a vajdasági ügyvédi kamarából a háborús bűnösöket és a megszállók munkatársait. Az ügyvédi kamara megállapította a működő ügyvédek névsorát. *Szabad Vajdaság*, 1945. június 8. 3.

48 A vagyoneklobzást több rendelet, illetve törvény szabályozta. Ivan Ribar 1944. november 21-én írta alá az Ellenséges vagyon átruházásáról szóló határozatot (Odluka o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine. *Službeni List DFJ*, br. 2/1945 od 6. februara 1945. g.). Teljes szövegét lásd <https://radiogornjigrad.blog/2016/03/07/32432/> (a letöltés ideje: 2026. január 24.). Emellett 1946-ban hozták meg a vagyoneklobzásról és annak végrehajtásáról szóló törvényt (Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije. *Službeni List FNRJ*, br. 61/46 – prečišćeni tekst i 74/46 – ispr.) Teljes szövege: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2003_04/t04_0088.htm (a letöltés ideje: 2026. január 24.). Ugyanebben az évben hozták meg az ellenséges vagyon átruházásáról és az eltávozott személyek vagyonának kisajátításáról szóló törvényt (Zakon o prelazu u državnu svojine neprijateljske imovine i o sekvestraciji nad imovinom odsutnih lica. *Službeni List FNRJ*, br. 63/46 i 74/46 – ispr.) Teljes szövegét lásd http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2003_04/t04_0074.htm (a letöltés ideje: 2026. január 24.).

49 IAS (Szabadkai Városi Levéltár) F:72. R. 683/1949 konfiskacija.

Az első újvidéki nagy per (1945. október 24. – 1945. november 1.)
és ami követte

Újvidéken 1945-ben és 1946-ban két nagy per volt. Témánk szempontjából az első, az 1945 októberében lefolytatott érdemel figyelmet, amelyben Milan L. Popović országgyűlési képviselőt és Krámer Gyulát, a Magyar Országgyűlés felsőházának tagját ítélték halálra. Mivel a második, 1946-os per a dél-bácskai razzia felelősei ellen lefolytatott tárgyalás volt, így eltekintünk annak ismertetésétől.

Plasztikus képet fest a korszakról az a tény, hogy az első olyan nagy perre felkészítő közleményt, amelyben a magyar államhoz köthető bácskai személyek voltak a fővádlottak, nem a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság, hanem az OZNA vajdasági osztálya adta ki. A Népvédelmi Osztály 1945. július 2-án jelentette be, hogy többek között Deák Leó bácskai főispánt és Milan L. Popović újságíró, országgyűlési képviselőt mint népellenségeket és háborús bűnösöket hamarosan a katonai főparancsnokság hadbíróháza elé állítja.⁵⁰ Bár Krámer Gyula, a felsőház tagja már 1945 februárjában szerepelt a háborús bűnösök névsorában, a neve nem jelent meg az akkor előrevetített perben, annak ellenére sem, hogy ma már biztosan lehet tudni azt, hogy Krámer az OZNA még 1945 márciusában hurcolta el Budapestről.⁵¹ A rendelkezésünkre álló iratok azt mutatják, hogy először 1945. május 4-én, majd augusztus 15-én hallgatták ki Kovács Kálmán⁵² tartományi ügyész helyettes jelenlétében,⁵³ majd október 11-én jelentették be, hogy Deák és Popović mellett a készülő nagy per –

50 Együtt felelnek közös véres tetteikért a magyar és szerb népárulók – Popovics L. Milán, Dr. Deák Leó, Báthory Géza, Zombori Gyula a hadbíróház előtt. *Szabad Vajdaság*, 1945. július 2. 2.

51 Matuska Márton: *Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–45)*. Budapest, 2015, 157.

52 Kovács Kálmán (Magyararkizsa, 1911. szeptember 20. – Újvidék, 1977. május 20.) jogász, nyelvész. Jogi tanulmányait Zágrábban és Szabadkán végezte. 1936-ban belépett a Jugoszláv Kommunista Pártba. 1945-ben Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának tagja, majd közvádldója volt. Ilyen minőségben tagja lett annak a bírói tanácsnak (elnöke Varga Péter, harmadik tagja Stevan Krdžalić, a vád képviselője Gyetvai Károly), amely 1946-ban halálos ítéleteket hozott a razzia előkészítése és végrehajtása bűncselekményével vádolt politikusok és honvédtisztek újvidéki perében, nem minden esetben jogilag megalapozott módon. Vezető funkcionáriusa volt a Vajdasági Magyar Kultúrszövetségnek is. A felszámolásra irányuló törekvéseket nem támogatta, ezért politikai pályája derékba tört. 1948-ban koholt vádak alapján letartóztatták, a vizsgálati fogság idején kíméletlen rendőri tortúrán esett át. Kovács meghasonlott önmagával, s egy öngyilkossági kísérlet után rokkant maradt. 1959-től az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén oktatott. 1968 és 1975 között jelentette meg a *Szerbhorvát–magyar szótárt*.

53 A kihallgatások jegyzőkönyveit lásd *Zapisnik sa saslušanja Đule Kramera u Odeljenju OZNE za Vojvodinu, Novi Sad, 4. maj 1945* [Krámer Gyulának az OZNA vajdasági osztályán tett kihallgatásának a jegyzőkönyve, Újvidék, 1945. május 4.] és *Zapisnik sa saslušanja Đule Kramera, Novi Sad 15. avgust 1945*. [Krámer Gyula kihallgatásának jegyzőkönyve, Újvidék, 1945.

amelynek középpontjában az 1942-es dél-bácskai események álltak – harmadik fővádoltja Krámer lesz.⁵⁴

A tárgyalás még el sem kezdődött, amikor az Újvidéken megjelenő *Magyar Szó* napilapban napvilágot láttak a letartóztatásban lévők dehumanizálását célzó első olyan írások, amelyek már az ítéletet is előrevetítették, így a végkifejletről senkinek sem lehetett kétsége: „A vajdasági magyarság sajnálja azt, hogy [a] halálbüntetésnél súlyosabb büntetés nincs, mert a fasiszták kegyetlenkedéseinek eszközei eltűntek a fasiszmussal együtt. Azok az emberek, akik most a bíróság elé kerülnek, vagy akik még a népitélkezés lesújtó bárdját várják a szó valódi és nem átvitt értelmében, nem bűnhődhetnek meg kellően. [...] Deák Leó, Krámer Gyula és a többiek bűne nem csak a kegyetlen gyilkosságok tömege, hanem az is, hogy egy egész népre vetett árnyékot a tettük.”⁵⁵

Többszöri halasztás⁵⁶ után, az újvidéki kultúrotthonban nagyszámú közönség előtt megtartott per⁵⁷ vádiratát 1945. október 20-án nyújtották be. Az október 24-én megkezdett, általános lincshangulatú tárgyalást bekiabálások, gyalázkodó, sértő és minősítő megjegyzések kísérték. A korabeli sajtóban nagy részletességgel, sokszor egyenesen uszító stílusban írt tudósításokból részletesen rekonstruálható pernek nyolc vádlottja volt: dr. Deák Leó zombori ügyvéd, Bács-Bodrog megye volt főispánja, Milan L. Popović újságíró, országgyűlési képviselő, Krámer Gyula újvidéki gyáripáros, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség volt elnöke, a felsőház tagja, Báthory Géza szabadkai születésű csendőr alezredes, Zombory Gyula magyar királyi rendőrtanácsos, Tallián József rendőr főfelügyelő,⁵⁸ dr. Könyöki József rendőrtanácsos és Knézy Péter nemesmiliticsi születésű kereskedő.⁵⁹

augusztus 15.] In: Aleksandar Kasaš: *Stenografski zapisnici sa sudenja glavnoodgovornima za raciju u južnoj Bačkoj 1942. godine*, Novi Sad, 2008, 54–61, 109–113.

- 54 Az 1942. januári vérengzések hőhérai a bíróság előtt. Deák Leó, Krámer Gyula, Popovics L. Milán felelnek több, mint húszezer ember életéért. *Magyar Szó*, 1945. október 11. 3.
- 55 A magyarság ítélete. *Magyar Szó*, 1945. október 16. 2.
- 56 Elhalasztották dr. Deák Leó és társainak főtárgyalását. *Magyar Szó*, 1945. október 18. 2.
- 57 Szerdán kezdődik dr. Deák Leó, Krámer Gyula, Popovics L. Milán és társaiknak főtárgyalása – A tárgyalást a kultúrotthon nagytermében tartják meg. *Magyar Szó*, 1945. október 16. 2.
- 58 Tallián József neve csak a per első napján jelenik meg, utána eltűnik, ellene ítéletet sem hoztak. Mindez azt valószínűsíti, hogy a fogságban vagy öngyilkosságot követhetett el, vagy meggyilkolták.
- 59 A vádiratot lásd: *Optužnica javnog tužioca dr Slavka Kuzmanovića protiv dr Lea Deaka, Milana L. Popovića, Đule Kramera, Geze Batoria, Đule Zomboria, Jožefa Taliana, Jožefa Kenjekia, Petra Knezia*. [Kuzmanović, Slavko államügyész vádirata dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Talián József, Könyöki József, Knézy Péter ellen.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 131–168.

Krámert mint a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség⁶⁰ elnökét összesen tizenegy vádponttal állították bíróság elé,⁶¹ többek között azzal vádolták, hogy „egyike volt azoknak, akik a fasiszta rémuralomban a legsötétebb szerepre vállalkoztak. [...] A közművelődési szövetséget igazi fasiszta módszerrel kém-szervezetté alakította és nyílt kém-szolgálatot végeztetett. A listák, amelyek alapján a razziát végző csendőrség a bácskai községekben a kivégzéseket végrehajtotta, a közművelődési szövetség által készített kém-szolgálati jelentések alapján készültek.”⁶² Azt is felrötták neki, hogy 1941-ben beszéddel köszöntötte az Újvidékre bevonuló honvédcsapatokat, majd – a vádiratnak is ellentmondva – azt kérték számon rajta, hogy a felsőház tagjaként miért nem tiltakozott a razzia ellen.⁶³ A tárgyaláson az is egyértelművé vált, hogy az új hatalom Krámer, Popović és Deák mellett Nagy Ivánt tartotta első számú közellenségének. Nagy neve gyakorlatilag a tárgyalás összes napján kiemelt helyen szerepelt. Nagy Ivánt az újvidéki perben távollétében többek között azzal vádolták, hogy mint az úgynevezett Hármass Bizottság⁶⁴ tagja 1941 novemberében, illetve 1942. január 12-én Budapesten Deák Leó bácskai főispánnal, Fernbach Péter újvidéki főispánnal,⁶⁵ Szombathelyi Ferencsel, a Honvéd Vezérkar főnökével és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel közösen vett részt azon a megbeszélésen, amely meghatározta a tervezett razzia menetét, majd az így elfogadott határozatot felterjesztették Bárdossy László miniszterelnöknek. Krámer már a kihallga-

60 Az 1941 januárjában engedélyezett Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség az impériumváltás után Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség néven folytatta munkáját. Elnöke Krámer Gyula volt. A magyar éra alatt a Bácskában lényegében minden állás, ipar-engedély, kereskedelmi tevékenység, egyedárusítási engedély (dohány, cukor, benzin stb.), sőt szellemi tevékenység engedélyezéséhez a Szövetséghez tartozó, úgynevezett Ötös és Tíz-es Bizottságok által kiállított nemzethűségi igazolásra volt szükség.

61 *Optužnica javnog tužioca dr Slavka Kuzmanovića protiv dr Lea Deaka, Milana L. Popovića, Đule Kramera, Geze Batoria, Đule Zomboria, Jožefa Taliana, Jožefa Kenjekia, Petra Knezia.* [Kuzmanović, Slavko államügyész vádirata dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Talián József, Könyöki József, Knézi Péter ellen.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 136–138.; *Presuda Vojnog Suda Treće Jugoslavenske Armije dr Leo Deaku, Milanu L. Popoviću, Žuli Krameru, Gezi Batoriu, Žuli Zomboriu, dr Jožefu Kenjekiu i Petru Kneziu.* [A Harmadik Jugoszláv Hadsereg Katonai Bíróságának ítélete dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Talián József, Könyöki József, Knézi Péter ügyében.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 174–175.

62 Megkezdődött a bácskai fasiszta tömegvérengzési bűnper tárgyalása. Tízezrek kínzásáért, kivégzéséért, kifosztásáért felelnek dr. Deák Leó, Popovics L. Milán, Krámer Gyula és társaik. *Magyar Szó*, 1945. október 26. 1.

63 Krámer Gyula a noviszádi hadbíróóság előtt. A DMKSZ elnöke kémjelentéseivel tudatosan küldte halálba a bácskaiak tízezreit. *Magyar Szó*, 1945. október 28. 3.

64 A Hármass Bizottságot Deák Leó, Krámer Gyula és Nagy Iván alkották. A Bácskában és a Baranyában mint a Honvéd Vezérkar tanácsadó szerve működött.

65 A rendelkezésünkre álló korabeli iratok, valamint a magyar népbírószági peranyagok alapján nagy valószínűséggel ki lehet azt zárni, hogy a három bácskai politikus ezen a megbeszélésen jelen volt.

tásán, de a per során is tagadta, hogy köze lett volna az újvidéki eseményekhez. Arra hivatkozott, hogy 1942. január 20-a és 24-e között előbb Szabadkán, majd Budapesten tartózkodott, s ott Nagy Ivántól értesült az újvidéki történésekről.⁶⁶ Állításának alátámasztására kérte – aminek végül a hatóságok nem tettek eleget –, hogy tanúként hallgassák ki testvérét, Krámer Károlyt, saját nejét, gyermekét, továbbá egy budapesti ismerőse feleségét, valamint személyi sofőrét.⁶⁷

Milan L. Popović ellen összesen tíz vádpontot fogalmaztak meg. A vádirat egyebek mellett azt állította, hogy a razzia előtt Feketealmy-Czeydner Ferenc⁶⁸ altábornaggyal tárgyalt, és személyesen vizsgálta át a kivégzendők névsorát,⁶⁹ az-

66 Krámer Gyula állításának vélhető igazságtartalmára utal az, hogy majd egy évtizeddel később, 1954 októberében Nagy Iván az emigrációban Teleki Bélának és Bonczos Miklósnak írt leveleiben beszámolt róla, hogy az újvidéki razzia idejében azzal a céllal tartózkodott Budapesten, hogy leállítsa az újvidéki vérontást. Lásd *Teleki Béla és Nagy Iván levélváltása Nagy Iván 1942-es újvidéki szerepével kapcsolatban*, illetve *Nagy Iván levele Bonczos Miklóshoz Újvidék ügyében*. In: Dévavári Zoltán: *Klikkharok az emigrációban. Nagy Iván (1904–1972) délvidéki emigráns magyar politikus válogatott iratai (1949–1954)*. Budapest, 2021, 163–167, 169–170.

67 *Zapisnik sa saslušanja Đule Kramera, Novi Sad 15. avgust 1945*. [Krámer Gyula kihallgatásának a jegyzőkönyve, Újvidék, 1945. augusztus 15.]. In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 111.; Krámer Gyula a noviszádi hadbírótság előtt. A DMKSZ elnöke kémjelentéseivel tudatosan küldte halálba a bácskaiak tízezreit. *Magyar Szó*, 1945. október 28. 3.

68 Feketealmy-Czeydner Ferenc (Piski, 1890. november 22. – Zsablya, 1946. november 5.) magyar katonatiszt. A mödlingi Katonai Akadémiát végezte el. 1910-ben hadnaggyá avatták. Az első világháborúban az orosz és az olasz fronton teljesített szolgálatot. A háború után Szegeden és Aradon a Nemzeti Hadseregben szolgált. 1925-ben őrnagy, 1927-ben vezérkari ezredes, 1933 és 1938 között a Légügyi Hivatal főnöke volt. 1940 februárjától 1941 júliusáig az 1. hadsereg vezérkari főnökeként szolgált. Ezt követően a szegedi V. hadtest parancsnokává nevezték ki. Személyes felelősség terhelt a zsablyai, majd az újvidéki vérengzésekért. 1943-ban bűnösnek találták, és halálra ítélték. Az ítéletet nem tudták végrehajtani, mert Németországba szökött, ahol az SS-ben fegyvernemi tábornokként (Obergruppenführer) szolgált. A nyilas hatalomátvételt követően Beregfy Károly honvédelmi miniszter helyettese volt. A háború végén amerikai fogságba került, s kiadták Magyarországnak. A Népbíróság halálra ítélte, de nem végezték ki, hanem kiadták Jugoszláviának. Újvidéken halálra ítélték, majd 1946. november 5-én Zsablyán nyilvánosan felakasztották. Feketealmy-Czeydner adataira lásd Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. Budapest, 2003, 97.

69 A legújabb kutatások (2025 második felében) arra mutatnak, hogy Feketealmy-Czeydner Ferenc 1942. január 18-án Szegeden tájékoztatta Deák Leót a tervezett újvidéki razziáról. A főispán ezt követően Milan L. Popovićyal közösen értesítette Bajcsy-Zsilinszky Endrét, aki a tőlük szerzett információk alapján január 21-én memorandumban fordult Bárdossy miniszterelnökhöz a razzia leállítása érdekében. Miután Fernbach Péter újvidéki főispán már indulatosan tiltakozott a razzia elfajulása miatt, Deák Leó 1942. január 22-én Fernbach és Reök Andor szabadkai főispánok jelenlétében a Leventeotthonban találkozott Feketealmy-Czeydnerrel. Az ott elhangzottakat nem tudjuk hitelt érdemlően rekonstruálni. Milan L. Popovićnak, az OZNA fogságában írt visszaemlékezéseiből lehet tudni azt is, hogy Szombathelyi Ferenc 1942. január 21-én magához hívatta az akkor éppen Budapesten tartózkodó képviselőt, s haladéktalanul Újvidékre küldte, hogy Feketealmy-Czeydner mellett személyesen felügyelje a razzia jogszerűségét. Az Újvidékre megérkező képviselőt azonban

zal is megvádolták, hogy személyesen vett részt a bácskai szerb csetnik egységek megszervezésében.⁷⁰ A vádirat 4. pontja szerint „a vádlott Kállay Miklós parancsára és a vele történt megbeszélés értelmében 1942. július 15-én a dél-bácskai razziáról tartott beszédet Horthy-parlamentjében, azzal az áruló szándékkal, hogy a mézszárlás felelősségét a Horthy-magyar kormányról elhárítsa, s amely [beszédre] Kállay miniszterelnök válaszolt. Ezzel a beszédével [Popović] segítséget nyújtott a magyar kormánynak, hogy a razzia felelősségét az ártatlan szerb és zsidó népre hárítsa és különös perverzítással, hamis tényekkel meggyőzze a világ közvéleményét saját fellépéseinek a helyességéről, illetve valamennyire javítson azon az általános képen, amelyet a véres razzia okozott, s ezzel javítson Horthy-Magyarország megítélésén.”⁷¹

A hadbíróság 1945. november 1-jén fejezte be a tárgyalást, melyben az ügyészség az összes vádlottra halálbüntetést, vagyonekobzást és politikai jogaitól való megfosztást kért.⁷² A Harmadik Jugoszláv Hadsereg Katonai Bírósága – „dörgő taps és éljenzés közepette” – még aznap meghozta ítéletét: Deákat, Popovićot, Krámert és Zomboryt golyó általi, Báthory Gézát, Könyöki Józsefet

Feketehalmy házi őrizetbe helyezte, az érdemi kommunikációs csatornáktól elvágtá, mozgását a városban ugyanúgy korlátozta, mint a főispánét, így érdemben nem volt ráhatása az események alakulására, a razzia további kulminációjára. (ÁTBL 4.1.-A-2126/37., ÁBTL 3.1.9. V-87992/1., 35., *Politički rad Milana L. Popovića za vreme mađarske okupacije* [Milan L. Popović politikai tevékenysége a magyar megszállás alatt], arhivska građa: 8401-8500, Proces Deaka Leo, Zombori, MSUV, Novi Sad.)

- 70 1943 augusztusában az Államvédelmi Központ beosztottjai összesen 97 főt tartóztattak le azzal a váddal, hogy Bácskában csetnik szervezet létrehozását készítették elő. Deák Leót és Popovićot Kállay Miklós miniszterelnök személyesen bízta meg azzal, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísérjék a letartóztatottak sorsát, s biztosítsák, hogy a vádlottakat ne éri atrocitások. Bizonyított tény, hogy 1943 októberében Popović személyesen járta ki a kormányzónál, hogy a halálra ítélt két vádlott kegyelmet kapjon, s internálótáborba helyezték el őket. Történetét részletesen lásd A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Budapest, 1987, 228–238.
- 71 *Optužnica javnog tužioca dr Slavka Kuzmanovića protiv dr Lea Deaka, Milana L. Popovića, Đule Kramera, Geze Batoria, Đule Zomboria, Jožefa Taliana, Jožefa Kenjekia, Petra Knezia*. [Kuzmanović, Slavko államügyész vádirata dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Talián József, Könyöki József, Knézy Péter ellen.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 134–136.; Popovics L. Milán a nemzetközi reakció ügynöke. Mihájlovič Drázsáért agitált és a bácskai tömeggyilkosokat leplezte Svájcban az antikomintern ülésén. – A vérengzések idején tárgyalt Czeydner tábornokkal és átvizsgálta a kivégzendők névjegyzékét. *Magyar Szó*, 1945. október 27. 2.; *Presuda Vojnog Suda Treće Jugoslavenske Armije dr Leo Deaku, Milanu L. Popoviću, Žuli Krameru, Gezi Batoriu, Žuli Zomboriu, dr Jožefu Kenjekiu i Petru Kneziu*. [A Harmadik Jugoszláv Hadsereg Katonai Bíróságának ítélete dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Talián József, Könyöki József, Knézy Péter ügyében.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 171–174.
- 72 Halálbüntetést kért a közvádló Deák, Popovics, Krámer, Báthory, Zombori, Könyöki és Knézy fejére – Befejeződött a bizonyítási eljárás a bácskai háborús bűnösök bűnperében. *Magyar Szó*, 1945. november 1. 2.

kötél általi halálra ítélték. Knézy Péter esetében nem fogadták el az ügyész indítványát; rá kényszermunkával egybekötött hatévnyi büntetést szabtak ki.⁷³

Az ítélet kimondása után Krámer Gyula fellebbezésében elsősorban azt sérelmezte, hogy az ártatlanságát igazoló tanúkat a bíróság nem hallgatta ki,⁷⁴ Milan L. Popović pedig a formai hibák mellett a cselekmények minősítését is megtámadta.⁷⁵ November 16-án a Demokrata Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Legfelsőbb Bírósága a fellebbezéseket elutasította, s Knézyt leszámítva helybenhagyta az elsőfokú ítéletet. Knézynél a hatévnyi, kényszermunkával egybekötött szabadságvesztés büntetését tíz évre emelte fel, továbbá vagyoneklobzással és politikai jogainak öt évre való elvételével súlyosbította.⁷⁶ A halálra ítélték kegyelmi-kérvényét a Demokrata Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Ideiglenes Nemzetgyűlésének elnöksége 1945. november 22-i határozatával utasította el. Az ítéleteket 1945. november 26-án reggel 6 óra 30 perckor hajtották végre.⁷⁷

Ennél a fejezetnél kell röviden kitérnünk a háborús bűnösök névsorában kiemelkedő helyen szereplő Nagy Ivánra is. Ma már pontosan ismert Nagy Iván háború utáni életútja,⁷⁸ ahogyan az is, hogy mivel elérhetetlen volt a jugoszláv hatóságok számára, így végül nem állították bíróság elé. Azt is lehet tudni, hogy 1945 márciusában az OZNA a mai magyar állam területén nyomozott ellene.⁷⁹ Teljes bizonyossággal jelenthetjük azt is ki, hogy amennyiben sikerült volna a nyomára bukkanni, úgy őt is bevonták volna az 1945-ös vagy az 1946-os perek egyikébe. Nagy Iván neve az 1946-os, a razzia főbűnösei ellen folytatott

73 Ítélet a bácskai háborús bűnösök perében. Dr. Deák Leót, Popovics L. Milánt, Krámer Gyulát, Zombory Gyulát golyóáltali, Báthory Gézát és dr. Könyöki Józsefet kötéláltali halálra ítélték. Knézy Péter kényszermunkával egybekötött hat évi büntetést kapott. *Magyar Szó*, 1945. november 2. 2.; *Presuda Vojnog Suda Treće Jugoslavenske Armije dr Leo Deaku, Milanu L. Popoviću, Đuli Krameru, Gezi Batoriu, Đuli Zomboriu, dr Jožefu Kenjekiu i Petru Kneziu*. [A Harmadik Jugoszláv Hadsereg Katonai Bíróságának ítélete dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Talián József, Könyöki József, Knézi Péter ügyében.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 169–185.

74 *Obrazloženje žalbe Đule Kramera protiv presude Vojnog suda Treće Jugoslovenske Armije*. [Krámer Gyula fellebbezésének magyarázata a Harmadik Jugoszláv Hadsereg Katonai Bíróságának ítélete ellen.] In: Kasaš *Stenografski zapisnici*, i. m., 186–190.

75 *Obrazloženje žalbe Milana L. Popovića. protiv presude Vojnog suda Treće Jugoslovenske Armije*. [Milan L. Popović fellebbezésének magyarázata a Harmadik Jugoszláv Hadsereg Katonai Bíróságának ítélete ellen.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 203–211.

76 *Rešenje Vrhovnog Suda DFJ o presudi nad dr Leo Deakom, Milanu L. Popovićem, Đulom Kra-merom, Đulom Zomborijem, Gezom Batoriem, Peteron Knezijem i dr Jožefu Kenjekiu. Novi Sad, 1945. novembar 16*. [A Demokrata Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának határozata dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Zombory Gyula, Báthory Géza, Knézy Péter és dr. Könyöki József ítéletéről. 1945. november 16.] In: Kasaš: *Stenografski zapisnici*, i. m., 212–214.

77 Kivégezték dr. Deák Leót és társait. *Magyar Szó*, 1945. november 27. 3.

78 Dévavári: *Klikkharok az emigrációban*, i. m.

79 Botlik: *Nemzetüket szolgálták*, i. m., 589.

perben többször is felmerült. A Feketehalmy-Czeydner és társaira kimondott ítélethirdetésről szóló tudósításban például a következőket olvashatjuk: „Ez a nép mitsem felejtett el rémtetteikből, mert ezek olyan szörnyűségek, hogy nem lehet elfelejteni. Örök emlékként, örök mementóként állanak előtte, hogy sohase tűrje többé a gonosz és az árulók, a különböző Popovicsek, Perpalicsok s Nagy Ivánok rémuralmát.”⁸⁰

Mindezt az is alátámasztja, hogy Nagy Iván közvetlen munkatársai közül többeket is bíróság elé állítottak. Ezekben a perekben szinte kivétel nélkül mindenütt az egyik vádpont éppen a Naggyal való együttműködés volt. 1946 februárjában a *Zágrábi Magyar Újság* volt szerkesztőjét, Walter Emilt mint „Nagy Iván belső emberét” kémkedésért és népellenes uszításért húszévnyi kényszermunkával egybekötött szabadságvesztésre, polgári jogainak tízévnyi elvesztésére és vagyona elkobzására ítélték.⁸¹ Pár nappal később Létmányi István perét tárgyalták Szabadkán. Létmányi, „aki Czako Tibor néven már a régi Jugoszlávia idején is egyik legjellegzetesebb képviselője volt a Nagy Iván-féle fasiszta irodalomnak és újságírásnak, már abban az időben gyűlöletbe mártott tollal irkálta cikkeit a Noviszádon megjelenő »Nép« című hírhedt fasiszta hetilapba, amelynek felelős szerkesztője volt”, uszításért és a fasiszta hatóságokkal való együttműködésért ötévnyi kényszermunkával járó szabadságvesztést és polgári jogainak öt évre való felfüggesztésének ítéletét szenvedte el.⁸² 1946 augusztusában Topolyán Pummer Sándor ügyvédet, közjegyzőt mint „Nagy Iván jobbkezét” ítélték halálra.⁸³ Végül Siflis Imre óbecsei ügyvéd és társai perét érdemes megemlíteni, melyet 1947 decemberében tartottak meg Óbecsén. Akárcsak az 1945-ös és 46-os nagy perek, ez a tárgyalás is nagy médiavisszahangot kapott, annál is inkább, mivel „[Siflis Imre] bűne mégis sokkal súlyosabb, mint embertelen társainak bűne. Nagy Iván mellett állt és vele, valamint Pummer Sándorral együtt alkotta

80 Vajdaság Legfelső Népbíróságának ítélete. Feketehalmy-Czeydner Zsablyán, Grassyt és Zöldit Noviszádon nyilvánosan akasztják fel. Szombathelyit, Gál Lajost, Bajsai Ernőt, dr. Nagy Miklóst, Bajor Ferencet és Perepatics Pált golyó általi halálra ítélték. *Magyar Szó*, 1946. október 31. 3.

81 Elítélték Walter Emilt a „zágrábi Magyar Újság” volt szerkesztőjét kémkedésért és népellenes uszításért. *Magyar Szó*, 1946. február 7. 3.

82 A patikus költő – mint fasiszta uszító. *Magyar Szó*, 1946. február 11. 3.

83 Nagy Iván jobbkeze, Pummer Sándor felel tetteiért. *Magyar Szó*, 1946. augusztus 18. 1.; Pummer Sándor bűnyüvének tárgyalása Topolyán. A megszálló hadsereg nyílt parancsával működött Topolyán és közjegyzőséget kapott jutalmul. *Magyar Szó*, 1946. augusztus 22. 3.; A topolyai nagy per. A védelem tanúi is leleplezik Pummer népgyilkos soviniszta tevékenységét. *Magyar Szó*, 1946. augusztus 23. 2.; Pummer és társai élet-halál urai voltak Topolyán. *Magyar Szó*, 1946. augusztus 24. 4.; Elhangzottak a párbeszéd a topolyai perben. Le kell számolni a Pummerekkel, hogy népeink nyugalomban, testvériségben és egységben éljenek. *Magyar Szó*, 1946. augusztus 25. 2.; Golyó általi halálra ítélték Pummer Sándort. Olyan súlyos bűnök terhelik, hogy nincs helye az új Jugoszlávia testvéri és egységes társadalmában. *Magyar Szó*, 1946. augusztus 24. 3.

azt a vezérkart, amely több mint egy évtizeden át rendszeresen szította a gyűlölködő sovinizmust és ezen keresztül az alantas indulatokat, a gonosz, vérengző ösztönöket.”⁸⁴ A tárgyalásról szóló első tudósítás címe is sokatmondó volt: *Nagy Iván becsei és tiszavidéki pribékei a bíróság előtt*. Ebben a perben Szanka-Horvát Ferencet kötélt általi, míg dr. Siflis Imrét, Tiszavölgyi-Szomár Lászlót, Pucsaik Kálmánt, Kis Vincét és Terék Mártont golyó általi halálra ítélték. Az ítéleteket 1948. január 14-én hajtották végre.⁸⁵

Fejezetünk végén a háborús bűnössé nyilvánított zentai Vámos Jánosnál időzünk még el. Vámos, akárcsak Nagy Iván, szintén elérhetetlen volt a jugoszláv hatóságok számára. Ezért a megbélyegzés egyértelmű szándékával helyette fiát, ifjabb Vámos Jánost mint a „fasiszta szellem hordozóját” 1946. május 8-án egyévi és tizenöt napnyi szabadságvesztéssel járó kényszermunkára és állampolgárságának megfosztására ítélték.⁸⁶

Végezetül szólnunk kell Hartner Lindvay Nándorról is. A muraszombati népbíróság 1945-ben távollétében hazaárulás vádjában bűnösnek mondta ki és halálra ítélte Muraszombat volt polgármesterét. A Szlovén Legfelsőbb Bíróság az ítéletet 2012-ben helyezte hatályon kívül.⁸⁷

Névjegyzékek a háborús bűnösökről és a magyarországi perek

A Délvidékről behívott országgyűlési képviselők és felsőházi tagok nagy részét úgy az új jugoszláv állam, mint az 1945 utáni Magyarország háborús bűnössé nyilvánította. Az alábbiakban ezeket a névsorokat tekintjük át.

Előzőleg már láthattuk, hogy az első ilyen névsor még a háború alatt, 1945 februárjában jelent meg. 1946 júniusában négyezer példányban adta ki Vajdaság Autonóm Tartomány Végrehajtó Bizottsága a *Saopštenje o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944* (Közlemény a megszállók és segítők vajdasági bűneiről 1941–1944) című kötetet, amely az egyes háborús bűncselekmények felsorolása mellett a háborús bűnösök első hivatalos névsorát

84 Szélszövegek a becsei perhez. *Magyar Szó*, 1947. december 16. 2.

85 Nagy Iván becsei és tiszavidéki pribékei a bíróság előtt – Ma kezdődik a főtárgyalás Becsén. *Magyar Szó*, 1947. december 12. 3.; A fasiszta megszállók becsei szálláscsinálói, bérencei és gyilkosai a népbíróság előtt. *Magyar Szó*, 1947. december 12. 2.; A Tiszavidék népe ítélte a megszállók véreskezű bérencei felett. *Magyar Szó*, 1947. december 16. 2.; Szélszövegek a becsei perhez. *Magyar Szó*, 1947. december 16. 2.; Kivégezték a becsei háborús bűnösöket. *Magyar Szó*, 1948. február 27. 3.

86 Alma, amely nem esett messze a fájától – Népbíróság elé kerül a gyilkos Vámos János fia. *Magyar Szó*, 1946. február 28.; Apja fia. Ifjabb Vámos János a népbíróság előtt. *Magyar Szó*, 1946. május 9. 6.

87 *Obrazi slovenskih pokrajin*. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/hu/oseba/hartnerferdinand/> (a letöltés ideje: 2026. január 28.).

is tartalmazta. A névsorból csupán a témánk szempontjából releváns neveket emeljük ki: Falcione Árpád, Krámer Gyula, Horváth Lajos, Korányi Elemér, Nagy Iván. Erről a névsorról hiányzott a már 1945-ben háborús bűnössé nyilvánított Hamm Ferenc és Trischer József, ahogyan a későbbiekben még ismertetésre kerülő Vojnits Gyula is, de nem találtuk meg rajta a népellenesség kategóriájába sorolt s kivégzett Bogner Józsefet, ahogyan az 1945-ben ugyancsak népellenessé nyilvánított Deák Imrét, Vukovich Gergelyt és Kalmár Tihamért sem. Ez nem jelenti azt, hogy időközben ők lekerültek volna a névjegyzékekről. Az ellentmondásra a válasz az, hogy a listák egy része már 1946-ban megsemmisült, amikor lezuhant a jugoszláv légierőnek az a repülőgépe, amely a névsorokat a nürnbergi perre szállította. Emellett a helyi szervek hanyag kezelése is hozzájárult ahhoz, hogy a névsorokban eltérések voltak. Több iratot kiemeltek, s azokat vagy nem, vagy rossz helyre tették vissza. Ennek következtében nagyjából 650 háborús bűnössé nyilvánított személy adatai „kallódtak” el.⁸⁸

Az 1948-ban a jugoszláv állam egész területét felölelő háborús bűnösök névsora a magyar nemzetiségű személyeknél összesen 3437 nevet listáz, amelyen hat képviselő és három felsőházi tag nevét találtuk meg. A képviselők közül Falcione Árpád (828. sorszám), Hartner Lindvay Nándor (1127. sorszám), Horváth Lajos (1237. sorszám), Stuchlik Lajos (2946. sorszám), valamint Vámos János (3216. sorszám) és Vojnits Gyula (3368. sorszám), a felsőház tagjai közül pedig Biliczki Ferenc 337-es sorszámmal, Krámer Gyula 1278-as sorszámmal szerepel a névjegyzékben. A német nemzetiségű háborús bűnösöket felsoroló névjegyzékben Welker Keresztély, a felsőház tagja a 6862-es sorszám alatt szerepel.⁸⁹

A délvidéki képviselőkkel szemben azonban nemcsak a jugoszláv, hanem a magyar állam is eljárásokat folytatott. Ennek jogi alapját Erdei Ferenc⁹⁰ magyar

88 Vukliš: *Završni izvještaj dr Dušana Nedeljковиća*, i. m. (Časopis Topola), 167.

89 Miodrag Đ. Zečević – Jovan P. Popović (szerk.): *Dokumenti iz istorije Jugoslavije IV. tom. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata*. Arhiv Jugoslavije, Beograd, 2000. Ezen belül: *Spisak pripadnika okupacionih Snaga Mađarske i Nemačke za koje je Državna Komisija utvrdila da su ratni zločinci za zločine vršene u Jugoslaviji*. [A magyar és német megszálló erők azon tagjainak névsora, akiket az Állami Bizottság Jugoszláviában elkövetett bűncselekmények miatt háborús bűnösnek talált.] 335–772.

90 Erdei Ferenc (Makó, 1910. december 24. – Budapest, 1971. május 11.) szociológus, politikus. Szegeden hallgatott jogot. 1937-ben a makói Függetlenségi Kossuth Párt titkárának választották. Az 1930-as években rendszeresen publikált a népi írók *Válasz* című lapjában. 1937 tavaszán a Márciusi Front egyik kezdeményezője volt. 1939-ben a Makón alapított Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője lett. 1943-ban a szárszói konferencián ő tartotta az egyik bevezető előadást. 1944 októberében részt vett a Magyar Függetlenségi Front megalakításában, ugyanezen év végén belépett a Magyar Kommunista Pártba. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere lett. A tisztségét 1945. november 15-ig tartotta meg. 1948 és 1949 között államminiszter, 1949 és 1953 között földművelésügyi, 1953 és 1954 között igazságügyi, majd 1954 és 1955 között földművelésügyi miniszter, 1955 és 1956 között a Minisztertanács elnökhelyettese volt.

62. Josip Broz Tito és Dinnyés Lajos miniszterelnök a Keleti pályaudvar előtt 1947-ben

belügyminiszter 1945. november eleji belgrádi útja teremtette meg.⁹¹ Erdei azért utazott a jugoszláv fővárosba, hogy kapcsolatot teremtsen a jugoszláv politikai közigazgatási hatóságokkal, s konkretizálja az adategyeztetésre vonatkozóan a Magyarország és Jugoszlávia közötti együttműködést mindazon egykori magyar rendőrökről, csendőrökről, kémelhárító tisztekről, valamint a magyar érában szerepet játszó személyekről, akik a háború után az akkori magyar állam területén tartózkodtak. Annak ellenére, hogy a két ország között komoly feszültségek is keletkeztek amiatt, hogy Magyarország több esetben vonakodott a háborús bűnökkel megvádolt személyeket kiadni – lásd a későbbiekben Vojnits

91 Feltétlenül utalni kell arra is, hogy a Dálnoki Miklós Béla vezette ideiglenes kormány tudtával 1945 márciusától több személyt – elsősorban csendőröket, rendőröket – hurcoltak el Jugoszláviába. A jelenleg is zajló kutatások alapján több olyan esetről van tudomásunk, amikor az érintetteket az ideiglenes kormány tudtával szállították Jugoszláviába, ahol kivégezték őket, miközben ügyeik nem kerültek a sajtó nyilvánossága elé.

Gyula esetét –, a magyar és a jugoszláv biztonsági szervek egészen Sztálin és Tito szakításáig, 1948 áprilisáig intenzíven együttműködtek.⁹²

Az 1945 utáni magyar állam esetében két olyan névsorról van ismeretünk, amelyben a délvidéki képviselők háborús bűnösként szerepelnek. Az első az 1945. november 6-án benyújtott Népfőügyészégi névjegyzék. A *III. kimutató a háborús bűnösökről a fegyverszüneti egyezmény 14. §-hoz* címet viselő névjegyzékre nemzeti szövetségi⁹³ tagságuk miatt összesen tizenheten kerültek fel. A képviselők közül tizenkét fő – Bagi Péter, Fodor Sándor, Hamm Ferenc, Hartner Lindvay Nándor, Korányi Elemér, Nagy Iván, Ország Pál, Pecsornik Ottó, Spreitzer József, Stuchlik Lajos, Trischler József és Vukovich Gergely –, míg a felsőház tagjai közül öten – Fürjes János, Krámer Gyula, Uzdóczy-Zadravec István, Vojnits Sándor és Welker Keresztély – szerepelnek a listán.⁹⁴

Az igazságügyi miniszter 1946. április 30-án terjesztette fel a Minisztertanácsnak a háborús főbűnösök névsorát. Ezen a listán összesen húsz nevet találunk. Akárcsak az 1945-ös névsorra, a délvidékiek ide is elsősorban a Nemzeti Szövetségi tagságuk miatt kerültek fel.

Ebben a névsorban két, az eddig ismert listákon még nem szereplő személy nevét találtuk meg: Dekker Endrét és Szabó Szabovljevic Dusánét. Míg Nagy Ivánt 1945-ben a nemzeti szövetségi tagsága miatt sorolták a háborús bűnösök közé, addig az 1946-os összeállításban már mint a szélsőjobboldali Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete (MÜNE) nagytanácsának a tagja szerepel. Az 1946-os, a magyar háborús főbűnösöket felsoroló névsoron így összesen húsz név található: Bagi Péter, Dekker Endre, Fodor Sándor, Fürjes János, Hamm Ferenc, Korányi Elemér, Krámer Gyula, Lindvay Hartner Nándor, Nagy Iván, Ország Pál, Pecsornik Ottó, Spreitzer József, Stuchlik Lajos, Szabó Szabovljevic Dusán, Trischler József, Uzdóczy-Zadravec István, Vámos János, Vojnits Sándor, Vukovich Gergely és Welker Keresztély.⁹⁵

Ismereteink szerint Magyarország területén közvetlenül a háború után két képviselő és három felsőházi tag ellen folytattak eljárást.

Elsőként Vojnits Gyuláról emlékezünk meg. Egy 1949-es cikk arra utal, hogy a jugoszláv hatóságok kérésére a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya 1945. október 30-án letartóztatta. Magyarország ekkor olyan nyilatko-

92 Moša Pijade: A budapesti per alkalmából. Jugoszlávia és a többi demokratikus ország. *Magyar Szó*, 1949. szeptember 30. 2.

93 A Törvényhozók Nemzeti Szövetségét 1944. október 9-én a Magyar Országgyűlés képviselőházának 120-130 jobb- és szélsőjobboldali tagja hozta létre. Elnöke Szász Lajos, társelnöke Jaross Andor, alelnöke Szöllösi Jenő, ügyvezető alelnöke Rajniss Ferenc volt. 1944. október 30-án József királyi herceg vezetésével alakult meg testvérszervezete, a Felsőházi Tagok Nemzeti Szövetsége. A háború utolsó szakaszában Sopronba telepített csonka országgyűlésen alapvetően e két szervezet tagjai vettek részt.

94 ÁBTL 4.1.-A924/37 „Hunyadi Páncélos” SS:-ek és háborús bűnösök névsorai.

95 ÁBTL 4.1.-A-612/10 Az 1946-ban készült háborús főbűnösök névsora.

zatot adott, hogy rövidesen megtörténik a Jugoszláviának való kiadatása. Erre azonban nem került sor, mivel Vojnitsot a magyar hatóságok szabadlábra helyezték.⁹⁶ Bár 1945 végén, 1946 elején a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság Jugoszláv Delegációjának politikai titkára is sürgette kiadatását, arra ezután sem került sor.⁹⁷

Fodor Sándor ellen az OZNA azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy Jugoszláviába hurcolja, a trianoni Magyarország területén is nyomozott, azonban nem akadtak a nyomára. Miután 1946-ban mint a Nemzeti Szövetség tagja Magyarországon felkerült a háborús bűnösök névsorába, a következő évben fél évre internálták. Szabadulása után munkát nem kapott, majd újra letartóztatták, és újabb 180 napra internálták.⁹⁸ Az ő esetében sem történt meg a kiadatás.

Fürjes Jánost a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya 1945. december 26-án vette őrizetbe, majd 1946. január 3-án átadta a Népügyészségnek. Bár 1946-ban felmerült Jugoszláviának történő kiadatása, ahol távollétében halálra ítélték, végül 1947. február 11-én a Budapesti Népbíróság „népellenes bűntettek” vádjában bűnösnek találta, és hároméves börtönbüntetésre, esetleges vagyonának elkobzására és politikai jogainak tízéves felfüggesztésére ítélte. A fellebbezést követően a Népbíróságok Országos Tanácsa 1948. április 13-án a vádak egy részét ejtette, s két év hat hónapi börtönre ítélte. A börtönből 1948. július 18-án szabadult. Az Államvédelmi Hatóság 1951 nyarán Tedejpusztára internálta, amelyet a Nagy Imre-kormány 1953. július 26-án szüntetett meg. Ezt követően kényszerlakhelyéül Gárdonyt jelölték ki. A magyar kommunista hatalom élete végéig zaklatta.⁹⁹

Uzdóczy-Zadravec Istvánt 1945. május 8-án háborús bűncselekmény vádjával tartóztatták le. 1946 áprilisában első fokon öt és fél évi börtönbüntetésre ítélték, azonban szeptemberben szabadon bocsátották. 1947. február 15-én a Népbíróságok Országos Tanácsa négyéves fegyházzal, valamint tíz év politikai jogvesztéssel sújtotta. Az 1947. október 1-je és 9-e között zajló újabb tárgyaláson kétéves börtönre ítélték, melyet a fogságával kitöltöttnek nyilvánított a bíróság. Szabadulása után a Pécsről délre fekvő Máriagyűd ferences rendházban jelölték ki kényszerlakhelyét, majd 1951-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található Alsóvadász, végül Homorogd községbe telepítették. Kényszerszállítást 1953-ban oldották fel.¹⁰⁰

96 Moša Pijade: A budapesti per alkalmából. Jugoszlávia és a többi demokratikus ország. *Magyar Szó*, 1949. szeptember 30. 2.

97 Botlik: *Nemzetüket szolgálták*, i. m., 611.

98 Uo., 568.

99 Uo., 271.

100 Uo., 291–292.

63. Felsőházi tagok választása a Parlamentben 1943-ban. Az új tagok: Fürjes János, dr. Dekker Endre, dr. Biliczky Ferenc, Gyarmathy Sándor és Magassy Antal

Welker Keresztély ellen a Bajai Népügyszszég indított népellenes büntett vádjában távollétében eljárást. Mivel nem sikerült letartóztatni, 1947 márciusában a budapesti Nép főügyszszégtől kértek útmutatást arra, hogy célszerű-e az eljárás lefolytatása. Welker ellen ezután az eljárást vélhetőleg megszüntették.¹⁰¹

Összegzés

A második délszláv állam területén 1944 októbere és 1945 áprilisa között két országgyűlési képviselőt végeztek ki per és ítélethozatal nélkül: 1944. november 19-én Takács Ferenc péterrévei plébánost, illetve vélhetőleg 1945 áprilisában Pecsornik Ottót. A háborús bűnösök névsorában a nevüket nem találtuk meg.

Ismereteink szerint a jugoszláv hatóságok két országgyűlési képviselő és egy felsőházi tag ellen folytattak le bírósági pert, akiket népellenességként, illetve háborús bűnösökként ítétek el és végeztek ki. További egy főt távollétében ítétek halálra. Népellenségként ítétek halálra és végezték ki 1945 áprilisának első napjaiban Bogner József országgyűlési képviselőt. Az 1945. október 25-én kezdődő s november 1-jén lezárult nyilvános perben háborús bűnösökként ítétek

¹⁰¹ Uo., 296.

halálra Krámer Gyulát, a felsőház tagját, illetve Popović L. Milan országgyűlési képviselőt. Az ítéleteket 1945. november 26-án hajtották végre. Hartner Lindvay Nándort, Muraszombat volt polgármesterét, országgyűlési képviselőt a muraszombati népbíróság ugyancsak 1945-ben távollétében hazaárulás vádjában mondta ki bűnösnek, s ítélte halálra.

Egy képviselőről és a felsőház két olyan tagjáról van tudomásunk, akiket 1944 októbere és 1945 áprilisa között a jugoszláv hatóságok, valamint a szovjet hadsereg tagjai letartóztattak, kihallgattak, illetve megkínoztak, azonban pert nem indítottak ellenük. Bártol Istvánt 1944. október 21-én, Čirič Irinej püspököt pedig ugyancsak 1944 októberének végén vetették fogságba. Mikola Sándort, a Muravidéket a Magyar Országgyűlés felsőházában képviselő tagját 1945 áprilisában a szovjet csapatok tartóztatták le.

Jugoszláviában öt képviselőt nyilvánítottak népellenséggé: Bogner Józsefet, Deák Imrét, Kalmár Tihamért, Stuchlik Lajost és Vukovich Gergelyt. Ahogyan azt a korábbiakban már láttuk, közülük csak Bognert állították bíróság elé, s ítélték halálra.

A háborús bűnösöket felsoroló különböző jugoszláv névsorokban összesen 14 személyt azonosítottunk be: Biliczki Ferenc, Falcione Árpád, Krámer Gyula, Hamm Ferenc, Hartner Lindvay Nándor, Horváth Lajos, Korányi Elemér, Nagy Iván, L. Milan Popović, Stuchlik Lajos, Trischler József, Vámos János, Vojnits Gyula és Welker Keresztély.

Az 1945 utáni magyar állam területén egy képviselő – Fodor Sándor –, illetve három felsőházi tag – Fürjes János, Uzdóczy-Zadravec István és Welker Keresztély – ellen folyt hatósági eljárás. Vojnits Gyulát bár a magyar hatóságok 1945 októberében letartóztatták, végül szabadlábra helyezték, s nem adták ki Jugoszláviának.

Az 1946. április 30-án a magyar igazságügyi miniszter által a Minisztertanács elé felterjesztett, a magyar háborús főbűnösöket felsoroló névsorban húsz délvidéki képviselő, illetve felsőházi tag neve szerepel: Bagi Péter, Dekker Endre, Fodor Sándor, Fürjes János, Hamm Ferenc, Hartner Lindvay Nándor, Korányi Elemér, Krámer Gyula, Nagy Iván, Országh Pál, Pecsornik Ottó, Spreitzer József, Stuchlik Lajos, Szabó Szabovljevic Dusan, Trischler József, Uzdóczy-Zadravec István, Vámos János, Vojnits Sándor, Vukovich Gergely és Welker Keresztély.

A fentiek összegzéseként: Jugoszlávia területén a 26 országgyűlési képviselő közül 5-öt népellenséggé, 14-et háborús bűnössé nyilvánítottak, 2-t pedig ítélethozatal nélkül végeztek ki. A 15 felsőházi tag közül 2 személy neve található bizonyíthatóan a háborús bűnösök névsorában. Magyarországon 1946-ban 14 képviselőt és 6 felsőházi tagot nyilvánítottak háborús főbűnössé.

A volt Jugoszlávia területén napjainkig egyedül Hartner Lindvay Nándor esetében kerül sor rehabilitációs eljárásra. Hartner ítéletét a Szlovén Legfelsőbb Bíróság 2012-ben semmisítette meg.